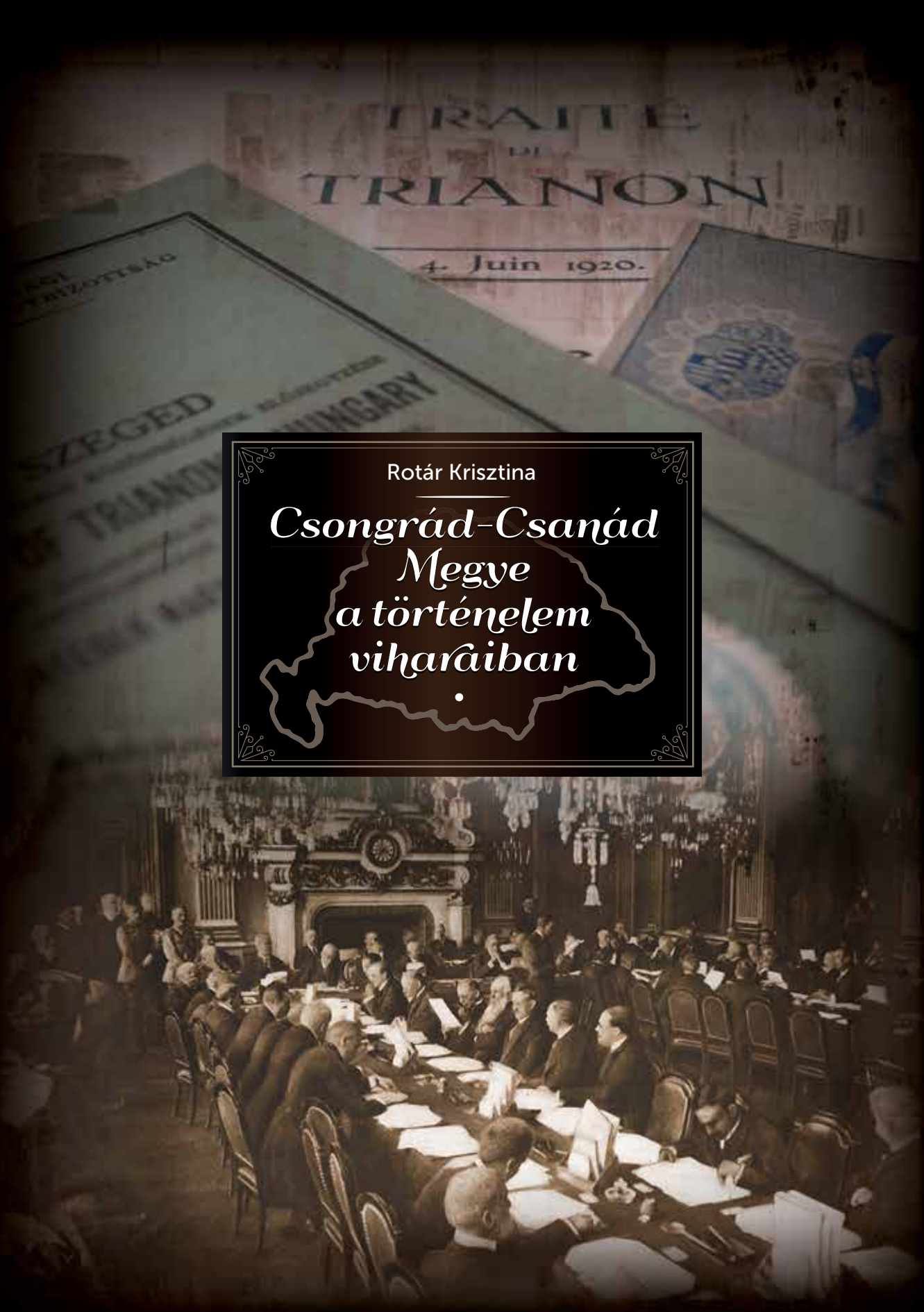

Rotár Krisztina

Csongrád-Csanád Megye a történelem viharaiban

Szerző
Rotár Krisztina

Felelős kiadó és szerkesztő
Csongrád-Csanád Megyei Önkormányzat

Fotók
Dr. Farkas Csaba
Rotár Krisztina
Tóth Marcell
Varsányi Attila
Dr. Zeman Ferenc

ISBN 978-963-7193-55-2

Készítette:
Print Brokers Team Kft., 9024 Győr, Práter Utca 9.

A kiadást támogatta a Magyar Állam és az Európai Szociális Alap
Kedvezményezett: Csongrád-Csanád Megyei Önkormányzat
„A Csongrád-Csanád megyei identitás erősítése” című,
TOP-5.3.2-17-CS1-2020-00001 számú projekt

Előszó

Tisztelt Olvasó!

Hazánk 100 évvel ezelőtt élte át történelmének egyik legnagyobb megpróbáltatását, az elvesztett világháborút, és az azt követő zűrzavaros időszakot lezáró békeszerződést, amely Magyarország területét és lakosságát jelentősen csökkentette.

A régió megyéi: Csongrád, Csanád és Torontál vármegyék, valamint Szeged törvényhatósági jogú szabad királyi város különösen megszenvedték az eseményeket. Azontúl, hogy a régió területe is megcsappant, lakossága egy része idegen fennhatóság alá került, a határvonalak kialakítása szinte lehetetlenné tette a gazdasági, és a lakossági kapcsolatok fenntartását az elcsatolt területekkel. Pedig ezek a megyék és Szeged is fontos szerepet töltött be Erdély, Bácska és Bánát benépesítésében, gazdaságának és társadalmának fejlesztésében. Részben makói családok alapították újra 19. század végén a Temes megyei Bodófalvát (ma Bodo, Románia), ugyanekkor szegedi „kirajzások” is előfordultak dél felé. A békeszerződés életbe lépése után az elvándorolt családok nem tudták az itt maradt rokonságukkal a korábbi módon ápolni a kapcsolatukat. Hasonló játszódott le a gazdasági életben is, a kialakult új határvonal egész gazdasági szektorokat, sőt tulajdonokat vágott ketté. A határ menti körzetekben sok olyan gazda élt ezután, akinek földtulajdonai részben elcsatolt területekre estek. Ezek az un. kettősbirtokosok gazdálkodásukat sokkal nehezebb körülmények között tudták csak folytatni. Ez a körülmény sok évig tartó huzavonát eredményezett, a térség életére rányomta a bélyegét, az un. optáns-kérdés, azaz amikor magyar községekből kitelepülő szerb vagy román családok vétel útján földet „cseréltek” Bácskából, Bánátból hazatelepülő magyar családokkal.

Kötetünk ezt a folyamatot mutatja be, mi történt az első világháború lezárása után a térség megyéivel, településeivel, a legújabb évek kutatásai alapján mutatjuk be a szerb vagy román megszállás történéseit, a hadi cselekményeket, a politikai változásokat.

A fejezetek végén a békeszerződés hatásaival utóéletével is foglalkozunk.

Dr. Farkas Csaba
főlevéltáros

Zeman Ferenc Csaba

Csongrád–Csanád megye a történelem viharaiban

A Csongrád-Csanád megye elnevezés a Magyar Országgyűlés döntése értelmében 2020. június 4-től hivatalos. 1950 és 2020 között a megye Csongrád megye néven volt ismert, mai határai az 1950-es megyerendezés során alakultak ki. Területe három történelmi vármegye egykori (rész) területeiből áll össze. Földrajzi adottságait a Tisza, a Maros és a Hármas-Körös folyó határozza meg.

Csongrád-Csanád megye legnagyobb része a Szent István király által alapított történelmi Csongrád vármegye, melyből az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum Horgost és közvetlen környékét csatolta el hazánktól. Területének délkeleti hányada az egykori, szintén első királyunk

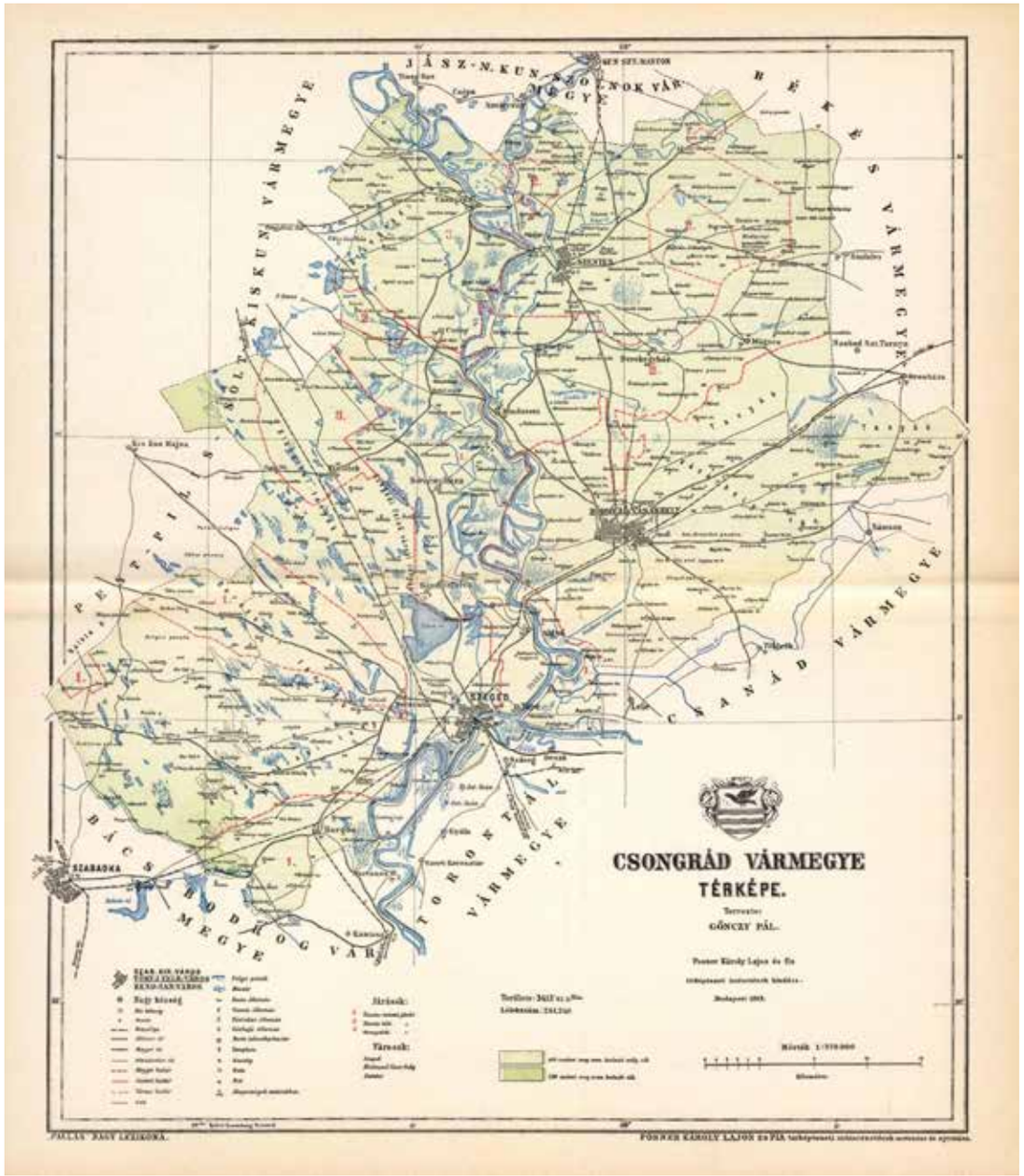

Csongrád vármegye térképe 1893-ból.

által létrehozott Csanád vármegye nyugati felét foglalja magában. A történelmi Csanád vármegye a trianoni kényszerbéke következtében Nagylakot, Sajtényt és ezen települések környékét vesztette el, melyek a Román Királysághoz kerültek. Csongrád-Csanád megye délnyugati sávját a párizsi békekonferencia által nagyobb részben a szerbek, kisebb részben pedig a románok között felosztott 14. század elején létrehozott Torontál vármegye maradéka, Szeged és Makó városa alatti hajdanvolt legészakibb területei – az ún. torontáli háromszög – alkotják.

A trianoni békeszerződés által kisebb részben megcsonkított Csongrád vármegye a Horthy-korszakban, majd az új rendszerben egészen 1950-ig változatlan területi és közigazgatási beosztás szerint működött. Az eredetileg szintén kisebb területet vesztett Csanád vármegyét az 1923. évi XXXV. törvénycikk Csanád-Arad-Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye néven összekapcsolta Torontál és Arad vármegye hazánk fennhatósága alatt maradt részeivel. Az új elnevezés a revíziós igények napirenden tartását is jelképezte, a magyar nemzet nem mondhatott le örökre a történelmi Magyar Királyság elcsatolt területeiről. A Trianonban lefektetett határokat száz évvel ezelőtt szinte valamennyi magyarországi politikai erő ideiglenesnek tekintette. 1945-

Csanád vármegye térképe 1893-ból.

ben a második világháborúban elszenvedett újabb veréséget követően a szovjet megszállók által korlátozott új polgári demokratikus rendszer a vármegye nevét Csanádra egyszerűsítette, majd 1950-ben a hatalmat magához ragadó kommunista diktatúra megszüntette, területét két részre bontva Csongrád, illetve Békés megyéhez csatolta. (Elek község már 1946-ban Békés megyéhez került.) Ez a területi felosztás napjainkban is változatlanul fennáll.

Az Oszmán Birodalom a 16. század első felében elfoglalta a Magyar Királyság középső területeit, így az általunk vizsgált térséget is, kezdetét vette a török hódoltság másfélszáz éves időszaka. Az addig magyar népesség által lakott alföldi, síkvidéki részeken általánossá vált a pusztulás, a különféle hadak rendszeres dúlásai megváltoztatták az etnikai arányokat, a területre több hullámban főként délszláv betelepülők érkeztek.
A megszállt területen lévő vármegyék, mint közigazgatási egységek ebben az időszakban megszűntek, ezeket csak jóval a török kiűzése után, már a 18. században, a Habsburg-adminisztráció idején szervezték újjá. Csongrád vármegye 1723-ban, Csanád vármegye 1730-ban, Torontál vármegye pedig csak 1779-ben tarthatta meg első közgyűlését. A polgári korban a közigazgatási és a vármegyei rendszer 1870-es évek elején megvalósult újraszabályozása után Csongrád vármegye székhelye 1878-tól Szegvár helyett Szentes lett, míg Csanád vármegyéé Makó, Torontál vármegyéé pedig Nagybecskerek maradt. Utóbbi vármegye területe ugyanakkor csak 1876-ban, az addig kiváltságos ún. Kikindai Kerület bekebelezésével vált teljessé, majd 1880-ban Újszegedet innen Szeged területéhez csatolták.
A térség fejlődését többször megtörték járványok, árvizek, de az 1867-es kiegyezés utáni évtizedek, a „boldog békeidők" Osztrák–Magyar Monarchiájának gazdasági fellendülése a 20. század elejére főként a nagyobb városokban egy fejlődő, lassan polgárosodó társadalmat eredményezett. Szeged és Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú városként a vármegyei adminisztrációtól függetlenül működött. Szentes és Makó rendezett tanácsú város volt. A terület adottságai miatt a lakosság 70 százaléka továbbra is a mezőgazdaságból élt. Ezt a lassú gyarapodást roppantotta össze az 1914 nyarán kitört nagy háború (első világháború) és az évekig tartó embert próbáló harcok után bekövetkezett vereség.
Az első világháborút a térség lakossága is nagy várakozással fogadta, senki nem gondolt arra, hogy súlyos és évekig elhúzódó harcok következnek, majd a háborús vereség elhozza az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását és a történelmi Magyar Királyság végét.
Az egyes megyei települések világháborús embervesztesége igen súlyos volt, a tragikus népmozgalmi adatokat tovább rontotta, hogy a négyéves háborúság alatt nagyon lecsökkent a születésszám is. A mainál nagyobb területű 120 ezres lakosságú Szeged embervesztességét 3,5–6,5 ezer fő közé tehetjük, az ekkor szintén nagyobb határú 62 ezer lakosú Hódmezővásárhely csaknem 15 ezer hadbavonultjából majd 3 ezren adták életüket a hazáért. Szentes 31.593 (1914-es adat) polgárából 940-en haltak meg a frontokon, a 36 ezres népességű Makó hősi halottai 798-an voltak.
A háború alatt a hátországban bevezették a hadigazdálkodást, a fejadagrendszert, a gabona bejelentési kötelezettségét és a beszolgáltatást. A hadbavonultak, frontokon elesettek hozzátartozóit segélyezni kellett, ennek fedezetéül hadi pótadót vetettek ki.
A romló helyzet ellenére „Csanádvármegye akkor [1916-ban] még az ország közepén feküdt s elképzelhetetlen volt, hogy ellenség férkőzzék közel a határaihoz." – írta Tarnay Ivor az 1929-ben megjelent Makó monográfiában.
Az 1916 augusztus végi váratlan erdélyi román betörés után ugyanakkor a háború immár kézzelfogható közelségbe került, a nagyobb városokban megjelentek a menekültek. Például Fogaras vármegye tisztikarának ideiglenes székhelyéül Makót jelölték ki, velük együtt mintegy 3350 menekült érkezett a városba.

2. A forradalmak kora Csongrád, Csanád és Torontál vármegyében

1918 nyara még nagyobb belpolitikai incidensek nélkül zajlott, de a harctérről jövő kedvezőtlen hírek már előrevetítették, hogy hamarosan nagy változások lehetnek. Ebben az időben a cseh propaganda már nyíltan a felvidéki magyar vármegyék elszakítását hirdette. A vármegyék és az országgyűlés határozottan szembeszállt a szeparatista törekvésekkel. Csanád vármegye törvényhatósága már 1917-ben rámutatott a cseh aknamunkára és felhívta rá a kormányzat figyelmét is, ez azonban akkor nem kapott nyilvánosságot. A Habsburg dinasztia népszerűsége időközben a mélypontjára zuhant. Októberben a hírek arról szóltak, hogy IV. Károly király október eleji debreceni látogatása után felkeresi Szegedet is, a királyi pár látogatása azonban a forradalmi események miatt elmaradt.
1918. október 31-én vér nélkül győzött az ún. őszirózsás forradalom, Károlyi Mihály, a Függetlenségi és 48-as Párt vezetője alakított kormányt.
1918. november 3-án az Osztrák–Magyar Monarchia Padovában aláírta a fegyverszüneti egyezményt. Tíz napra rá, november 13-án a Károlyi-kormány küldöttei aláírták a belgrádi katonai konvenciót, amely mélyen a magyar határokon belül, keleti és déli demarkációs vonalakat jelölt ki, utóbbi egészen a Maros vonaláig terjedt. Mindez azzal fenyegetett, hogy Szeged határának déli része és Makó városa idegen csapatok megszállása alá kerülhet.
A román királyi hadsereg nem tétlenkedett, 1918. november 12-én átlépte a történelmi határt és mélyen benyomult a Magyar Királyság területére. December 12-én Berthelot francia tábornok engedélyt adott arra, hogy a román csapatok túlhaladjanak a belgrádi katonai konvenció demarkációs vonalán, ekkor a Nagybánya–Kolozsvár–Déva vonalig jöttek. A velük szemben álló Székely Hadosztály, majd Franchet d'Esperey francia tábornoknak, a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnokának további előrenyomulást megtiltó parancsa azonban hónapokig feltartóztatta őket. A román offenzíva 1919. április 16-án antant jóváhagyással sikerrel folytatódott, a román hadak háromszoros túlerőben voltak. A hatalmat március 21-én átvett kommunista tanácsköztársaság nem támogatta, sőt mindenben akadályozta a bolsevik befolyástól mentes Székely Hadosztályt, így az kénytelen volt visszavonulni és végül a románok előtt letenni a fegyvert, akik ezután sorra foglalták el a partiumi és a tiszántúli városokat, köztük április 30-án Hódmezővásárhelyt és Szentest. Május 1-jén a román hadsereg Kárpátaljától egészen Szegedig a Tisza vonalán állt, majd másnap fegyverszünetet kötött a tanácsköztársasággal.
Közben 1919. január 18-án Versaillesben összeült a békekonferencia. Bár az antant tárgyalásokat folytatott a forradalmak során hatalomra került magyar kormányokkal, egészen 1920 novemberéig hivatalosan egyetlen kabinetet sem ismert el, így a magyar fél nem vehetett részt a békekonferencián sem. A román területi igényeket a „Román és Jugoszláv Ügyek Bizottsága" tárgyalta, mely április 5-éig elkészítette a román–magyar határra vonatkozó javaslatait. Makót a francia és az angol delegátus a Szatmárnémeti–Nagyvárad–Makó vasútvonal stratégiai fontosságára való hivatkozással Romániának akarta juttatni, az amerikaiak azonban Arad Romániához kerülésének kérdésében engedtek, így a várost a kölcsönös engedmények jegyében február 28-i ülésükön kötött megállapodással Magyarországnál hagyták. Hasonló, ezúttal francia–angol kölcsönös kompenzációs megegyezésen múlott Torontál vármegye északnyugati sávjának és Újszegednek magyar fennhatóság alatt maradása is. A döntésekre az aktuális magyar államnak és vezetőinek semmilyen ráhatása nem volt.

2.1. Szeged

Szeged a 20. század elején törvényhatósági jogú városként a térség legjelentősebb települése volt. A háborús vereség egyértelművé válása után a korábbi politikai és hatalmi struktúra gyors bomlásnak indult. A városban Károlyi pártjának túlsúlyával, de szociáldemokrata részvétellel már október végén Nemzeti Tanács alakult, elnöke Becsey Károly, a párt korábbi országgyűlési képviselője lett. Kelemen Béla főispán helyére kormánybiztos-főispánként Dettre János került.
November 17-én a szerb csapatok bevonultak Temesvárra, 24-én elfoglalták Újszegedet, majd 29-én a Makó közvetlen szomszédságában lévő Kiszombort. A megszállt területekről menekültáradat indult Szeged felé.
December 10-én a városba francia csapatok vonultak be. A tiszteket lakásokban a legénységet iskolákban helyezték el. A megszálló kontingens létszáma 2–3 ezer fő volt. Élelmezésükről maguk gondoskodtak, és ezért megfelelően fizettek is. A város közellátása akadozott, tüzelő- és szénhiány volt, az üzemek többsége leállt. A város vezetése fokozatosan a szociáldemokrata többségű Munkástanács kezébe került. Dettre főispán a kormány iránymutatásainak megfelelően a városi közgyűlés helyére néptanácsot hozott létre.
Március 21-én az ország maradék területén átvette a hatalmat a Magyarországi Tanácsköztársaság. Hamarosan, mint teljhatalmú politikai biztos Szegedre érkezett a kommunista Udvardi János. Háromtagú direktórium alakult Udvardi János kommunista, Wallisch Kálmán és Czibula Antal szociáldemokrata tagok részvételével. Felfegyverezték a munkásokat, ami miatt kisebb összetűzések kezdődtek a francia megszállókkal. Ezért a francia parancsnok március 26-án előzte a direktóriumot a városból és helyükre ismét Károlyi-pártiakat (Dettre János kormánybiztos-főispán, Somogyi Szilveszter polgármester, Tabódy Zsolt katonai parancsnok) nevezett ki. A város francia katonai közigazgatás alá került, a városkormányzó Bétrix ezredes lett. Ennek ellenére a kommunista szervezkedés nem szűnt meg. A franciák hozzájárultak a város közellátásának megfelelő biztosításához is, lehetővé tették a kereskedőknek, hogy a szükséges szén- és az élelmiszer-beszerzések érdekében más megszállt területekre utazzanak.
Szeged a március 20-i Vix-jegyzék szerint semleges zónába került, a várost elvágták a proletárdiktatúra által ellenőrzött területektől. Területén ekkor négy „hatalom” osztozott. A szűkebben vett várost a franciák ellenőrizték, Újszegedet és az alsótanyának nevezett délnyugati terület egy részét a szerbek tartották megszállva. Alsótanya maradéka és Felsőtanya a tanácsköztársaság fennhatósága alatt volt, Tápé külső részén pedig megjelentek a román csapatok.
Szeged 1919 folyamán fokozatosan az antibolsevista, azaz ellenforradalmi szervezkedések egyik központjává vált. A helyi ellenforradalmárok Zadravecz István ferences házfőnök, Bokor Pál ügyvéd és Kelemen Béla volt főispán köré csoportosultak. A kommunistákkal való leszámolást azonban a szintén a városban szervezkedő katonatisztek vezényelték le. Május 5-én elfoglalták a vörös kézen lévő Mars téri, majd a tüzér-, és a huszárlaktanyát, a kommunistákkal szimpatizáló tiszteket és katonákat letartóztatták.
Korábban Bécsben Antibolsevista Comité néven ellenforradalmi szervezet, míg gróf Károlyi Gyula vezetésével Aradon ellenkormány alakult. Utóbbi március 9-én Arad várható román megszállása miatt Makón keresztül Szegedre kívánt utazni. A kormány tagjait szállító vonatot viszont hiába várták, a románok Mezőhegyesen feltartóztatták és a politikusokat két hétre őrizetbe vették. Szabadon bocsátásuk után végül megérkeztek Szegedre.
A szegedi és az aradi ellenforradalmárok között világnézeti és politikai ellentét feszült, előbbiek inkább jobboldali, míg utóbbiak többségében polgári liberális beállítottságúak voltak. Végül megegyezés született közöttük, így május 31-én Károlyi Gyula hosszas viszontagságok után megalakíthatta kormányát.

A kormány – bár minisztériumokat szervezett és miniszterekkel rendelkezett – fennhatósága a francia megszállás miatt igen korlátozott volt, legitimációja sem volt túl megalapozott, tagjai között a franciák sokakat Habsburg-pártiként tartottak számon, a szociáldemokratákat pedig a nagyhatalmi nyomás ellenére, bár volt rá akarat, sem sikerült bevonni a kabinetbe. Fontos fejlemény volt ugyanakkor, hogy Horthy Miklós ellentengernagy némi vívódás után június 6-án elvállalta a hadügyminiszteri tárcát és a hadsereg megszervezésének feladatát. Június 9-i hadparancsa elrendelte a Magyar Nemzeti Hadsereg felállítását. A francia megszállás ellenére a szegedi légkör mégis szabadabb volt, mint ekkor bárhol máshol Magyarországon. A franciák nem szabtak gátat a politikai pluralizmusnak, engedélyezték – igaz cenzúrázták – a napilapokat, igyekeztek jó kapcsolatot tartani a város mértékadó polgári köreivel.
Horthy Miklós hadügyminiszter és Teleki Pál külügyminiszter június közepén Belgrádba utazott, azzal a céllal, hogy javítsák a viszonyt a szerb kormánnyal és az antant ott állomásozó képviselőivel, illetve engedélyt kérjenek arra, hogy az ellenforradalmi erők Dunántúlra való vonulása esetén használhassák a Baja–Bátaszék vasútvonalat. A tárgyalások ekkor eredmény nélkül zárultak.
Júliusban Károlyi Gyula lemondott, távozását a franciák személyével szembeni ellenérzésével indokolta, július 12-én P. Ábrahám Dezső került a kormány élére. Az új kabinet személyi összetétele szinte teljesen új volt. Teleki Pál folytatta külügyminiszteri munkáját, erőfeszítései, amelyek elsősorban a kommunisták elleni katonai akció megindításának antant támogatással és garanciákkal való előkészítésére irányultak azonban csekély eredménnyel jártak. Teleki tisztában volt a francia fél halogató taktikájával. Párizsnak egyelőre megfelelt a magyarországi helyzet, valamint a nemzeti erők feletti szinte teljes körű ellenőrzés, akiket szükség esetén felhasználhattak szövetségeseik (románok, szerbek), illetve a kommunisták „kordában tartására” is.
A békekonferencián 1919 júliusában döntés született a Bánság felosztásáról, így a szerb és a román fél között január elején létrehozott délvidéki semleges zónából az azt felügyelő francia Keleti Hadsereg – amely a Szövetséges Keleti Hadsereg keretein belül működött, későbbi elnevezése Magyarországi Hadsereg volt, parancsnoka 1919 elejétől Paul de Lobit tábornok –
csapatai kivonultak. Jelenlétük immár csak Szegedre koncentrálódott.
Július végén a P. Ábrahám-kormány jegyzéket intézett a párizsi békekonferenciához, melyben a lefoglalt hadianyagok rendelkezésére bocsátását és csapatai mozgási szabadságának engedélyezését kérte – eredmény nélkül. Eközben a Magyarországi Tanácsköztársaság hadereje döntő vereséget szenvedett a román királyi csapatoktól, a front összeomlott, a románok akadálytalanul vonultak Budapest felé, majd elfoglalták a fővárost. Augusztus 1-jén a Forradalmi Kormányzótanács lemondott, vezetői elmenekültek. Megalakult a Peidl Gyula vezette ún. szakszervezeti kormány, amelyet viszont Friedrich István ellenforradalmi csoportja augusztus 6-án megbuktatott.
Közben a Nemzeti Hadsereg és fővezére, Horthy Miklós a P. Ábrahám-kormány tehetetlenségét látva egyre inkább függetlenedett tőle, a kabinet bel- és külpolitikai kitörési kísérleteinek sorozatos kudarca miatt fokozatosan eljelentéktelenedett. Augusztus 4-én a franciák hozzáállásában bekövetkezett váratlan és teljes fordulat eredményeképpen mégis megkezdődhetett a nemzeti csapatok első egységeinek Dunántúlra való átcsoportosítása. A francia főparancsnokság fontosnak tartotta, hogy Szegedről utoljára távozzanak (Utolsó egységeik csak 1920 februárjában hagyták el Szegedet.), és a várost a magyar csapatoknak adják át, így lehetővé téve, hogy a Nemzeti Hadsereg megerősödjön annyira, hogy a román, illetve a szerb csapatok ne gondolhassanak a város elfoglalására. Augusztus 8-án a franciák visszaszolgáltatták a korábban lefoglalt hadianyag jelentős részét és engedélyezték a sorozást is. Tehát fontos szerepük volt annak a nemzeti erőnek a létrehozásában és megerősítésében, amelyre támaszkodva lehetővé vált az ország politikai helyzetének és ellenforradalmi rendszerének megszilárdítása. Augusztus 9-től, a „hadsereg fővezér-

let” felállításával a hadsereggel immár csak Horthy Miklós, a fővezér és nem a szegedi kormány rendelkezett. A marginalizálódott P. Ábrahám-kormány augusztus 12-én beszüntette működését, tagjai Budapestre utaztak. Időközben, augusztus 11-én József főherceg „homo regiusként” Horthyt megerősítette fővezéri tisztségében.
Novemberben George Clerk antantmegbízott Budapesten kiterjedt tárgyalásokat folytatott a magyar politikai elit képviselőivel annak érdekében, hogy egy széles politikai palettát magában foglaló „koncentrációs kabinet” jöjjön létre. 1919. november 24-én megalakult az antant kívánságának megfelelő, koalíciós Huszár-kormány, amelyet a nagyhatalmak elismertek, így végre a magyar békedelegáció felállítása is megtörténhetett.

2.2. Hódmezővásárhely

Hódmezővásárhelyen november 1-jén megalakult a helyi Nemzeti Tanács, mely hitet tett a polgári demokratikus Magyarország megteremtése mellett. A tanács legsürgetőbb feladata a felizgatott, nélkülöző tömegek, hazatért katonák kordában tartása, a város közrendjének fenntartása volt. November 2-án a pályaudvaron fosztogatás kezdődött, a katonaság megtagadta az engedelmességet, ezért a Nemzeti Tanács polgárőrség, majd nemzetőrség felállításával próbálta a közvagyont óvni és a rendet fenntartani. Egy helyi Károlyi-párti politikus, Kun Béla vezetésével működő grémium megszervezte a közellátást, a katonák és az ellátatlan, rászoruló lakosság segélyezését, működését a korábban hatalmon lévők is támogatták. December 20-án Kunt a Károlyi-kormány a város kormánybiztosává nevezte ki. Egyik legnehezebb feladat a munkanélküliek megélhetéshez juttatása volt. melyet főként közmunkák biztosításával próbáltak megoldani. A legszükségesebb közszükségleti cikkek tekintetében is utalvány- és fejadagrendszer lépett életbe.
December folyamán a Munkástanács egyre nagyobb befolyást szerzett a Nemzeti Tanácsban és a városi tanácsban is. A baloldali fordulatot mutatta, hogy több régi rendszerhez kötődő eddig helyén hagyott főtisztviselőt leváltottak, március 1-jén Kun Béla kormánybiztos-főispán is lemondott, utódja a szociáldemokrata Jócsák Kálmán lett. Kun érdeme volt, hogy hivatali ideje alatt a városban jelentősebb rekvirálások nem történtek.
A proletárdiktatúra győzelméről Vásárhelyen másnap, március 22-én szereztek tudomást. A végrehajtó hatalmat egy tisztán szociáldemokrata tagokból (Posztós Sándor, Borsi János, Kovács Imre, Arany János) álló négytagú direktórium vette át. A városba érkező szegedi kommunista küldött már kész helyzetet talált, önálló kommunista szervezet nem is alakult a városban, zavargások sem voltak. A direktórium a kormányzótanács első kiadott rendeleteinek megfelelően szesztilalmat, statáriumot, és a fegyverek beszolgáltatását rendelte el.
Március 28-án francia csapatok közeledéséről jött hír. A franciák megerősítették szegedi egységeiket, az ottani direktóriumot pedig elűzték, a várost semleges zónává nyilvánították. A hódmezővásárhelyi direktórium is a menekülést fontolgatta, át akarta adni a hatamat az újból megalakított Munkástanácsnak és Kun Béla volt kormánybiztosnak, de a franciák végül az algyői Tisza-hídnál megálltak. Április elején megtartották a tanácsválasztásokat, melyen csak a kommunista és a szociáldemokrata párt egyesülésével létrejött Szocialista Párt indulhatott. Április 9-én megalakult a 106 tagú Földműves-, Munkás és Katonatanács. Áprilisban megindult a toborzás a Vörös Hadseregbe, 704 vásárhelyi belépő volt, akiket elsősorban a korabeli viszonyok között jónak számító zsold vonzott a kommunista haderő kötelékébe. A vásárhelyi 46/I. zászlóalj feladata a Tisza Mártély és Algyő közötti részének biztosítása volt, majd az egységet az április 16-án meginduló román offenzíva feltartóztatására a Körösökhöz csoportosították át.
A román csapatok támadása hamarosan áttörte a frontot, a Tiszától keletre fekvő országrészt a

tanácsköztársaság hadműveleti területté nyilvánította. Április 21-én a vásárhelyi Munkás-, Katona-, és Földművestanács a kormányzótanács utasításának eleget téve 20 vagyonos polgárt, mint túszt elfogatott és a fővárosba szállíttatott. Ők május és június folyamán épségben hazaérkeztek. Vásárhelyi Kálmán, a hadügyi népbiztos makói teljhatalmú megbízottjának agyonverése és a Tiszántúl kiürítésének gyors levezénylése miatt, a belügyi népbiztosok egy különvonatot küldtek a térségbe. Anocskai András teljhatalmú megbízott és Molnár István országos karhatalmi parancsnok 150 vörösőrrel és 30 terroristával, Lenin-fiúval jól felfegyverkezve április 26-án érkezett Hódmezővásárhelyre. Közben a hadosztály- parancsnokság elrendelte Hódmezővásárhely, Makó és Szentes kiürítését. Molnár túszszedésbe kezdett, éjszaka 21 vagyonosabb polgárt, földbirtokost és politikust kísértek a városházára, de többségüket reggelre elengedték, hat személyt viszont elhurcoltak. Később Weisz Mihály bornagykereskedőt, Henrik nevű fiát és Havas Henrik moziigazgatót Mindszentet elhagyva agyonlőtték. Emellett termény- és állatrekvirálásba kezdtek, valamint 230 ezer korona értékű ékszert és készpénzt is elvittek. Hódmezővásárhely rögtönzött kirablása éjfélkor ért véget, amikor egy Szentesről érkező páncélvonat elvontatta a még az állomáson veszteglő 5–6 vagon gabonát is. A helyi vezetők között nem volt egyetértés, hogy hogyan viszonyuljanak a helyzethez, de a nemzetőrség sem rendelkezett olyan fegyverekkel, amivel a különítmény garázdálkodását megakadályozhatta volna. Április 28-án Makó felől egy francia szpáhi lovasegység érkezett Vásárhelyre, de még aznap elvonult, a román csapatok ekkor már Vásárhelykutason (ma: Székkutas) voltak, majd április 29–30-án megszállták a várost.
Kezdetben helyükön hagyták a tanácsköztársaság szerveit, sőt a május 1-je megünneplését is engedélyezték. Május 7-én viszont minden kommünhöz köthető testületet feloszlattak, visszahelyezték jogkörébe a törvényhatósági bizottságot, a főispáni hivatalt és a városi tanácsot. Tevékenységüket viszont korlátozták és ellenőrizték, tiltották a politikai vitákat és sajtócenzúrát vezettek be. Rövid időre őrizetbe vettek 20 munkásvezetőt, de egy hét múlva elengedték őket. Júliustól novemberig Csongrád vármegye románok által megszállt területeinek székhelye Hódmezővásárhely volt, ahol a legfőbb polgári és katonai hatalmat Henrik Brandsch román alezredes gyakorolta. Novemberben leváltották, utódja Vaida őrnagy pedig Szentesre tette át székhelyét.
A május végén megjelent román főparancsnoki rendelet – a csapatok és a lakosság szükségletei biztosítására való hivatkozással – elrendelte a rekvirálást. Ezzel gyakorlatilag elkezdődött a megszállt települések ellenszolgáltatás, kompenzáció nélküli módszeres kifosztása. A román katonák folyamatos fosztogatásaitól, erőszakoskodásától főként a tanyákon élők szenvedtek. Tovább növelte a lakosság szenvedéseit a katonai beszállásolás és a románok számára végzett közmunkák elrendelése, valamint az előszeretettel alkalmazott fenyítés, a botozás is. A város súlyos pénzügyi helyzete ellenére próbálta fenntartani a hadigondozottak segélyezését, ennek fedezésére önkéntes kölcsönt kért a lakosságtól, majd az ezer legtehetősebb polgárára kényszerkölcsönt rótt ki.
Július 20-án a Vörös Hadsereg ellenoffenzívája teret nyert, a magyar csapatok átkeltek a Tiszán. Szegvár–Mindszent–Mártély felé a szolnoki 68. gyalogezred kelt át. Erre hírre a Hódmezővásárhelyen lévő román egységek Vásárhelykutasra vonultak vissza. A munkásság és a szociáldemokrata vezetők örömmel üdvözölték a bevonuló vöröskatonákat. A másnap nagy erőkkel megindított román ellentámadás azonban kisöpörte a Vörös Hadsereget a városból. Az utcai harcoknak több polgári áldozata is volt. Hamarosan Mártély is elesett és a magyar csapatok ismét a Tisza túlpartjára szorultak. A román megtorlás szigorú és véres volt, egy Berényi László nevet használó kalandort előtérbe vonva bonyolították le. Berényi román jóváhagyással és katonai támogatással, magát a város rendőrparancsnokának tartva önkényesen, többnyire mondvacsinált indokokkal fogatott el és zárt be embereket, sokakat csak váltságdíj lefizetése után engedett szabadon. Július 25-én a román hadsereg közreműködésével foglyait kihajtotta a város szélére, a Nagy Dezső-féle

tanyához, ahol mind az 56 embert kivégezték. Az áldozatok közül 46-an vásárhelyiek, 10-en pedig fogságba esett vöröskatonák voltak.
Mindez a városban rendkívüli felháborodást keltett, ezért a román tisztek július 29-én Berényit és segédjét, Nagy Gézát letartóztatták, majd még ugyanezen a napon kivégezték őket.
1919 augusztusában a Magyarországi Tanácsköztársaság összeomlott. A román csapatok megszállták a fővárost és a Dunántúl északkeleti részét is, a Tiszántúl román katonai közigazgatás alatt maradt. Az ellenforradalmi Friedrich-kormány október elején Csongrád vármegye és Hódmezővásárhely élére Szathmáry Tihamért nevezte ki kormánybiztos-főispánnak. A román főparancsnokág azonban csak két, Tiszától keletre lévő járásra ismerte el jogkörét, így ideiglenesen Csongrádon rendezkedett be.
A Nemzeti Hadsereg novemberi fővárosi bevonulása és a románok távozása Hódmezővásárhelyen is reményt keltett. Ugyanakkor a várostól keletre kijelölt vámvonal azt mutatta, hogy ott – Orosháza és Makó térségében – a románok tartós jelenlétre rendezkednek be, a békekonferencia határozatai azonban ennek esélyét egyre valószínűtlenebbé tették. Gróf Apponyi Albert a magyar békedelegáció elnöke 1920 januárjában vette át Párizsban a súlyos magyar békefeltételeket. A szomorúságba némi öröm is vegyülhetett, mivel Csongrád megye jelentős része Magyarországnál maradt, így szinte bizonyossá vált, hogy a román hadseregnek távoznia kell. A románok közelgő kivonulása 1920. február közepétől egyre valószínűbbnek tűnt. Március 2-án elvonultak és megérkezett Szegedről az antantmisszió vonata, valamint a Nemzeti Hadsereg egy százada. Soós István polgármester memorandumot nyújtott át a missziónak a román hadsereg lakosság ellen elkövetett visszaéléseiről, a várost és lakosságát 96 millió korona kár érte. Vásárhely román megszállás alatt maradt keleti külterületei március 28-án szabadultak fel.

2.3. Szentes

Szentesen Károlyi Mihály hatalomra kerülése után dr. Mátéffy Ferenc polgármester lemondott. A város vezetését először a tragikus sorsú dr. Kiss Béla főjegyző, majd dr. Négyesi Imre tanácsnok vette át. A valódi végrehajtó hatalom azonban fokozatosan a helyi Nemzeti Tanács és a katonatanács kezébe került. Jócsák Kálmán, Csongrád megye kormánybiztos-főispánja a január 30-án kihirdetett törvénynek megfelelően a városi képviselőtestület pótlására néptanácsot hozott létre. A testület azonban súlytalan maradt, miközben a nélkülözők több helyen fosztogattak, többek között kivágták a város faiskoláját. A rendőrség élére dr. Nagy Endre főtanácsos került, pozícióját kommunista szervezkedésre használta fel. A város költségvetését a leszerelési illeték, a nemzet- és a polgárőrség fizetése, a rászorulók élelmezése és az ínségmunka is terhelte.
A március 21-i kommunista hatalomátvétel után Szentesen március 23-án alakult meg a háromtagú – Sima László, Török Sándor, Jócsák Kálmán – direktórium. Kiépültek a proletárhatalom helyi szervei, a város vezetését egy kilenctagú intézőbizottság vette át.
Április 9-én megkezdődött a Vörös Hadseregbe való toborzás, valamint a fegyver- és ruházatgyűjtés, rekvirálás. A város a közeli Tisza-híd miatt stratégiai fontossággal bírt, ezért az április közepén meginduló román offenzíva egyik fő célpontja volt. A Vörös Hadsereg és az ide irányított, már említett Anocskai-féle különítmény igyekezett minden élelmiszerkészletet és kézpénzt, illetve mozdítható vagyontárgyat vonatra rakni és elvinni. Április 27-én a belügyi népbiztos utasítására 42 szentesi polgárt tartóztattak le és küldtek túszként a fővárosba. Dr. Kiss Béla főjegyzőt a különítményesek a két földeáki földbirtokos Návayval együtt Kiskunfélegyházán meggyilkolták, a többi szentesi túsz néhány hónap múlva, június 20-án sértetlenül hazatért.
Április 29-én a román hadsereg elérte Szentest, a város megmaradt régi tisztikara fogadta a románokat, városi tanácsot alakítva igyekezett eleget tenni követeléseinek. A proletárdiktatúra 10 millió korona kárt okozott Szentesnek. Május közepén a Tisza és a Körös árvize is veszélyeztette a sokat szenvedett települést. Július 20-án a Vörös Hadsereg ellentámadása, tiszai átkelése négy helyen – köztük Szentesnél – sikerrel járt, de a románok néhány nap múlva visszaverték őket. Július 21-én ugyan a vörösök bevonultak a városba (majd Szegvárra, Mindszentre és Mártélyra), de 25-én újra román megszállás alá került, az ellentámadásnak több polgári áldozata volt. Ismét kirabolták a várost, a rekvirálások újult erővel folytatódtak. November elején bevezették a román időzónának megfelelő időszámítást, ez is azt mutatta, hogy a Tiszántúlt immár saját országuk részének tekintik.
A november közepén Budapestről távozó román csapatok Szentesen keresztül vonultak el, végül 1920. március 2-án Szentesről is távoztak, ahová az antant katonai bizottsága és a Nemzeti Hadsereg egy százada érkezett. A román hadsereg által Szentesen okozott kárt a korabeli becslések 48 millió koronára tették.

2.4. Csongrád

Csongrádon Szenteshez való közelsége miatt hasonlóan zajlottak az 1918 őszi események. Mivel szinte teljesen mezőgazdasági jellegű település volt, társadalmából a munkásréteg majdnem teljesen hiányzott, a helyi szociáldemokrata párt is csak 1918. november 4-én alakult meg.
A község (Csongrád csak 1923-ban lett rendezett tanácsú város.) munkástanácsa, amely zömmel a gyorsan erősödő szociáldemokratákból alakult 1919. február 27-én tartotta első ülését, elnöke az MSZDP helyi elnöke, Sághy Mihály lett. A proletárdiktatúra győzelme után, március 24-én egy budapesti kommunista küldött segítségével megalakult a csongrádi „Munkás-, Katona-, és Földművesszegények Tanácsa", és annak végrehajtó szerve a háromtagú (Urbán László, Hajdú János, Mészáros Pál) direktórium. A térségben jellemzően, így Csongrádon is a proletárdiktatúra szerveit és a települést a kevés kommunista miatt főként a szociáldemokraták működtették. A Forradalmi Kormányzótanács rendeleteinek megfelelően Csongrádon is bevezették a statáriumot, a szesztilalmat és a fegyverviselés tilalmát, valamint intézkedtek a forradalmi törvényszék felállításáról is. A közmunka keretében végzett útépítési munkálatokon dolgozók bérének kifizetésére a direktórium lefoglalta a helyi takarékpénztár 60 ezer koronáját. Április végén a központi utasításnak megfelelően a település tehetősebb lakosai közül 29 túszt gyűjtöttek össze és Budapestre szállították őket. A nyár folyamán valamennyien sértetlenül visszakerültek Csongrádra.
A községben megünnepelték május 1-jét, melyen egy vörös dandár is felvonult, mivel a front néhány kilométerre volt a településtől a román tüzérség ágyútűzzel próbálta megzavarni a rendezvényt. A Vörös Hadsereg itt állomásozó egységeinek élelmezése és elhelyezése súlyos terhet rótt Csongrádra, az árkászokat például az iskolákba szállásolták el, így a tanítás május elejétől szünetelt. A direktórium legfontosabb feladata a közellátás biztosítása volt, másik a földmunkástömegek munkához juttatása, emellett pedig a hadigondozottakat is segélyeznie kellett.
A rend fenntartására már március 26-án megalakult a Vörös Gárda, amely március 30-tól Vörös Őrség néven működött tovább. Fő feladata a rend fenntartása, a rekvirálások végrehajtása és a szesztilalom betartatása volt. A Vörös Hadsereg alakulatait segítendő többször bevetették a Tiszán átkelő román csapatok visszaverésére is, április végén a Vörös Hadsereg visszavonulását fedezték. Május elején Csongrádon sor került Forradalmi Katonai Törvényszék felállítására is, amely három fosztogató vöröskatonát golyó általi halálra ítélt, a kivégzést május 10-én végrehajtották.
Szentes elfoglalása után a románok lekapcsolták Csongrád áramellátását, illetve a páncélvonatok

átjárását megelőzendő felrobbantották a Tisza-híd Szentes felőli részét. A folyamatos átlövések, túlpartra indított vállalkozások több polgári áldozatot követeltek. A június 10–21. között zajló toborzáson mintegy 2000 csongrádi férfi lépett be a Vörös Hadseregbe.
A frontszakasz a kisebb csatározások kivételével megmerevedett, a Vörös Hadsereg július 20-án indított támadása a kezdeti sikerek után összeomlott. Budapesten a tanácskormány lemondott és elmenekült. A Csongrádon állomásozó vöröskatonák letették a fegyvert és elvonultak Kiskunfélegyháza és Kecskemét felé. A román csapatok augusztus 3-án elfoglalták a települést. Csongrád élére igen szűk jogkörrel visszahelyezték a polgári vezetést, főként a lakossággal való kapcsolattartásra és a rekvirálások végrehajtására „használták" őket. Minden felnőtt polgárnak jelentkeznie kellett a községházán, ahol igazolnia kellett magát. Több volt tanácsköztársasági funkcionáriust, köztük a direktórium tagjait is elfogták, őket internálták. Folyamatosan zajlott az élelmiszerek, az állatok és a termények hatósági lefoglalása, begyűjtése. A román hadsereg helyben állomásozó egységeinek élelmezése és elszállásolása is a csongrádiakat terhelte.
A november közepén Budapestet kiürítő román haderő egy része Csongrádon keresztül vonult keletre. Csak november 17. és 21. között a településen 60 ezer korona kárt okoztak. Eltüzelték a szállásukul szolgáló iskolák berendezését, összepiszkolták a helyiségeket. Csongrádon a Tisza bal partján fekvő településektől eltérően már 1919. november 21-én véget ért a román megszállás, ekkor érkezett meg a Nemzeti Hadsereg a községbe. A román hadsereg által okozott károk összértéke így is majdnem elérte a 3,3 millió koronát.

2.4. Csongrád

Az őszirózsás forradalom győzelme után november 1-jén az államhatalom szerveként a helyi ügyek vitelére Makón is megalakult a hozzá lojális Nemzeti Tanács. A katonatiszteket a tömeg megfosztotta tiszti rangjuk jelképeitől, kardjuktól, bujdosniuk kellett. A nyugalom hetekig nem állt helyre, teljes volt a politikai zűrzavar, álhírek és valós hírek keveredtek, közben tovább folyt a katonák hazaözönlése. Több csongrádi községből elűzték a jegyzőt, gyújtogatások kis történtek. Jellemző volt az általános közállapotokra, hogy a novemberi mezőgazdasági munkák elvégzésére nem volt elegendő munkáskéz.
A Nemzeti Tanács elnöke, dr. Espersit János próbált rendet teremteni a városban. A központi kormányzattal való kapcsolat akadozott. Az elnök hamarosan lemondott, az irányítás a politikai kalandorok kezébe ment át, megjelentek a kommunisták is. Justh János főispánt Károlyi Mihály még novemberben felmentette. Dr. Petrovics György polgármester elvállalta a kormánybiztosságot, de józanságra intő fellépéséért Espersithez hasonlóan ő is majdnem az életével fizetett. Mindennek ellenére a vármegye változatlan összetételű közigazgatási bizottsága decemberben is ülésezett. Sőt a vármegye 1919. január 13-i közgyűlése nyíltan és bátran kiállt egy nemzeti hadsereg felállítása mellett, bár a nyilatkozatnak semmilyen eredménye nem lett. A testület merészsége az általános leszerelést szorgalmazó kormányok idején erőteljes kiállás volt az ország területi integritásának védelme érdekében, amelyet hadsereg nélkül lehetetlen volt megőrizni. Válaszul a grémium további ülésezését a kormány megtiltotta.

Csanádvármegye törvényhatósági bizottságának Makón, 1919. évi január hó 13-án tartott évnegyedes rendes közgyűlése jegyzőkönyvéből.
31—1919. kgy. 26919—1918. ikt.
Hontvármegye törvényhatóságának átirata az ország helyzete, az erők tömörítése s magyar hadsereg felállításának ügyében.

Csanádvármegye törvényhatósága osztozik ama mélységes aggodalomban, amely Hontvármegye közönségének feliratában kifejezésre jut. Borzadva látja, mint jutott az ország az enyészet szélére, mint lepnek meg idegen hadak mind nagyobb és nagyobb területet az ország testéből. Átérzi azt, hogy egyedül és csakis a végveszély percében egyesülő és tömörülő magyarság az, ami megmentheti a jövendő részére az országot s ennél az egyesülésnél, mentő munkánál nagyobb és szentebb feladatot e pillanatban nem ismer.
A vármegye közönsége lelke mélyéből fakadó kiáltással fordul a kormányhoz, a pártokhoz, az ország összes törvényhatóságaihoz, hogy félretéve minden ellentétet, elsimítva minden széthúzó törekvést, egyesüljenek a boldogtalan magyar nemzet megmentésére. Hirdessék, hogy az egységes magyarságban van az az erő, ami gátat vethet ellenségeink törekvéseinek s ne akarják érdekellentétek, osztályharc felidézésével megsemmisíteni a magyarságból azt, ami még megmaradt.
Nyíltan és őszintén állást foglal a vármegye a magyar Nemzeti Hadsereg felállítása mellett, egyetlenegy, de szent céllal, az ország megvédésének céljával. Hirdeti ama megingathatatlan meggyőződését, hogyha az országnak lett volna erős, nemzeti érzéstől áthatott hadserege, úgy a cseh és oláh hadak nem vettek volna erőt északi és keleti törvényhatóságainkon. S hangoztatja újból törhetetlen ragaszkodását az ezeresztendős ország csorbítatlan egységéhez, ennek magyar voltához, utalva arra, hogy erőszak nem szül még jogot s csak az veszhet el mindörökre, amiről egy nép önmaga mond le.
Mélységes együttérzéssel viseltetik ama törvényhatóságok népe iránt, amelyek idegen hatalom jármát nyögik s kifejezést ad ama reményének, amely az ország mostani állapotánál és helyzeténél jobb, derűsebb jövőt ígér. A maga részéről minden törekvése, minden munkálkodása, gazdaság és kultúra terén egyaránt ezt a szent célt igyekszik szolgálni.
Dr. Návay Lajos törvényhatósági bizottsági tag indítványára kimondja még azt, hogy nem hajlandó támogatni az ország egységét megbontó, ki nem próbált s épp ezért veszélyes elméleteket, illetve ezen elméleteken nyugvó kormányzást s minden erejéből tiltakozik az ország föderalizálása ellen.
Miről a vármegye alispánja további eljárás végett s Hontvármegye közönsége jegyzőkönyvi kivonaton értesíttetnek.
Kmft.
Jegyzette és kiadta:
Tarnay Ivor vm. főjegyző.

Forrás: Barna János (szerk.): Makó és Csanád–Torontál vármegyei községek. Magyar Városok monográfiája 6. Budapest, 1929. 59–60. old.

Ugyanakkor ezzel egy időben, január 13-án Földeákon Urbanics Kálmán főszolgabírót a felizgatott tömeg megverte, Czuppon Endre adóügyi jegyzőt pedig életveszélyesen bántalmazta.
Január 30-án a folyamatos politikai izgatás Makón is robbanáshoz vezetett. A célpont az államhatalmat képviselő, a rendet fenntartó csendőrség volt. Boromisza Jenő szociáldemokrata vezető fegyveresei megszállták a stratégiai pontokat (vasútállomás, fegyverraktár), majd az általa szerve-

zett népgyűlésen Boromisza 24 perces haladékot adott a csendőrségnek, hogy átadja fegyvereit. Ezt nem tették meg, így tűzharc kezdődött, amely hét halálos áldozattal járt, végül a csendőrök kivonultak a városból. A proletárok átvették a hatalmat, elfogták a közjegyzőt, a másodfőjegyzőt és Hervay István alispánt, de dr. Petrovics György kormánybiztost nem találták meg. Fosztogatás és erőszakoskodás kezdődött, a csendőrség és a rendőrség épületét kifosztották. Februártól a közigazgatást teljes egészében a Munkástanács uralta és irányította. Makón a proletárdiktatúra tulajdonképpen már ekkor, az országos fordulat előtt átvette a hatalmat.

Február közepén Boromisza várakozásaival ellentétben Szőts Áront nevezték ki kormánybiztossá.

Március közepére megszűnt a Csanád megyei törvényhatóság, a városi és a községi képviselőtestületek működése. Makón Szőts Áron kormánybiztos 11 tagú tanácsot nevezett ki.

1919. március 21-én a Berinkey-kormány a súlyos feltételeket tartalmazó, további magyar területek átadását követelő Vix-jegyzék elleni tiltakozásul lemondott. Károlyi Mihály köztársasági elnök szociáldemokrata kormányt kívánt kinevezni, de az események túlhaladtak rajta. A szociáldemokraták kiegyeztek a kommunistákkal és kikiáltották a Magyarországi Tanácsköztársaságot. A proletárdiktatúra győzelmét Szőts Makón március 24-én hirdette ki. Megkezdődött a vármegyei közigazgatás átalakítása. A törvényhatósági bizottsági, a közigazgatási bizottsági és a főispáni hatáskört háromtagú direktórium (Szőts Áron, Rózsa Ferenc, Farkas Imre) vette át.

Az általában a Munkástanácsokból megalakuló direktóriumok létrehozásáról a népbiztosok tanácsa döntött, a kormánybiztos-főispánokat felmentették. A tulajdonképpeni vármegyei közigazgatást az alispáni hivatal ügykörét továbbra is, bár szűkülő jogkörrel Tarnay Ivor vármegyei főjegyző vezetésével az alispáni hivatal személyzete látta el.

Szőts és társai kihirdették a direktórium megalakulását, bevezették a szesztilalmat és felállították a forradalmi törvényszéket, valamint újólag rendelkeztek a fegyverek beszolgáltatásáról. Március 29-én érkezett meg a városba Vásárhelyi Kálmán, a hadügyi népbiztos teljhatalmú megbízottja, aki főként a Vörös Hadsereg helyi megszervezésével foglalkozott. A kommunisták több városi ügyvédet, vagyonosabb polgárt és köztisztviselőt is hosszabb-rövidebb időre letartóztattak.

Április 23-án Vásárhelyi Kálmánt, akinek az időközben elrendelt rekvirálást tulajdonították (valójában ez a tanácskormány intézkedése volt a Vörös Hadsereg és a főváros ellátására) a feldühödött, többségében gazdákból álló tömeg agyonverte, a politikai foglyok kiszabadultak. Az eseményeknek nem volt vezetője, így a direktórium eleinte menekülésre gondoló tagjai helyükön maradtak. Valószínűleg Szőts Áron kért egy rendteremtő fővárosi terrorcsapatot Makóra. 25-én újra elfogták a szabadon engedett politikai foglyok többségét, és keresték a Vásárhelyi haláláért felelősnek tartott embereket is.

Április 26-án a Kossuth szobor mögött eltemették Vásárhelyit, a bosszúálló vérfürdőt csak a terrorcsapat késése akadályozta meg, délután helyett ugyanis csak éjszaka 11 órakor érkeztek Makóra. A Hódmezővásárhely felől érkező 30 vörösőrből és három Lenin-fiúból álló különítmény Anocskai András fővárosi megbízott vezetésével, a 46-os vörös dandár egyik városban állomásozó zászlóaljának közreműködésével összesen 15 millió koronát szedett össze az állami és a városi pénztárakból, üzletekből, illetve nagyobb mennyiségű élelmiszert is zsákmányolt. Közben 40 fős lista alapján zajlott a túszok elhurcolása is, mert a rossz hadihelyzet miatt a kommunisták feladták a várost. A korábban elfogottakat is magukkal vitték még Apátfalváról is. Földeákról a kommunisták dr. Návay Lajost, Návay Ivánt és Korcsmáros Imrét hurcolták el és zárták a makóiak közé. A 43 túsz, akik között sok idős ember is volt előzőleg állatok által „használt", kitakarítatlan vagonokba került. A vonat április 27-én érkezett Hódmezővásárhelyre, majd 28-án Szentesre, április 29-re pedig Kiskunfélegyházára ért, másnap estére pedig már a fővárosban volt. A négynapos kálvária alatt Vásárhelyen öt makói gazdát, Mindszent közelében három hódmezővásárhelyit, Félegyházán a két Návayt és dr. Kiss Béla szentesi főjegyzőt kivégezték. Közben a román offenzíva sikeresen folytatódott, az el nem széledt, valamint Annocskaiékkal el nem vonult 60–70 vöröskatona Orosháza felé menekült.

Április 27-én Kiszombor felől először egy szerb csapat, majd egy francia szpáhi egység érkezett a kiürített Makóra. A szerbek három napig voltak a városban, a régi tisztviselőket visszahelyezték hivatalukba. Május 3-án történt meg a város teljes francia megszállása. A kommunisták jelentős pusztítást és kárt okoztak az általuk használt épületekben és berendezéseikben. A városban egy hétig meglehetős izgalom uralkodott, különféle rémhírek keltek szárnyra. Ezután a konszolidáció és a nyugalom rövid időszaka következett. A vármegyei igazgatás a végig működő alispáni hivatalnak köszönhetően gyorsan helyreállt, de a községekkel való kapcsolattartás nehézségekbe ütközött, mivel ezeket a román hadsereg szállta meg. A tönkretett távbeszélőket a megszállók nem engedték helyreállítani, a vasúti közlekedés szünetelt.

Nagylakon elzavarták a direktóriumot, visszahívták a főszolgabírót és a községi elöljáróságot. Elkezdték a kommunisták összegyűjtését. Csanádpalotán és Kövegyen minden zökkenő nélkül tért vissza az eredeti állapot. Földeákon a csendőrség vetett véget a direktóriumnak. Sajtény magyar közigazgatása a vörösök elől elmenekült elöljárók visszatérésének lehetetlensége miatt megszűnt.

Az antant katonai vezetősége úgy intézkedett, hogy június 17-én a francia csapatok helyét Makón román katonaság vegye át. A románok bevonulásával újra előtérbe került a bizonytalanság, a jogtiprás és az erőszakoskodás. Az új megszállók hozzáállása hat nap múlva Apátfalván véres eseményekbe torkollott. Az elkeseredett falusiak három román katonát megöltek, a rendkívül kegyetlen megtorlásnak 61-en estek áldozatul. A románok zsarolták, letartóztatták a város polgárait, akiket csak jelentős összegek lefizetése után engedtek szabadon. Erőszakos és jogtalan rekvirálások zajlottak, a megszállók elhelyezése és ellátása is a városra hárult. Bevonulásukkal, majd a területek tartós megszállásával, és a saját polgári közigazgatásuk kiterjesztésével a románok erősíteni próbálták pozíciójukat a párizsi béketárgyalásokon, holott – mint fentebb már láttuk – Makó sorsáról a „Román és Jugoszláv Ügyek Bizottsága" ekkor már döntött.

A kommunista uralom, majd a román megszállás még a háború idején megéltnél is rosszabb közállapotokat teremtett a városban. Élelem- és iparcikkhiány volt, amely ínséges állapotokat eredményezett, nem volt tüzelőanyag, só, cukor.

A városi és vármegyei közigazgatás szervei a román megszállás ideje alatt az ellenséges hatalomnak kiszolgáltatva, alig-alig fejthettek ki önálló tevékenységet, szinte teljesen el voltak zárva Csanád vármegye többi településétől.

A románok 1920. február 24-én kezdték meg a Tiszántúl kiürítését, Makóról március 29-én távoztak, majd bevonult a Nemzeti Hadsereg. A megye egy része (Makó, Nagylak, Mezőhegyes) ezekben a napokban ismét magyar fennhatóság alá került. A románok által okozott kárt a városban 74 millió koronára becsülték.

A társadalom nélkülözött, a tisztviselők illetményei nagyon alacsonyak voltak, a menekült értelmiség nem talált munkát, az ipari munkásság is munka nélkül volt, emellett lakásínség is volt. A súlyos gazdasági és egzisztenciális helyzeten a város középítkezések megindításával próbált javítani.

2.6. A torontáli háromszög

Torontál vármegye a 20. század elején soknemzetiségű (magyar, német, szerb, román, tót, horvát, bolgár) terület volt, kiváló termőfölddel rendelkezett. A végül Magyarországnál maradt ún. torontáli háromszöget – Deszk, Ferencszállás, Gyála-Nagyrét (Ezen az elcsatolt Gyála község külterületéből Magyarországon maradt 4800 holdon alakult meg Gyálarét község 1923-ban.), Kiszombor, Klárafalva, Kübekháza, Ószentiván (ma: Tiszasziget), Szőreg, Újszentiván – 1919 novemberében szerb csapatok szállták meg. Deszken, Szőregen és Újszentivánon jelentősebb volt a szerb nemzetiségűek aránya, ők örömmel fogadták a bevonuló szerb hadsereg egységeit. Az idegen megszállás a térségben itt a legtovább, 1921. augusztus 21-ig tartott, ezalatt a torontáli háromszög településein 100 millió koronás kár keletkezett. A távozó szerbek helyére a magyar Nemzeti Hadsereg egységei érkeztek.
A trianoni békediktátum aláírása és a magyar nemzetgyűlés által való törvénybe iktatása (1921. évi XXXIII. törvénycikk) után sor került a határok végleges kitűzésére, helyszíni megállapítására is. Négy határmegállapító bizottság alakult: a magyar–csehszlovák, a magyar–osztrák, a magyar–román és a magyar–szerb-horvát-szlovén. Ezek „nem érdekelt” – angol, francia, olasz és japán – megbízottakból, valamint határszakaszonként az „érdekelt államok” – csehszlovák, román, szerb-horvát-szlovén, osztrák – és a magyar fél képviselőiből, továbbá a szükséges segédszemélyzetből álltak. 1922-ben a Magyar–Szerb-Horvát-Szlovén és a Magyar–Román Határmegállapító Bizottság kijelölte a térség végleges határait. Magyarország a demarkációs vonalhoz képest a torontáli magyar–román és magyar–szerb határon összesen 506 kataszteri holddal (2,9 km2) több területet tarthatott meg, Torontál vármegyéből mindössze 271 km2 maradt hazánk fennhatósága alatt.

1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről

II. RÉSZ
Magyarország határai (részlet)
[...]
2. A Szerb-Horvát-Szlovén-Állammal:
[...]
Horgostól és vasútállomásától északra, Röszkeszentmihálytelektől pedig délre halad;
innen délkelet felé a Tiszáig:
a holtág középvonala;
innen felfelé körülbelül 5 km távolságnyira, a helyszínén választandó pontig:
a Tisza folyása;
innen általában kelet felé, Kiszombor állomástól délnyugatra körülbelül 4 km távolságnyira, körülbelül kelet-délkeletre a 84. magassági ponttól és dél-délnyugatra a 83. magassági ponttól a helyszínén választandó pontig, amely hármas határpontja lesz Romániának, Magyarországnak és a Szerb-Horvát-Szlovén Államnak:
a helyszínen megállapítandó vonal, amely Gyála és Ószentiván helységek, továbbá Óbéb és Kübekháza közt halad.

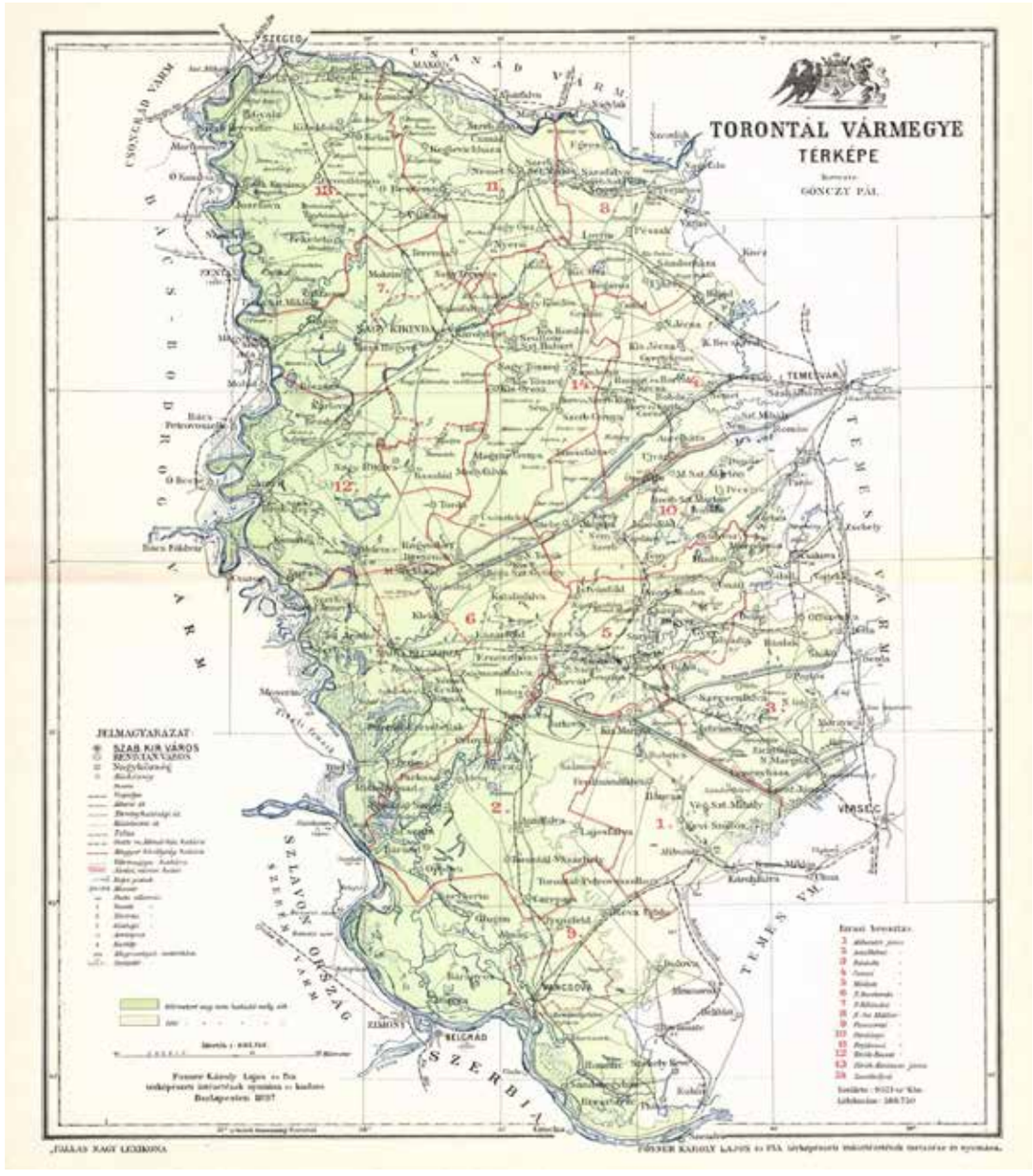

Torontál vármegye térképe 1897-ből.

3.Romániával:
A fentebb meghatározott ponttól kelet-északkelet felé a Maros folyón, a makó-szegedi vasútvonal hídjától körülbelül 3500 m-re felfelé megállapítandó pontig:
a helyszínén megállapítandó vonal;
innen délkeletre, azután északkeletre a nagylaki állomástól délre körülbelül 1 km távolságnyira választandó pontig:
a Maros folyó folyása felfelé;
innen északkeletre, Csanád és Arad vármegyék közigazgatási határának kiszögeléséig, Németperegtől észak-északnyugatra:

a helyszínen megállapítandó vonal, amely Nagylak és a vasútállomás között halad;
innen kelet-északkelet felé, Battonya és Tornya helyiségek között a helyszínen választandó pontig:
az említett megyehatár, amely Németperegtől és Kisperegtől északra halad;
[…]

Forrás: https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100033.TV (a letöltés ideje: 2021. szeptember 10.)

3. Összegzés

Az általunk vizsgált térség településeit és ezek lakosságát a proletárdiktatúra és a román, illetve a szerb megszállás rendkívüli mértékben sújtotta. A vesztes háború nehézségeit tovább növelték a tanácsköztársaság, a román és a szerb megszállók önkényes rekvirálásai, melyeket gyakran közönséges rablásként, fosztogatásként definiálhatunk. Sőt az emberek élete is veszélyben volt, amit ezen időszak polgári áldozatainak magas száma is bizonyít. Kivétel talán Szeged városa, melynek törzsterülete nem volt a románok vagy a szerbek által megszállva, a proletárdiktatúrának is hamar vége szakadt, a francia csapatok pedig viszonylag kulturáltan viselkedtek, szükségleteikért fizettek, a fogyasztási cikkekért megfelelő ellentételezést adtak. Amikor a Magyar Királyságot 1919 decemberében meghívták a párizsi békekonferenciára a fontosabb területi kérdések már eldőltek, a határok kijelölése is megtörtént. A győztesek rólunk nélkülünk döntöttek, a magyar békedelegáció tudományosan is alátámasztott érvei süket fülekre találtak.

Az általunk vizsgált terület, a mai Csongrád-Csanád megye belső országterületből határmentivé vált, ami számos hátránnyal járt. A trianoni békeszerződés nem volt tekintettel a természeti és az etnikai tényezőkre sem. Létrehozói elsődleges törekvése a győztes utódállamok stratégiai és gazdasági érdekeinek teljeskörű kielégítése volt. Ennek következtében az immár két államba szakadt települések közötti korábbi szerves, élénk és pezsgő gazdasági és kulturális kapcsolatok egyik napról a másikra szinte teljesen megszűntek. A határmentiséget legjobban a kisebb települések szenvedték meg, melyeknek az országcsonkítás gyakran külterületeit is érintette, következménye pedig a máig tartó népességcsökkenés, elvándorlás lett. Trianon „nyertese” – ha lehet ilyenről beszélni – Szeged lehet, mert bár gazdasági vonzáskörzete sérült, 1921-ben a városba települt a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem. Majd miután Glattfelder Gyula csanádi püspöknek 1923-ben el kellett hagynia püspöki székhelyét Temesvárt, a Csanádi (később: Szeged-Csanádi) Püspökség központját a pápa 1925-től ideiglenesen, majd 1931-től véglegesen Szegedre helyezte. Mindkét esemény jelentősen erősítette a város központi helyzetét a régióban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Barna János (szerk.): Makó és Csanád–Torontál vármegyei községek. Magyar városok monográfiája VI. Budapest, 1929.

Bálint Gyula (szerk.): Mozaikok Csongrád város történetéből. Szeged, 1979.

Blazovich László: Szeged rövid története. Dél-Alföldi évszázadok 21. Szeged, 2007.

Csíkvári Antal (szerk.): Csongrád vármegye. Vármegyei szociográfiák I. Budapest, 1938.

Gaál Endre (szerk.): Szeged története 3/1. 1849–1919. Szeged, 1991.

Gulyás László (szerk.): A katonai megszállástól a magyar békedelegáció elutazásáig 1918–1920. A párizsi békekonferencia és Magyarország. A trianoni békediktátum története hét kötetben II/2. Szeged, 2021.

Gulyás László–Tóth Marcell–Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged, 2021.

Gulyás László–Tóth Marcell–Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 2.: Szeged az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged, 2021.

Gyémánt Richárd: A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete. 203–282. In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Publicationes Doctorandorum Juridicorum. 4. 1–15. sz. 2004.
Makó Imre–Marjanucz László (szerk.): Hódmezővásárhely története III/1. A forradalmak időszakától a tanácsrendszer létrejöttéig 1918–1950. Hódmezővásárhely, 2019.

Nagy Imre (szerk.): Szentes. Magyar városok monográfiája III. Budapest, 1928.

Serfőző Lajos (szerk.): Szeged története 4. 1919–1944. Szeged, 1994.

Szabó Ferenc (szerk.): Makó története 1849-től 1920-ig. Makó Monográfiája 5. Makó, 2002.

Varsányi Attila

Békevágy és revízió - Így élte meg Hódmezővásárhely Trianont

Bevezetés: az előzmények

Hódmezővásárhely 1873-ban nyerte el a törvényhatósági jogú városi rangot, s az ezt követő időszak a település fejlődésének legvirágzóbb időszakaként került be a históriáskönyvekbe. A dualizmus második felének, a századforduló időszakának prosperitását végül az I. világháború állította meg.
A háborút kitörésekor Vásárhely lakosságának, így közvéleményének többsége is szinte eufóriában ünnepelte, azonban elég gyorsan kiderült, mit rejt valójában a háborús pszichózis mögött megbúvó valóság.

„Milyen könnyű volt ezt a háborút elkezdeni! Milyen nehéz bevégezni! Emlékeztek rá, magyarok? Ezelőtt négy esztendővel mindennap nagy körmenetek jártak Budapest utcáin. De nem Szent István jobbkezét hordozták és nem a béke isteneihez könyörögtek, hanem azt kiabálták, hogy: éljen a háború! És ezt kiabálták Bécsben, Berlinben, Londonban, Párisban, Szent-Pétervárott, mindenütt az egész megbolondult Európában. Milyen vígan kezdődött! Milyen szép volt akkor a háború! Hogy örült neki az egész naiv, együgyű emberiség! Mint a gyerek az új ruhájának! Azt hitték, egy kis népünnep lesz az egész. Egy vidám, hangos majális. Diadal, dicsőség, lobogódísz, virág, babér. Azt hitték, ennyiből áll a háború. Így tanulták a történelmi könyveikben, amik tele vannak a háborús dicsőségek magasztalásával. Mintha a szellem erejével csudákat művelő embernek még mindig az lenne a legfőbb dicsősége, hogy meg tudja ölni a másik embert! Mintha nem azt lenne érdemes megtanulni, hogy hogy fejlődtünk az emberi művelődés mostani magas fokáig, hanem azt, hogy időnként megháborodva hogy öldöstük egymást! Hol vannak most azok, akik négy esztendővel ezelőtt a háborút éltették? Most is lelkesednek-e még érte? Most is az-e vajon még a véleményük, hogy éljen a háború?”
(Hol vagy, István király? Vásárhelyi Reggeli Újság, 1918. augusztus 23.)

Az agráriumból élő város mezőgazdasággal foglalkozó lakosságának negyedét érintette a sorozás, mintegy 10 ezer főt. A mind méretében, mind szerkezetében elmaradott ipart még ennél is jobban megrázta a tömeges behívás és a munkáshiány. 1916 végéig mintegy 13 500 férfit fogtak hadra Hódmezővásárhelyről: a város összlakosságára kivetített 24%-os katonaállítási arány magasan felülmúlta a Magyar Birodalom 17,5%-os átlagát éppúgy, mint Ausztria (16,1%), Olaszország (16,2%), Oroszország (15%), vagy éppen a nemzetközi összehasonlításban élen álló Németország (20,4%) katonaállítási arányát.
Nem meglepő, hogy a fentiekkel arányban igen magas lett a város háborús embervesztesége is. A Hódmezővásárhelyről bevonultak közül az azóta eltelt évtizedek folyamán összesen mintegy 2850 főnyi hadban, vagy a háborúban szerzett betegségben elhunyt áldozat személye vált ismertté. Ehhez járul még kb. 110 olyan áldozat, aki egyéb módon köthető a városhoz (születési helye, ideköltöző családja, középiskolai tanulmányai stb. révén). Mindez 18,7%-os veszteséghányadnak felel meg, azaz közel minden ötödik Vásárhelyről bevonult katona esett áldozatául a világégésnek. A város az 1910. évi népszámlálás idején 62 445 lakost számlált, lakosságának 4,5%-át vesztette el a világháborúban, vagyis minden 22. lakosa odaveszett.
1918 őszén a háború sorscsapásai valójában még nem értek véget, az Osztrák–Magyar Monarchia romjain tovább folytatódtak a harci cselekmények, melyek immár a civil lakosságot is közvetlenül érintették – Hódmezővásárhelyen is. Az 1919. március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság ellen indított fegyveres intervenció nyomán Vásárhelyen is megkezdték a sorozást a Vörös Hadseregbe, ezekben a harcokban – főleg a Felvidéken – nyolc vásárhelyi vöröskatona halt meg. Közben a

helyi Direktórium egy 20 fős listát állított össze a vásárhelyi társadalom jeles személyeiből, akiket túszként Budapestre szállítottak, bár végül nekik legalább nem esett bántódásuk, a város különböző társadalmi rétegei közti békés együttélést azonban nem szolgálta ez a lépés.
1919. április 28-án délután mintegy 60 fős francia katonaság érkezett kisebb csapatokban Makó és Földeák felől Hódmezővásárhelyre. Őket már másnap váltotta a román megszálló sereg, a román csapatok erdélyi főparancsnoksága a májusra a Tisza vonaláig megszállt keleti országrészt hadműveleti területté nyilvánította. Vásárhelyen feloszlatták a nemzetőrséget, begyűjtötték a fegyvereket, majd idővel feloszlatták a 47 napot megélt Direktóriumot is. Júliusban fegyveres harcok törtek ki a Tiszántúl felszabadítására indult Vörös Hadsereggel, s mivel ezzel párhuzamosan több helyi polgár is fegyvert fogott a román megszállókra, azok – miután kiszorították a városból a vörösöket – bosszúhadjáratba, féktelen fosztogatásba és öldöklésbe kezdtek. A Tiszához visszavonuló vörösöket üldöző románok 1919. július 22-én 13 polgári személyt lőttek le a mártélyi tanyák között, miközben egy mártélyi házba becsapódó gránát négy családtagot ölt meg. Az események csúcspontja azonban a bizonytalan származású és múltú, román katonai egyenruhában eljáró Berényi László önjelölt „rendőrparancsnok” vezetésével végrehajtott 56 főnyi, zömmel vásárhelyi polgári személy összegyűjtése és kivégzése volt július 25-én. Mivel az események hatására a városi közhangulat egyre fenyegetőbbé vált, a románok beáldozták az eszközként használt Berényit és segítőjét, Nagy Géza helyi fényképészsegédet, letartóztatták, s július 30-án kivégezték őket. Az 1919-es események végül összesen 81 polgári áldozatot követeltek Hódmezővásárhelyen.

1. fotó: Berényi László „rendőrparancsnok”
(MNL CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára)

„A mi városunk kivette a maga részét minden téren a szenvedésekből a most lefolyt évtizedben. A harcterek legveszedelmesebb helyein vásárhelyi magyar fiúk vére folyt özönivel, és ha ott a fű zöldebb és bujább, a virág színesebb és illatosabb, a szikla pedig keményebb, azt mind az odamaradt vásárhelyi magyar vér teszi és hurcolja magával, mert az a vér fekete földön termett és mindennél pirosabb, egyúttal erősebb és hatalmasabb, minélfogva gazdagabbá és értékesebbé tette ott a földet. A vörös tűz is lobogó lánggal égett nálunk és pusztította a kincseket, miket évszázadok esze és dolgos keze megteremtett és addig megtartott. Utána a keleti veszedelemnek pedig oláh bocskor taposta ezt a földet nagy ideig és megrabolta, mikor ennek az istenadta gazdag televénynek magyar verítékkel termelt mindennemű javát pusztította és hordta szana-széjjel.”
(A jogakadémia jajkiáltása. Vásárhelyi Reggeli Újság, 1922. március 18.)
A nyári eseményekkel azonban a megszálló román katonaság helyi lakosságot rettegésben tartó

kegyetlenkedései és rablásai még közel sem értek véget. Végül 1920. március 20-án hagyták el a várost, amit – nem csoda – a helyi közvélemény hatalmas felszabadulásként élt meg. Egy 1921-ben készült összesítés szerint a vásárhelyi román megszállás bejelentett kárainak végösszege közel 103 millió koronát tett ki (többek közt teljesen kifosztották a Kalmár-féle rostagyárat, elvitték a helyi malmok teljes felszerelését stb.), aminek a románok utóbb, kártérítésként csak a töredékét, 7 milliót fizették ki.

Hirdetmény.

A lakosság tudomására hozatik, hogy a mai naptól fogva tiltva van:

1. 9 (21) órán tul az utcán közlekedni.

2. Akármily jellegü, 2 személynél nagyobb csoportot képező összejövetel, ugy nyilvános, mint hivatalos, vagy magán helyeken.

3. A mozgószinház, Klubok és Olvasókörbe való járás uj rendelet életbeléptéig.

4. A sportjátékok, mint Football, Tenisz stb.

Aki e rendelet ellen kihágást követ el a hadbiróság elé lesz állitva és szigoru büntetésben fog részesülni.

E rendelet előtt kiadott szabad közlekedési igazolványok érvénytelenek.

Hódmezővásárhely, 1919. évi junius hó 26-án.

A 18. hadosztály parancsnoka
PAPP s. k. tábornok.

A 18. hadosztály hadbirája
CALTUN s. k. százados.

Hirdetmény a román megszállás időszakából
(MNL CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára)

Általános békevágy – de nem a vágyott béke

A háború előrehaladtával Kun Béla (1878–1954), Hódmezővásárhely országgyűlési képviselője a parlamentben éppúgy, mint napilapja, a Vásárhelyi Reggeli Újság hasábjain is egyre határozottabban követelte a béke mielőbbi megteremtését. 1917-es újévi köszöntőjét is azzal kezdte, hogy az új esztendőtől „forró vágyódással" remélik már a békét. Ekkor itthonról elsősorban a frissen megkoronázott, s a békevágy emlegetésével trónra lépett, 1916 végén békeajánlatot is kidolgozó IV. Károly királytól, nemzetközi szinten pedig a béketközvetítőként fellépő Wilson amerikai elnöktől, majd az orosz forradalom eseményeitől várták a megteremtését. Január 4-én megjelent vezércikkében (A jövendő feladatai) Kun Béla le is írja ezt a vágyott békét: „nem szabad se múló, se fegyveres békének lennie, hanem olyannak, mely a nemzetnek demokratikus törekvésein és érzelmein épül fel, hogy tartósságának alapja és biztosítéka a demokrácia közösségének tökéletes átérzése legyen". A valódi demokráciának, a nemzet egyetemességének, a dolgozó társadalomnak kell felváltania Magyarországon „a kasztok uralmát", véget kell egyszer s mindenkorra vetni annak az állapotnak, hogy „egyes emberek, egyes államférfiak határoznak milliók fölött titkos szerződések megkötésével, melyeknél hibák és tévedések elkövetése országokat és nemzeteket sodorhat irtó háborúkba, dönthet gyászba, romlásba". E háború borzalmából az önálló és független Magyarországnak kell kiemelkednie, tágabb értelemben pedig egy, a világbéke állandóságát biztosító nagy nemzetközi békeszövetségnek. Kun Béla főszerkesztő írásai mellett ekkoriban a Vásárhelyi Reggeli Újság rendre közölte Lovászy Márton országgyűlési képviselő (1864–1927) vezércikkeit is, melyek közül nem egy a vágyott békéről, s az általa remélt új világról szólt.

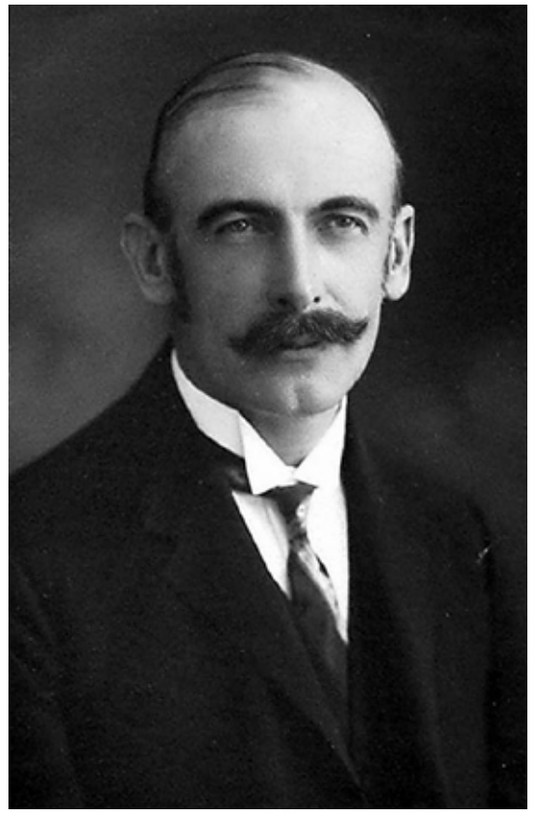

Kun Béla országgyűlési képviselő, a Vásárhelyi Reggeli Újság főszerkesztője
(MNL CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára)

Főképp az érdemi választ nem adó antanthatalmak terveit találgatták a következő hetekben-hónapokban, miközben a sajtó hasábjain továbbra is a harci cselekmények uralták a főcímeket, a gyászhíreket pedig a hadban elhunyt vásárhelyieknek szóló tiszteletadások. A területi veszteségek veszélye 1917. március elején merült fel először komolyabban, a svájci Gazette de Lausanne egyik, az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségi kérdéseivel foglalkozó írásának szemlézésével, amely szerint az antant egyik fő célja Ausztria–Magyarország feldarabolása, a monarchia népeinek felszabadítása az idegen uralom alól. A svájci lap (s természetesen erre az álláspontra helyezkedett a Reggeli Újság is) szerint ez képtelenség, „a monarchiában a nyelvek és a fajok annyira össze vannak keveredve, hogy ha a nemzetiségeket el akarnák szakítani a koronától, meg kellene semmisíteni a történelmi egységeket, minden hagyományukkal, politikai intézményük-

kel együtt". A vásárhelyi lap vezércikkének már a címe (A monarchiát nem lehet földarabolni) magában hordozza a konklúziót: „Ausztria–Magyarország egy ház, melyben évek óta kilenc család él szoros egységben. Ha itt perpatvarok előfordulnak, azokat legjobb házilag elintézni. Az entente ne akarja boldoggá tenni a monarchiát." Lovászy újabb, július 21-én megjelent cikke közelebb is hozza a veszélyt, amennyiben „úgy áll a dolog, hogy a győző félnek, ha győzelmével magát minden időkre biztosítani akarja újabb megtámadás ellen, nem elég ellenségét legyőznie: meg is kellene azt semmisítenie". Márpedig szerinte azt senki sem gondolhatja komolyan, hogy Angliát, Németországot, Oroszországot, Amerikát meg lehetne semmisíteni, ellenben itt jövünk mi a képbe: „a megsemmisülés legfeljebb a kis nemzetek osztályrésze lehet, és már ebből az okból is nekünk magyaroknak, akik szintén kis nemzet vagyunk, érdemes gondolkozni efelől, hogy jó-e nekünk ezt a háborút erőnek erejével végigharcolni akarni". 1918. január 12-ei írásában (Kedvező és kedvezőtlen jelenségek) Kun Béla már konkrét témáról beszél lapjában: „a jövő háború elkerülése végett annak az elvnek kell érvényesülnie, hogy semmiféle olyan föltételt nem szabad követelni és a másik félre ráerőszakolni, amely bármelyik hadviselő félben a lealázottság, a súlyos megkárosítás, egyszóval a revanche kínzó gondolatát hagyná maga után". Kun szerint ilyen lenne „Erdélynek elszakítása Magyarországtól, ilyen volna például Angliára Belgiumnak német uralom alatt hagyása".

Borbás Sándornak, a Hódmezővásárhelyi Népbank vezérigazgatójának a Reggeli Újságban 1917. május 20-án megjelent, az új hadikölcsönt reklámozó dolgozatából (A béke útján) az tűnik ki, hogy a megegyezés fő ellenfele, s így az elsőszámú közellenség ekkor Anglia, amely „mindig a pénzügyi és gazdasági kiéheztetésünket s az ő végső győzelmét hangoztatja és hozza fel, amely alapja lesz a mi bukásunknak". Ahogy Borbás fogalmaz, „bármennyire gyűlöljük, utáljuk az angol népet, de meg kell állapítanunk, hogy ez a kis szigetország nagy rafinériával és genialitással az egész világot a kezében tartja, ellenünk szervezi, és mindent elkövet, hogy a szövetséges hatalmaknak létérdekeit megingassa, megsemmisítse". Az angolok mellé – a helyi sajtót követve – a franciák 1917 végére zárkóztak fel másik (második) ellenségképpé. Mire a béke feltételei kiderültek, s már zajlottak a tárgyalások, addigra már végképp a franciákon volt a hangsúly: „Azt mondják, azért kegyetlen a békeszerződésünk, mert a francia befolyás érvényesült".

1917 nyarára kiderült, hogy a vágyott béke elérése még odébb van, nem időszerű. 1917 júniusában a képviselőházban az hangzott el Kun Béla képviselőtől, hogy „a magyar nép nem azt mondja, hogy győzelmes béke legyen, hanem hogy béke legyen". Az azonban a helyi gondolkodók előtt is világos volt már 1917 nyarán, hogy valószínűleg egy olyan béke születik majd, melynek kárvallottjai már az aláírása pillanatától a bosszúért (ergo: egy újabb háborúért) kiáltanak majd, s mindezen a területi engedmények, határkiigazítások rendszere nem fog segíteni, sőt, csak erősíteni fogja a reváns vágyát. Október elejére Kun Bélából végleg előtört a reálpolitikus, szinte feladva a békekötés iránti reménységét, ahogy lapjában fogalmaz: „csakugyan hiábavaló minden béketörekvésünk, mert ezeknek megvalósítása nem tőlünk függ, hanem Angliától és Németországtól, hiszen e két, egymással versengő hatalom mellett a többi csak statiszta-szerepet visz a vérontás, tömegölés, rombolás, pusztítás, szóval a világháború rettenetes tragédiájában". Még 1918. július 26-án is azt írta vezércikkében (Amiről megfeledkeznek), hogy „Ha ez még sokáig így tart, el fog terjedni a földön az a hiedelem, hogy a béke olyan, mint a mennyország, – mely nem erről a világról való".

1917–18 fordulója az oroszokkal Breszt-Litovszkban kötendő különbéke rendszeres taglalásával telt a vásárhelyi lapokban is, újra kissé közelebb hozva a világháború mihamarabbi befejezésének hitét és reményét. 1918. március 6-án a Reggeli Újság Urmánczy Nándor országgyűlési képviselő (1868–1940) Oláh béke című írását hozta le. A képviselő magát a címet is a legnagyobb hazugságnak nevezte, magyar részről ugyanis egészen addig nem lehet szó a románokkal békéről, amíg nem mondanak le „Erdély utáni ostoba törekvésükről". Urmánczy szerint az ellentét kiegyenlíthetetlen, hiszen „Romania mare, nagy Oláhország álomképe lebeg állandóan előttük, a mi Erdélyünkkel. Sőt, azon túl is magukénak követelik ezeréves földünket a Tiszáig."

1918. augusztus végére, a lengyelekkel és a balti államokkal való tárgyalás idejére vált nyilvánvalóvá a vásárhelyi közvélemény számára is, hogy a békefolyamat során nemzeti önrendelkezésről szó sem lesz, hanem a nagyhatalmak döntenek majd a hogyan továbbról. Ennek ellenére a helyi sajtó – a hadi események tálalásához hasonlóan – időnként felfoghatatlan naivitással tartotta távol magától a valóságot. Az olyan képzelgéseknek, mint a létrehozandó perszonálunió Ausztriával és a lengyelekkel, amelyben természetesen majd Magyarország lesz a vezető erő, vagy éppen Bosznia és Dalmácia Magyarországhoz csatolása, a háborús vereség, a forradalmak, majd – Vásárhelyen legalábbis – a román megszállás vetett véget. Hogy mennyire távol álltak a város vezető politikusai is a valóságtól, jelzi egy 1918. október 9-én megjelent vezércikk egy mondata a Vásárhelyi Reggeli Újságban (Magunkra gondoljunk! címmel): „Oláhországnak, Szerbiának sokáig nem jut eszébe darabokat követelni az országunkból, sőt, ha mi is méltányosan viselkedünk, baráti viszonyban lesznek velünk". Ezzel szemben a realitás 1918 decemberére a gyulafehérvári határozat, illetve a felső-magyarországi 12 vármegye kényszerű kiürítése lett. Magyarország – ahogy a Vásárhelyi Reggeli Újság december 8-ai vezércikkének címe is mondja – menthetetlenül megindult a „kálvária útján": „Amit a magyarországi bűnös, reakciós hatalom valaha elkövetett a világ népei ellen, azt a legyőzött Magyarország ma kamatostól visszakapja. Minden nap azt hisszük: nép még soha ilyen kétségbeesett helyzetben volt, és minden reggel új borzalmakra, új megismerésekre ébredünk."

Az elkeseredést és az áldozati szerep megélését viszonylag gyorsan felváltotta aztán az elszántságé, a lap december 11-ei vezércikke (Ne essünk kétségbe címmel) legalábbis nyitómondatában már úgy fogalmaz, hogy „Arra az álláspontra pedig semmi szín alatt sem szabad helyezkedni, hogy Magyarország élő testéből egy talpalatnyit is végleg kiszakítanának akár a csehek, akár a románok, akár a szerbek". Ha viszont hiábavaló lesz a bizodalom a béketárgyalásban és Wilson amerikai elnök adott szavában, s győzedelmeskedik a vae victis örök igazsága, „ha minden nemzeti igazságunk ellenére a békekongresszus Magyarországot föl akarná darabolni: ehhez a magyar követeknek semmi szín alatt sem szabad hozzájárulni és semmiféle területről való joglemondási okmányt sem szabad aláírni".

S bár Kun Béla 1918. szeptember 25-ei vezércikkében (Más élet, más emberek!) még azt írta, hogy „A béke, ami most következik, az emberiség nagykorúsítása legyen", s hogy az „nem lehet tartományok átcsatolása, hadisarcok fizetése, határvonalak szabályozása, mint amilyenek az eddig való békék voltak" – végül csak az lett, s az okmányt a magyar követek annak rendje és módja szerint alá is írták. Amint egyre nyilvánvalóbbá vált, milyen békeszerződés felé haladunk, úgy indult meg természetesen a felelősök keresése is. Az őszirózsás forradalmat megelőző, s közvetlenül azt követő időszakban a fő felelősnek a Tisza István és Wekerle Sándor fémjelezte munkapárti hatalom volt, amely még akkor is a háború folytatása mellett tette le a garast, amikor már mindenki a béke után áhítozott. De hibásak voltak a bennünket folytonos harcra kényszerítő, dróton rángatott bábként használó németek is, a „porosz sas", melynek „Bécs régen eladott" minket. Mikor 1919 júliusában hírek jöttek róla, hogy a párizsi békekonferencia Magyarországgal nem tárgyal, mivel nem ismeri el önálló államként, csupán Ausztria tartományaként, akkor maga Ausztria, s rajta keresztül a kiegyezés és a dualizmus egész intézményrendszere került össztűz alá. De ugyanígy felelőssé vált persze a Tanácsköztársaság „bolseviki tébolya" is: hiszen a magyarságnak mindig „voltak ellenségei, de soha nagyobb ellensége önmagánál nem volt".

A békeszerződés („az ítéletnek szava ez, melyet a háború borzalmaiért fejünkre olvasnak") Magyarországra vonatkozó feltételeit a megszálló románok cenzúráját nyögő helyi sajtó részletesen először 1919. december 16-án közölte. Ez gyakorlatilag szenvtelen ismertetése volt csupán a cikkelyeknek. 1920. január 23-án a Reggeli Újság ismét csak a címlapján ismertette a magyar békeszerződés feltételeit („A verdikt ki van mondva fejünkre"), itt már több terep jutott a decemberihez képest a véleménynyilvánításnak: „Párttusák, viszályok, torzsalkodás, egymásnak meg nem értése, dacos elbizakodottság s Bécs juttattak bennünket ide. Elestünk. A sorstragédia utolért. Okuljunk.".

Cenzurat : Subit. jandarm lopas.

Hódmezővásárhely, 1919 augusztus 8. 43-ik évfolyam. Péntek

Politikai napilap.

MAGYAR NEMZETŐR

Előfizetési árak helyben és vidékre: Negyed évre 30.— Fél évre 60.— Egész évre 120.— Egyes szám ára 40 fillér.

Churchill nagy beszéde az angol-orosz klubban.

Számuelly és Kun Béla népbiztosokat elfogták.

Még egy magyar kormány.

Lesz-e világbéke?

4. fotó: Cenzúrázott helyi lap a román megszállás idején (MNL CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára)

1920. március 4-én a Vásárhelyi Reggeli Újság hasábjain jelent meg a „Magyarország tiltakozása feldarabolása ellen" című cikk, alcíme szerint: „Három és félmillió magyart idegen országhoz akarnak csatolni. Egy éhező nemzet vészkiáltása civilizált népekhez". Az egyoldalas írás az elmúlt időszak legdühösebb, leginkább vádló hangnemű megnyilvánulása a kérdéskörben: „Békeszerződésnek nevezték el, amit csináltak, de csak zsarnoki ítélet az. Nem béke ez, hanem hadüzenet a jövendő nemzedék számára." A cikk egy ezeréves nemzetet vizionál a vádlottak padján („arcán a furfangtól mentes becsületesség históriai patinája", vádlói ellenben „élelmes fiatal nemzetek": csehek, románok, délszlávok, „melyek az öregnek vagyonára vágynak"), mely vádlottnak immár nem számít a nyugati népek kultúrájának védelmében vívott évszázados harca sem. Maga az ítélet törvénytelen, a bírák nemcsak hogy tájékozatlanok, de verdiktjük már azelőtt megszületett, hogy egyáltalán meghallgatták volna a vádlottat. A lap igyekezne a következetességet számon kérni a döntéshozókon: miközben feltámasztják a korábban feldarabolt Lengyelországot, addig most éppen Magyarországot darabolják fel; miközben a múlt bűneit helyrehozva visszaadják Elzász-Lotaringiát Franciaországnak, addig Magyarországtól elvesznek négy Elzász-Lotaringiát… A magyar nemzet becsülettel be akarja tartani a békeszerződés feltételeit, ez azonban csak olyan béke esetén lehetséges, amelynek feltételei betarthatóak, amely béke igazságos. A készülő béke nem ilyen. Ráadásul nem veszik figyelembe, hogy a magyar nemzet sem a háború előidézésében, sem folytatásában nem lehetett bűnös, hiszen a dualista hatalom részeként „semmi joga nem volt a külpolitikába vagy a hadüzenetekbe beleszólni, még saját belügyeit sem intézhette függetlenül" a Monarchiában, ellenben komoly része van abban, hogy a háború véget ért. Emellett „akik megszállták Magyarországot, azok nem győztek. A szerbeket, románokat mi levertük, tehát igazságtalan dolog, hogy ezek és a csehek, kik nem is harcoltak, mint győzők vonuljanak be Magyarországba."

Március 13-án a Reggeli Újság az amerikai elnökkel is „leszámol" Wilson! című vezércikkében, az addig csak dicsőített „békehozó" államférfi szemére vetve, mi lett végül 14 pontos, ígéretes művéből: „Wilson! ki súlyos betegen fekszel túl az Óceánon, a fehér Háznak tornyos nyoszolyáján, melynek függönyén negyvenöt arany csillag ragyog, összeroppant lélekkel gondolsz-e néha arra, hogy volt egyszer egy ország, volt egy szép ország a Kárpátok alján? […] Emlékszel-e rá, hogy mint üdvösségnek forrását nézte az emberiség békét sóvárgó lelke ezt a tizennégypontos parancsolatot, melynek pergamenje a béke fehér galambjának szájában, illatos olajággal szállott felénk. Népek szabadsága, szent önrendelkezési joga volt arra a pergamenre írva. S mikor feltűnt a pirkadó égen, földrengés némult el, égő városok tüze lobbant ki, vérpatakok apadtak el s húszmillió katona eresztette lábhoz véres fegyverét, s tárta ki lelkét: hát jól van, tégy igazat te új Messiás; hozd el a békét reánk, Wilson! S mi lett belőle? Csalfa hit s remény, mely már az első hónapokban csalódást hozott. Ti ott Versájlban [sic!] összeültetek, s míg zöld takarójú asztalnál suttogó hangon folyt a tanácskozás, kicsi népek pofozták meg a nemzetek jogát, s ültek élő testére ennek a nemzetnek, mely a Kárpátok alján szerzett magának ezer év előtt szent hazát."
A Trianonra emlékeztető és ellene tiltakozó irredenta jelmondat, a legendássá vált „Nem! Nem! Soha!" jelszó (tria-non, azaz három nem) nyomtatásban először 1920. május 9-én jelent meg a helyi sajtóban, a Területvédő Liga közleménye folytán: „Nem! Nem! Soha! Ne tűzzön senki fekete lobogót, ne viseljen gyászjelvényt, mert mindnyájan tudjuk, érezzük, hogy a történelmi Magyarország nem halhat meg. Házunkon nemzeti lobogó legyen, jelvényül pedig jövőnkbe vetett reményünk és törhetetlen bizalmunk jeléül zöld lombot, vagy jelvényt viseljünk."

„A győzők igazságérzetében való naiv bizakodás utolsó foszlányait is széttépte a párisi konferencia békeszerződésének könyörtelensége. Ez a szerződés az ezer esztendős Magyarországot, hol a különféle nemzetiségek faji kultúrájukat a magyar liberalizmus levegőjében szabadon fejleszthették, képtelennél képtelenebb rágalmak, hamisan tendenciózus történelmi adatok elfogadásával darabokra akarja törni. […] Európa nyugati nagy államai így róják le hálájukat az európai civilizációt védő magyarsággal szemben."
(Üzenet Erdélybe. Vásárhelyi Reggeli Újság, 1920. május 20.)

1920. május 24-én Haller István kultuszminiszter tartott választási népgyűlést Hódmezővásárhely főterén. A miniszter beszédében magyar szemszögből koporsószegezéshez hasonlította a békemű elkészítését. S bár kényszerből aláírjuk a szerződést, szívünkben az soha nem fog törvénnyé válni, csupán egy kicsikart vallomástétel. Lelkiismeretünk pedig addig nem nyugodhat, amíg vissza nem szerezzük az elragadott területeket. Haller szerint a koporsó ácsolói is pontosan tudják, hogy igazságtalanok velünk, ezért „tudjuk, hogy mihelyst aláírjuk a békét, keresni fognak módot, hogy városokat, vármegyéket visszaadhassanak".
Ezekben a napokban derült ki véglegesen és egyértelműen, hogy a magyar kormány aláírja a „papír-békét" vagy „kényszer-békét". Ahogy a Vásárhelyi Reggeli Újság 1920. május 26-ai vezércikke fogalmaz: „Tehát megtörténik. A magyar kormány a kényszernek engedve kijelentette, hogy a lealázó, szétdaraboló békeszerződést aláírja. De kísérőlevelében kijelenti, hogy az ellen tiltakozik, szóval azt magát lelki törvénynek soha el nem ismeri. Más kibúvó nem volt." Megjegyzik ugyanakkor, hogy az aláírás ténye csak formai, mert a szerződés erkölcsi és anyagi alap hiányában magától fog kártyavárként összeomlani: „Amputáltak bennünket, parancsolnak nekünk. De majd kinő a két karunk!" Másnap már azt is tudni lehetett, hogy 1920. június 4. lesz a gyásznap: „Az a béke, melynek papiros iratát kicsikarták tőlünk, csak addig béke, amíg tűrni muszáj. De mihelyt kellő erőnk lesz, s mihelyt a bennünket körülvevő ragadozó kis országokban megindul a máris je-

lentkező bomlási folyamat, s szétomlik, mint a lyukasztott hólyag a nagy-szerbnek, nagy-románnak, cseh-szlováknak nevezett hóbortoskodás: abban a pillanatban minden igaz magyar ember a gáton lesz; ésszel, szívvel, karral."

A június 4-ei Reggeli Újság világoskék színű (hiába: papírhiány) címlapján arra kér a szerkesztő, legyen mementó ez a nap: „Ma írják alá a magyar békeszerződésnek csúfolt, lázítóan zsarnoki őrjöngéstől feketéllő papírrongyot Párisban. Az van ezen a papírrongyon, hogy elveszett Erdély, elveszett Felső-Magyarország, elveszett a Bánát, a Bácska"… A magyar nemzet ebbe soha nem nyugodhat bele, nem mondhat le semmiről, s ha eljön az elégtétel órája, élni fog vele. „A reánk erőszakolt gyászos békeszerződés aláírása alkalmából" június 6-án alkalmi istentiszteletet tartottak a református Ótemplomban. A helyi sajtó aznap hozta le a június 4-én kelt táviratot: „A magyar békeszerződést ma délután 4 óra 30 perckor aláírták".

A Vásárhelyi Reggeli Újság 1920. június 8-ai vezércikke szerint Magyarországot a tárgyalások során és a béke aláírásakor „játéklabda gyanánt kezelték" a győzelmükben tobzódó antanthatalmak. Az aktus egyik csúcspontjaként – „a magyarok halálos ítéletéhez" asszisztálva – még a versailles-i park csodás szökőkútjait is működésbe hozták… A békediktátum következtében Magyarország elveszítette területe 71,4%-át, lakossága 63,5%-át, idegen uralom alá került több mint 3,3 millió magyar. Rengeteg iskola, épület, műemlék, kulturális érték mellett elveszett erdőinek 88,1, szántóinak 61,4, vasércbányáinak 83,1, só-, arany-, ezüst- és rézbányáinak 100, vasútvonalainak 62,1%-a.

„De eddig és ne tovább! Játéklabda gyanánt dobott bennünket az antant a megsemmisülés örvényébe, de a mi fajfenntartó erényünk, ősi vitézségünk, jövőnkbe vetett szittya-hitünk, és a sziklánál is sziklakeményebb, edzett akaratunk visszapattan az örvényből, mint élő erő, mint az irredentizmusnak, a semmiről le nem mondásnak mázsás mennyköve az antantra, és nem lesz nyugtunk mindaddig, míg erdélyi, felső-magyarországi és délvidéki elszakított testvéreinkkel újra egymás keblére nem borulhatunk, és ezredéves történelmi határaink szentelt őrhelyein újra meg nem lengetjük a templomi imádság áhítatával, s az élethalálharc zúgó riadójával egyaránt körülrajongott piros-fehér-zöld lobogót!"

(Játéklabda, Vásárhelyi Reggeli Újság, 1920. június 8.)

1920. június 19–20-án kétnapos ünnepségsorozatot rendeztek Erdélyért Hódmezővásárhelyen. A „hazájukból kiüldözött erdélyi magyarság vezető embereit" látta vendégül a város e hétvégén, Székely-nap címmel. Erdélyről hangzott el előadás a Fekete Sasban, szombat este bált rendeztek, vasárnap délelőtt népgyűlést a Kossuth téren (előadók: Király Aladár volt háromszéki főispán, Kóréh Aladár menekült lelkész és Barabás Samu kolozsvári esperes), majd a Népkertben nagy népünnepélyt a helyi színtársulat közreműködésével, erdélyi írók műveiből vett részletek bemutatásával. A tudósítás szerint a szombat esti bál szónokainak szövege „mint éles kard vágott végig a sok antanthazugságon".

A Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) hódmezővásárhelyi fiókja már 1920 áprilisában megalakult, s június 5-ére nagyszabású hangversenyt hirdetett a városban, melyhez vadonatúj vegyeskart is toboroztak. A Területvédő Liga (Tevél) 1920. május 16-án tartott Hódmezővásárhelyen tiltakozó gyűlést. Az Ébredő Magyarok Egyesülete szintén 1920 májusában már értekezletet tartott a városban, részt vettek a MOVE nagygyűlésén is, ami után este nemzetvédelmi színházi előadást tartottak. A békeszerződés azonban tiltotta a revíziós és irredenta agitációt, ami a hasonló szervezetek ellehetetlenüléséhez vezetett, Hódmezővásárhely közéletében így igazán mély nyomot nem is hagyhattak.

A revíziós gondolat kezdetben a világháborús hősök tiszteletére tartott megemlékezésekkel forrt inkább össze, jobbára bujtatott formában. 1921. január 16-án a fővárosi Szabadság téren leplezték le az elszakított területeket jelképező szoborcsoportot (Észak, Dél, Kelet, Nyugat): a „Kelet" (eredetileg „Szenvedő Erdély") az évekig Vásárhelyen élő és dolgozó szobrászművész, Pásztor János alkotása volt.

1920. szeptember elejére a helyi sajtó hasábjain már számszerűsítették a trianoni veszteségeket: összesen 112,5 milliárd korona bányaértékekben, erdőben, vízben, vasutakban, egyebekben. „Így fest a trianoni béke! Képzelni sem lehet gyötrelmesebb, alávalóbb rabszolgaságot, mint amilyenbe a huszadik század vezérszellemei próbálnak bennünket görnyeszteni."

1920 novemberében a békeszerződés parlamenti ratifikálásának szomorú aktusa következett, amely ellen a Társadalmi Egyesületek Szövetsége tiltakozó akciót szervezett november 7-én délelőttre a fővárosi Vígadóba („A rablók írást követelnek a kirabolt áldozattól, hogy amit elraboltak tőle, az az ő jogos birtokuk"). A vásárhelyi sajtóban ez a törvénykezési aktus élesztette újjá a tiltakozás elemi erejét, s ennek kapcsán 1920. november 7-én volt olvasható először nyomtatásban, a Vásárhelyi Reggeli Újság hasábjain, hogy „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország: mennyország". Vásárhely népe november 14-én délelőtt tiltakozott a ratifikáció („a gyalázatbéke törvénybe iktatása") ellen nagy népgyűléssel a Kossuth téren, a társadalmi egyesületekkel összefogó Tevél helyi fiókja szervezésében. A tiltakozó beszédet Márton Árpád református lelkész tartotta, a határozati javaslatot pedig Muzsi János tanár terjesztette elő. Az a cím, hogy ratifikálták a békét, gyászkeretben jelent meg a Vásárhelyi Reggeli Újság és a Friss Hírek hasábjain is: maguk a képviselők is talpig gyászban jelentek meg a nemzetgyűlés ülésén.

Gyászjelentés

Fájó szívvel tudatjuk olvasóinkkal, hogy **ezeréves hazánk, a szép Magyarország nincs többé!**

1920. november hó 13-án a Nemzetgyülés kénytelen volt törvénybe iktatni a trianoni békeszerződést.

Az országházán félárbocra eresztve leng a gyászlobogó. A mint halljuk, városunk hatósága is intézkedik az iránt, hogy a nemzet gyásza Hódmező-Vásárhelyen is kifejezésre jusson. Arról megvagyunk győződve, hogy városunknak minden jó érzésü lakósa tudatában van annak a nagy csapásnak, amely Magyarországot Csonka-Magyarországgá tette. Ennek az évnek hátralevő része legyen a gyász esztendeje. Ne várja senki a figyelmeztetést a hatóságtól, hogy most nem illik vigadozni, táncolni. Ravatalon fekszik Magyarország! Gyujtsátok meg a mécseseket! Virasszatok és imádkozzatok három millió elszakitott magyar testvérünk lelkéért! . . .

5. fotó: A Friss Hírek gyászjelentése (MNL CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára)

„Gyászjelentés. Fájó szívvel tudatjuk olvasóinkkal, hogy ezeréves hazánk, a szép Magyarország nincs többé! 1920. november hó 13-án a Nemzetgyűlés kénytelen volt törvénybe iktatni a trianoni békeszerződést. Az országházán félárbocra eresztve leng a gyászlobogó. Amint halljuk, városunk hatósága is intézkedik az iránt, hogy a nemzet gyásza Hódmezővásárhelyen is kifejezésre jusson. Arról meg vagyunk győződve, hogy városunknak minden jó érzésű lakosa tudatában van annak a nagy csapásnak, amely Magyarországot Csonka-Magyarországgá tette. Ennek az évnek a hátralevő része legyen a gyász esztendeje. Ne várja senki a figyelmeztetést a hatóságtól, hogy most nem illik vigadozni, táncolni. Ravatalon fekszik Magyarország! Gyújtsátok meg a mécseseket! Virrasszatok és imádkozzatok hárommillió elszakított magyar testvérünk lelkéért!..."

(Friss Hírek, 1920. november 16.)

1920. december 11–12-én nagyszabású irredenta hangversenyeket rendeztek a Fekete Sas szálló nagytermében, a bevételt „hazafias propagandacélokra" fordítva. December 28-án a székely egyetemi és főiskolai ifjak rendeztek hangversenyt ugyanott, e rendezvények egyik nagy sztárjával, „korunk Tinódi Lantos Sebestyénjével", Murgács Kálmánnal a soraikban.
1921. július 28-án vezércikk emlékeztetett a Vásárhelyi Reggeli Újság címlapján, miszerint „tegnap este 6 órakor lépett életbe a trianoni béke, […] a békerongy". A szerző egyrészt az antantot gyalázza írásában válogatott jelzőkkel (komisszárok, pandúrkáplárok, lócsiszárok, hóhérok), másrészt a csonka-magyarországiak összefogására szólít fel ebben a gyászos pillanatban: „Minden durva szó, amelyet Csonka-Magyarországon egymás ellen kiejtünk, minden durva tett, melyet elkövetünk, minden türelmetlenség és minden uszítás csak ellenségeink érdekét szolgálja, és a trianoni papiros életét hosszabbítja meg".

Menekültek, vagonlakók

A békediktátum elméleti síkú feldolgozásával párhuzamosan Magyarországnak – s ezen belül Hódmezővásárhelynek is – hamarosan szembesülnie kellett a drámai helyzet gyakorlati kivetülésével is. Az előbb megszállt, majd a békekötés értelmében elcsatolt területekről már a háború végeztével megindult a menekültek áradata az anyaország felé.
1920 márciusában a helyi sajtóban közzétett felhívás útján fordultak az erdélyi menekültekhez, hogy személyi adataik nyilvántartásba vétele céljából jelentkezzenek a helyi katonai parancsnokságon. Mindeközben egyre-másra érkeztek Hódmezővásárhelyre is az újabb vasúti vagonok, ezúttal menekülőkkel megrakodva, s nemcsak Erdélyből, hanem immár a Délvidékről (Szabadkáról, Újvidékről) is. Egész családok érkeztek, felpakolva némi csekély ingósággal, amit végül engedtek elhozni nekik régi otthonukból.
1920 áprilisában megalakult az Erdélyi Székely–Magyar Szövetség hódmezővásárhelyi köre, nagygyűlést tartottak, gyűjtést szerveztek a városban. Az országos szövetség Bartha Pál tanfelügyelőt küldte a városba főmegbízottként, aki elismeréssel nyilatkozott Vásárhely menekültek iránt áldozatkész lakosságáról. A polgármester június 24-én hivatalában találkozott a szegedi menekültügyi kirendeltség vezetőjével a menekültek elhelyezése és megsegítése ügyében. Megállapították, hogy a lakáskérdés a fő probléma: hogy a menekültek egészséges lakásokba kerüljenek, s hogy ezáltal ki tudják üríteni a vagonokat. Bár ekkoriban Hódmezővásárhelyen mintegy 11 ezer ellátatlan helyi lakos tengődött egyik napról a másikra, azaz az „őslakosok" helyzete sem volt rózsás, a vásárhelyi és a mártélyi vasútállomásokon tengődő vagonlakók sorsa mégsem hagyhatta hidegen a városvezetést. Önkéntesség hiányában rekvirálási szankciókat is kilátásba helyeztek a helyiekkel szemben „olyan féleképpen, hogy három szobából egyet elvesznek". Mindezt augusztus elején egy kormányrendelet egészítette ki, amelynek értelmében a megüresedő lakásokat a helyi lakáshivataloknak elsősorban a menekültek részére kell kiutalniuk, illetve a nem használt nyári lakásokat szintén az ő rendelkezésükre kell bocsátani.
Hiába volt azonban az áldozatkészség, ha elhelyezésükhöz nem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségű lakás: a menekültek nagy része kénytelen volt azokban a vagonokban maradni, melyeken érkeztek. Kitolták a vagonokat az állomáson egy vakvágányra, és a köztudatba hamarosan „vagonlakókként" átment emberek hosszú hónapokon keresztül voltak kénytelenek összezsúfolva ott tengődni, kitéve az időjárás minden viszontagságának, megalázó körülmények között.

„Az oláhoktól, rácoktól és csehektől megszállva tartott területekről nap nap után többen érkeznek Vásárhelyre magyar testvéreink, kik a megaláztatás és üldözés helyett inkább a bujdosók keserű kenyerét akarják enni abban a hitben és szent meggyőződésben, hogy el kell jönni a megváltás órájának, el kell következni a szabadulás percének. Nap nap után ott kopogtatnak ezek a földönfutó magyarok a lakáshivatal ajtaján, lakást kérnek, egy egy kis hajlék után kuncognak, s a lakáshivatal tétlenül áll, nem tud segíteni, mert nincs lakás…"

(Nincs lakás a menekültek részére. Vásárhelyi Reggeli Újság, 1920. május 9.)

Májusban az Országos Menekültügyi Hivatal szervezett gyűjtést a menekültek megsegélyezésére Hódmezővásárhelyen is: tekintélyes mennyiségű élelmiszeradomány mellett mintegy 17 ezer korona gyűlt össze. 1920. augusztus 20-án Vásárhelykutason rendeztek ún. Székelynapot, kifejezetten a menekült székelyek javára, hazafias ünnepséggel és műsorral. Ezt szeptember 4–5-én követte Vásárhelyen a szintén jótékonysági Székely ifjak napja művészi hangversennyel, istentiszteletekkel, impozáns programmal és végül népünnepéllyel a Népkertben: „A közönségre itt váró meglepetések tekintetében a rendezőség titkolózásokba burkolózik, annyi azonban kiszivárgott, hogy sok ravasz góbéság vár a közönségre más nagyszerű szórakoztatástól eltekintve, mint zsákbafutás, Rebeka asszony jósló sátra, zsúrtánc, anyakönyvvezető és házasságközvetítő, amerikai árverés, confetti és virágcsata, szépségverseny stb." Az eseményre mintegy 50 székely ifjú érkezett a városba, a sajtó szerint a „székely ifjak napja erkölcsileg mindenben fényesen, anyagilag azonban kevéssé sikerült"
A megalázó körülmények idővel az elviselhetetlenségig fokozódtak, a helyi lap már 1920. június 25-én a vagonlakók segélykiáltásként is felfogható kiáltványát közölte. Ebből kiderül, hogy sok vásárhelyi közönnyel fordult a menekültek és sorsuk felé, amit az újságíró nem is tudott intő szó nélkül hagyni: „Nem nyárfás és nyárfás tanyák, házak, paloták, műhelyek népe, alábbi kiáltó szóval fordul hozzátok a vagonlakók szomorú serege. Nem láttátok még őket? Aki nem látott ríkató nyomort, menjen ki az állomásra."

„Hol maradt a régi vendégszeretet, melyet az egész világ dicsért? […] Soha nem volt oka panaszra egy idegennek sem, és most, amikor a ti testvéreitek jönnek hozzátok házukból, tűzhelyükből kiverve a román banda által, akkor ti becsukjátok előttük ajtótokat, s nem akarjátok megérteni, hogy mi is az, tűzhely nélkül lenni!"

(Ki tanyája ez a nyárfás. Vásárhelyi Reggeli Újság, 1920. június 25.)

Az időjárás egyre hűvösebbé válásával 1920 őszétől aggasztóvá vált a még megmaradt vagonlakók helyzete. A polgármester előterjesztésének tanúsága szerint október elején 10–12 család élt vagonokban a vásárhelyi állomáson hónapok óta. Ahogy Szalay Pál menekült állami polgári iskolai tanár fogalmazott: „Mi most már nem a vendégszeretetre, hazafias áldozatkészségre apellálunk, hanem az államra, a törvényre, amely minden bizonnyal ki fogja nekünk nyitni a nélkülözhető lakások ajtajait". A tél 1920-ban nagyon korán jött, már október végén kemény hidegek voltak, 31-én például befagyott a tiszai holtág. „Ha a nyáron pokol volt a rekkenő hőség miatt a vagonlakás, most, hogy teljes a faínség, még nagyobb szenvedés vár azokra, kik tovább is ott volnának kénytelenek nyomorogni."
A vagonlakó menekültek kálváriája végül úgy fejeződött be, hogy a városi tanács a még ott kínlódó nyolc családot iskolákban helyezte el. 1921 áprilisában a Nyár utcai és a Wlassich utcai iskolákba költöztettek be menekülteket, ez azonban finoman fogalmazva sem váltott ki örömet az érintett iskolák dolgozóiból és fenntartóiból. A református egyháztanács 1921. júliusi gyű-

lésén határozott arról, hogy a részint ipari célokból, részint a menekültek által elfoglalt iskolai termeit visszaveszi, hogy szeptember 1-jétől már eredeti rendeltetésükre tudják azokat használni. A Lévay utcai református iskolában lakó két menekültcsalád kérelmét, hogy maradhassanak, az egyház nem teljesítette, „mivel az iskolákra feltétlenül szükség van s a tanügy érdeke azt követeli, hogy a növendékek ne félnapi, hanem egésznapi oktatásban részesüljenek, és fel is szólítja az illetőket, hogy augusztus 15-én hurcolkodjanak ki az iskolából". A római katolikus egyháztanács szintén ebbe az irányba mozdult, 1921. szeptember 16-ai ülésén elhatározta, hogy a lakhati iskolájukban elhelyezett menekültet kitelepítik, mert „a tanteremre a népes osztályok miatt föltétlen szükség van".

A vásárhelyi lakásproblémák a menekültek kapcsán folyamatosan jelentkeztek, mind a jogakadémiai tanárok elhelyezése kapcsán, mind pedig amikor a pénzügyminiszter a vásárhelyi számvevőséghez osztotta be 1921 szeptemberében Niesz Lajos, Gál Sándor, Molnár Ákos és Rammer Gergely temesvári menekült számvevőket, ők rögtön a Szarvas szállodában kiutalandó szükséglakások kapcsán keresték meg a városi tanácsot. A Szarvasban több menekült is élt ekkor, a számukra kijelölt helyiségeket folyamatosan rendben kellett tartania a tanácsnak. 1921. december 10-ére az immár lakásügyi feladatokat is ellátó államrendőrség négy újabb vagonlakó családot helyezett el, így ekkorra csupán négy vagonlakó maradt Hódmezővásárhelyen azzal a megjegyzéssel, hogy hamarosan ők is lakáshoz jutnak majd.

1921 májusában új menekültügyi megbízott érkezett Hódmezővásárhelyre, Paál Sándor személyében, aki a Kisdedóvóképzőben ütötte fel a főhadiszállását, legalábbis karácsonykor oda várta a vagonlakó gyermekeknek szánt ajándékokat. Közben a város menekült tanulókat, ezzel párhuzamosan menekült festőket is fogadott és nyaraltatott, népünnepélyt rendezett az erdélyi menekültek javára, székely-hangversenyt a Fekete Sasban, vagyis napirenden maradt továbbra is a téma. A helyzet súlyosságát jelzi, hogy július végén a kormány hivatalosan közölte: három hónapig nem engednek be az országba új menekülteket a nagyfokú torlódás és a szállítási eszközök hiánya miatt. „A legsúlyosabb helyzetbe kerül és önmagára vessen mindenki, aki a figyelmeztetés dacára a közeljövőben a repatriálást megkísérli, és ezzel önmagát és esetleg hozzátartozóit a legsúlyosabb bonyodalmaknak és kellemetlenségeknek teszi ki".

Paál Sándor menekültügyi megbízott 1921. szeptember közepén jelentette be, hogy Székely–Magyar Társaskört alapítanak, mivel „a nyár folyamán egyebek közt az Erdélyi Székely–Magyar Szövetség működését is megszüntette a kormány, így a törvényes rendelkezés folytán e szövetség helybeli szervezete is feloszlott". Erdély szülöttei azonban a továbbiakban is szeretnék ápolni az együvé tartozás érzését, ezért társadalmi szervezet alakítását határozták el. Otthont kívántak teremteni maguknak, könyvtárat létesíteni, újságot adni a kör tagjainak kezébe, időnként társas összejöveteleket rendezni. A tagsági díjat 12 koronában állapították meg.

Mivel a belügyminisztérium nem sietett a társaskör alapszabályainak jóváhagyásával, Paál Sándor 1922. január elején bejelentette, hogy addig is – az államrendőrség helyi vezetőjének jóváhagyásával – minden vasárnap délután 3 órára összejövetelre hívja a Hódmezővásárhelyen élő menekülteket és a megszállott területekről származókat, az „együvé tartozás érzetének ápolása végett". Az ingyenes összejövetelek helyszíne a Deák Ferenc utcai református elemi népiskola épülete volt. Minden ilyen rendezvény fényét egy-egy előadással emelték, így január 8-án Paál éppen arról tartott expozét, hogy „Fenntarthatók-e a trianoni békének hazánk szétdarabolását illető határozmányai?". A tervek szerint egy hétre rá Barabás István unitárius lelkész a székelység magyarországi helyzetéről ad elő, rá két hétre Márton Árpád református lelkész a székelység nemzeti és hitéletéről. Emellett Paál Sándor bemutatta a Hargitát és vidékét, Muzsi János főgimnáziumi tanár az erdélyi magyarság kultúrmunkáját, majd Kalotaszeget, a Vásárhelyre menekült

máramarosszigeti jogakadémia igazgatója, Gergely György pedig az önálló Erdélyt.

1922 júliusában a városi tanács „érdekes határozatot" hozott: kimondták, hogy a jövőben mindazoknak, akik Hódmezővásárhelyen óhajtanak letelepedni, kérelmezniük kell az engedélyt a várostól, s vagyoni viszonyaik arányában letelepedési adót kell fizetniük. Az így beszedett összeg jótékony célokra, illetve a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák segélyezésére kerül felhasználásra. A sajtó szerint az első kérelmező a Zentáról menekült birtokos, Rossu Tamás volt, akire a városi tanács 5000 korona illetéket rótt ki.

Miközben sokan még a törzskönyvüket sem voltak hajlandóak kiváltani, azért a menekültek közül idővel többen megcsinálták a szerencséjüket, rövidebb-hosszabb időre sikeresen illeszkedtek be Hódmezővásárhely közéletébe és mindennapjaiba. A teljesség igénye nélkül: az erdélyi Érmihályfalváról menekült Sófalvy Izabella tanítónő költeményeit már 1920-ban Hódmezővásárhelyen rendezték sajtó alá, és 30 koronáért árulták. Cseh Andor, Székelyföldről menekült okleveles tánctanár 1921. augusztus végén hirdette a népkerti Vígadóban tartandó műsoros táncvizsgáját, ami egy egész nyári tanfolyam lezárása volt. 1921 októberében Szeremlei Sámuel újtemplomi református lelkész mellé a püspök Somogyi József szászrégeni menekültet rendelte ki segédlelkésznek. A gimnázium igazgatói irodájába beosztott menekült tanár, Kovács István korrepetáló iskolát hirdetett rászoruló tanulóknak. A Kazinczy u. 11. alá beköltözött özvegy Kelemenné sorsa külön kis írást is érdemelt a helyi lapban, a Lugoson földönfutóvá tett asszony szervezte 1921-ben a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák karácsonyi vásárát. Nádudvary Márton menekült jegyző 1922 márciusában kezdte meg működését a városházán, míg a délvidéki Moholról menekült Simon Lőrinc a római katolikus plébánián lett segédkántor júliusban. Vetró István menekült főgimnáziumi tanárt 1923-ban megválasztották a helybeli Ipartestület titkárává, Godács Imre menekült lelkészt pedig a református presbitérium állandó vallástanító lelkésszé. 1925 januárjában az 1903 óta a Székelyföldön ügyvédként működő Kiss Árpád nyitott menekültként új ügyvédi irodát a Szentesi utcai Tószegi-házban.

Jogakadémia Vásárhelyen

Nemcsak magánszemélyek menekültek azonban a hirtelen határon túlivá vált területekről az anyaországba tömegesen, hanem intézmények is. A kolozsvári egyetem például Szegedre, de ez a helyzet hozta el Hódmezővásárhelynek is az első felsőoktatási intézményét, ami akkor is történelmi jelentőségű esemény, ha léte nem tartott túlságosan sokáig.

A helyi lapok először 1919. február 16-án tudósítottak arról, hogy az idegen megszállás alá került Máramarossziget hazátlanná vált, a tiszántúli református egyházkerület által alapított jogakadémiáját Hódmezővásárhelyre helyezik át. A jogakadémiák (léteztek államiak és felekezetiek is) egyfajta átmenetet képeztek a gimnázium és az egyetem között. Az 1837 óta létező, de ténylegesen jogakadémiának az 1869/70. tanévtől tekinthető máramarosszigeti református akadémia igazgatója, dr. Gergely György levélben kereste meg Kun Béla kormánybiztost az ügyben, aki „a legnagyobb örömmel fogadta a szép tervet s rögtön megindította a tárgyalást, hogy az akadémia ide telepíttessék". A tervek szerint a majdani jogi előadások a vásárhelyi református főgimnázium termeiben zajlanának majd, ami így is történt, a jogakadémia igazgatósága is ott kezdte meg a működését 1921 augusztusában.

1920 májusában már az a hír érkezett, hogy a kormány rábólintott a vásárhelyi jogakadémiára, sőt még a kolozsvári gazdasági akadémia Vásárhelyre költözése is felmerült, ami azonban végül nem valósult meg. A jogakadémia érkezését véglegesen 1920. augusztus 20-án jelentették be,

ekkor – a kiadások egy részét vállaló vásárhelyi református egyház vezérkarának köszönhetően – már biztosítva volt minden ahhoz, hogy szeptember végén megkezdődhessen a beiratkozás, októberben pedig a tanítás. Vásárhely közgyűlése ezzel egyidejűleg döntött a jogakadémia javára évente kiutalandó tízezer korona segélyről is.

„A törvényhatósági bizottság őszinte részvéttel értesült arról, hogy az ezeréves Magyarországot annyira meggondolatlanul és kegyetlenül megcsonkító békeszerződésből kifolyólag hazánk egyik ékköve: Máramarossziget város is Nagy-Romániának jutván, onnan a híres-neves jogakadémia szintén menekülni kénytelen. De amilyen részvéttel értesült a törvényhatósági bizottság az ősi főiskola ezen szomorú sorsáról, éppen olyan szeretettel hívja e város falai közé a menekülésre kényszerített főiskolát s biztosítja, hogy minden tőle telhetőt elkövet arra nézve, miképp úgy maga az érdemes főiskola, mint annak tudós tanári kara s nagyreményű hallgatói városunkban meleg otthonra találjanak, mert ellenállhatatlanul érezi, hogy ezzel tartozik az ősi és még sok szépre hivatott intézetnek, mert továbbá kétségtelenül tudja, hogy ezen magatartásával hazánk és városunk közművelődési ügyének tesz hatalmas szolgálatot, végül mert bizton reméli, hogy a most még csak ide menekülő jogakadémia idővel egy városunkban létesítendő egyetem keletkezésének is erőteljes magjául alakulhat ki.”

(Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város közgyűlése, 1920. augusztus 18.)

Októberben végül még nem indult meg a tanítás, még 1921. január végén is csak a tárgyalások folytak a jogakadémia ügyében, mind a városi közgyűlésben, mind a református egyháztanács ülésén. Február 20-án érkezett az új hír, amely szerint a vásárhelyi jogakadémia 1921. szeptember 1-jével nyílik meg. Augusztus elején meg is érkezett a városba, s ott is telepedett le Gergely György jogakadémiai igazgató (dékán) és Fóris László jogtanár, előbbi lakáskeresése még sajtótéma is lett: „Mint értesülünk, a tanárok közül családostul egyelőre Gergely György dr. igazgató költözik ide, így neki volna elsősorban szüksége arra, hogy bérbe megfelelő lakást kaphasson”.
A vásárhelyi jogakadémia első, 1921/22. tanéve I. félévi beiratkozási feltételei augusztus 9-én jelentek meg: szeptember 1–12. között lehetett beiratkozni augusztus 31-ig beszerezhető előzetes engedéllyel olyan, középiskolai érettségivel rendelkezőknek, akik „nemzethűségi és erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók, az előzetes jelentkezés ennek az elbírálását célozza”. A jogi fakultás mellett államszámviteli tanfolyamot is hirdettek. Augusztus 13-án a tájékozatlannak tűnő nagyközönség irányába is tisztázni kellett, mire lesz jó a vásárhelyi jogakadémiai képzés: „a jogi pályákra készülő ifjak részére a jogakadémia a négyéves főiskolai tanpálya idején tökéletesen ugyanazt adja, mint az egyetem. […] A tanítás és az alapvizsgák tárgyai ugyanazok, s ugyanazon képesítést adják.” Minden félév végén biztosított az átjárás az akadémiáról az egyetemre, s fordítva. A jogakadémia négy évfolyamát elvégzők az egyetemhez hasonlóan abszolutóriumot kapnak, melynek birtokában éppúgy jelentkezhetnek jogtudori szigorlatokra, mint az egyetemi képzést abszolválók. Azonban e, doktori fokozatra jogosító szigorlatokat már csak egyetemen lehet letenni. A féléves tandíjat 500 koronára tervezték, 100 koronás beiratkozási díj, illetve „némi csekély mellékdíjak” mellett. Az első szemeszter karácsonyig tart, négy vagy öt rendes tanár, két rendkívüli és négy-öt óraadó magántanár lesz az első félévben, „az előadások főként a délutáni órákban tartatnak, hogy a legkülönbözőbb irodák alkalmazottai, és esetleg a közeli vidékiek is eljárhassanak”. Gergely György 1921. augusztus 20-án délután, a Kaszinó nagytermében nyilvános felolvasást is tartott a vásárhelyi jogakadémia szervezéséről, céljáról, előnyeiről, az általa nyújtott képesítésről. Szeptember 10-én már ötven hallgatója volt a jogakadémiának, ennek fele volt vidéki, s a beiratkozást kitolták a hónap végéig; az első félévre összesen mintegy 100 hallgatóval számoltak, szeptember végén azonban a már említett 50 főnek indult meg ténylegesen is az oktatás.

Az iskola anyagi alapjai azonban a kezdetektől roppant ingatag alapokon álltak. Az akadémiai hallgatók intézményük alapjának javára 1921. december 4-én matinét rendeztek a Fekete Sas nagytermében, melynek megnyitójában Gergely György igazgató ismertette Vásárhelyre menekülésük történetét. Belépődíj nem volt, a fiatalok önkéntes adományokra számítottak. A lakossági adománykérések idővel rendszeressé és megszokottá váltak, de a jogakadémia emellett a városi tanács és a református egyháztanács segítségére is folyamatosan rá volt utalva, az előbbi már 1921 decemberében segélyt szavazott meg nekik. Szintén ugyanekkor 10 ezer koronát szavazott meg „karácsonyi ajándékként” a vásárhelyi Közgazdasági Bank Rt. igazgatósága is a jogakadémiának. Az 1921/22. tanév második félévére 1922. január 5. és 20. között lehetett beiratkozni, továbbra is „nemzethűségi és erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízható” egyéneknek; a félév február 15-én kezdődött, más kérdés, hogy a nagy hideg és a tomboló spanyolnátha miatt az oktatás szünetelt február 16–25. között. Az első jogtudományi államvizsgát a vásárhelyi akadémián Ajtay Gyula teljesítette 1922 januárjában, a vizsgán Rácz Béla egyetemi magántanár, maga is a jogakadémia tanára, elnökölt. Március eleji tudósítás szerint „az akadémia e városnak kultúrbüszkesége lett és gyűjtőpontja az ifjúságnak, mely a jogi pályán keresi jövőjét, boldogulását, elhelyezkedését a tettrehívó életben. Első félévében 75 rendes és 21 rendkívüli, már a második félévben 80 rendes és 28 rendkívüli hallgatója lett a főiskolának, mely számoknak körülbelül fele a vásárhelyi ifjúságból rekrutálódott. Eddig 36 vizsga folyt le az aulában, éspedig 34 alapvizsga, 1 jogtudományi s 1 államtudományi államvizsga. […] Igazi büszkeségünk a jogakadémia, és sem a város, sem az egyház nem engedi, hogy válságba jusson az anyagiak miatt. Az a 20 ezer korona semmi ma, melyet a várostól kap; fel is fogja emelni hát a város annyira, amennyi az ügy méltóságához illő.”
A szép szavak dacára 1922. március 18-án már a gazdasági válság és a súlyos pénzromlás terhelte jogakadémia jajkiáltása hangzott a Vásárhelyi Reggeli Újság címlapjáról. Gergely György dékán szerint „a főiskola anyagiakban nagy fokban szűkölködik, és nem képes oly mértékben teljesíteni nemes, szép és magasztos hivatását, amint azt ennek az országnak az érdeke mindenkor megkövetelte, ma pedig megcsonkított állapotában százszor fokozottabb és nagyobb mértékben parancsolja”. Szappanos Mihály helyi m. kir. egészségügyi főtanácsos a lap hasábjain keresztül hívta fel a várost, a környező nagyobb településeket, a felekezeteket (különösképp a békésbánáti református egyházmegyét), illetve a pénzintézeteket, hogy állandó éves hozzájárulással támogassák, ne hagyják elveszni a vásárhelyi jogakadémiát.
Április 20-án a helyi Joghallgatók Egyesülete kiadásában (aláírók: Hollósi Antal elnök, Bibó Dezső alelnök, Szathmáry Dezső főjegyző) röpirat jelent meg, a helyi sajtó is leközölte, amely több lehetőséget is felvetett a jogakadémia megerősítésére és felvirágoztatására. Elsősorban a református egyháztól kértek nagyobb áldozatvállalást. A várostól egy tanszék folyamatos fenntartását várták, valamint egy ingatlanja odaajándékozását az akadémia részére. Bár az akadémia kimondottan református jellegű, de a többi egyháztól is pénzbeli, illetve ingatlanfelajánlásos segítséget kértek, mivel az iskolának nemcsak református vallású tanulói vannak. A pénzintézetektől, helyi kereskedőktől, gyárosoktól nyereségük egy csekélyebb hányadának átengedését kérték a létesítendő akadémiai alapra. A város tehetős és jómódú gazdatársadalmától azt várták, hogy biztos jövőt nyújtó pénz- vagy ingatlanalapot hozzanak létre a jogakadémia javára. Mindhiába. Egy hosszan tartó agónia vette kezdetét, egészen az intézmény megszűnéséig.
A röpirat nyomán gyűjtés indult a városban, a helyi Nagytakarék rögtön fel is ajánlott 15 ezer koronát, mialatt Bibó Dezső a jogakadémia fennállásának kulturális szükségességéről tartott előadást a Gazdasági Egyesület választmányi gyűlésén – mint utóbb kiderült, sikerrel. A békésbánáti református egyházmegye gyomai gyűlésén 25 ezer korona éves segélyt szavazott meg az akadémiának mindaddig, amíg az Hódmezővásárhelyen működik, ami kiegészült több kisebb

egyházkerületi adománnyal is. Emellett többek közt 5000 koronát adományozott a vásárhelyi református nőegylet, valamint a helyi Népbank és a Magyar–Olasz Bank, illetve a villanytelep is, a Gazdasági Egyesület 10 ezret, de még a Magyar Postaaltisztek Országos Egyesületének vásárhelyi csoportja is felajánlott 500 koronát. A tabáni olvasókör július elején tartott aratóbálját kifejezetten a jogakadémia megsegítésére rendezte, az eseménynek köszönhetően 1500 korona folyt be. Mindez ideig-óráig volt csak elég, Gergely György jogakadémiai igazgató május 10-én még úgy számolt, hogy talán június végéig, július közepére annyit javult a helyzet, hogy immár fél évre előre.

A legfőbb probléma, ami idejekorán eldöntötte a jogakadémia sorsát, az volt, hogy kormányzati szinten nem támogatták a működését és a fennmaradását – nemcsak a vásárhelyiét, hanem a pécsi római katolikus püspöki, az egri érseki, a kecskeméti és a sárospataki református, vagy éppen az Eperjesről Miskolcra menekült evangélikus jogakadémiáét sem: ugyanis magával a konstrukcióval volt bajuk. Mindez megmutatkozott a tanároknak adandó különféle segélyekkel kapcsolatos szűkmarkú viselkedés kapcsán is, de az akadémia egyéb tárgyi, dologi szükségleteinek biztosításához sem járult hozzá az állam. Az említett akadémiák közül messze a legkisebbnek számító hódmezővásárhelyi volt a legnagyobb bajban, amely eleve nem tudta meglévő vagyonát sem átmenekíteni Máramarosszigetről, így szinte teljes egészében „közösségi fenntartásra" szorult új otthonában.

Gergely György 1922. július 15-ei nagy írásában a pénzromlást teszi meg a bajok elsőszámú okozójának, hiszen képtelenség például a tandíjakat oly' mértékben emelni, hogy az lépést tartson a korona értékvesztésével: „Ma tízszeresét adják a régi tandíjnak. Ámde az élet százszorta drágább!!" A dékán szerint elsőként a tanári fizetéseken és a dologi kiadásokon kellett spórolniuk, de egyikkel sem lehet a végletekig. „Az akadémia tudományos színvonala kezd csökkenni, a tanárok pedig egyenként hagyják el a rosszul fizetett állásukat, vagy mellékfoglalkozásokat keresnek, s azt tekintik lényegesebbnek."

A kulturális tárca azonban rendeletet adott ki, hogy a folyó költségvetési év végével, 1923. június 30-ával megvonja a jogakadémiáktól az államsegélyt. Hogy ez ne történjék meg, az akadémiák közös küldöttsége januárban felkereste Klebelsberg Kunó minisztert, aki elismerte ugyan, hogy kulturális szempontból feltétlen szükség volna a jövőben is a jogakadémiákra, de… „Nagyon sokan az ellen is tiltakoztak, hogy Csonka-Magyarországon négy tudományegyetem működjék, mert az volt a nézet, hogy Csonka-Magyarország jogászszükségletét egy egyetem is biztosítani tudná. Hála Istennek a tudományegyetemek számát azonban nem kellett szűkíteni. Más kérdés azonban a jogakadémiák kérdése. A pénzügyi okok főleg azok, amelyek az államsegély megvonására kényszerítették a kormányt. Annyit mindenesetre mondhat, hogy az intézmények ha átalakítva is, de szolgálatában maradnak majd a magyar kultúrának." A kérdés eldőlni látszott. Az egyházak államsegély híján egymaguk képtelenek voltak viselni a fenntartás terheit, a református konvent február elején úgy döntött, hogy az általa fenntartott jogakadémiákat egyesíti, s az egységes intézmény a javaslatuk alapján Kecskeméten működik majd.

Az 1922/23. tanév ettől függetlenül még különösebb problémák nélkül elindult. A sajtó rendre lelkesen közölte a tanév befejezését lehetővé tevő kisebb-nagyobb adományozók névsorát éppúgy, mint azt, hogy a város közgyűlése is felemelte a főiskola támogatását évi 20 ezer koronáról 100 ezerre. Azonban 1922 szilveszterén – annak kapcsán, hogy a helyi Közgazdasági Bank 20 ezer koronát szavazott meg az iskolának – már végképp nyilvánvaló volt, hogy ez a fajta adakozás (1922 folyamán Vásárhelyen ebből mintegy félmillió korona jött össze) csepp csupán a tengerben: „bizony most már nem egy-két százezer, hanem talán egy-két millió korona, illetve ennek megfelelő értékű termény összeadására volna szükség". Egyrészt a válságos helyzetben az

akadémia az addigi tanárait sem tudta már megtartani, újak alkalmazására meg ilyen körülmények közt esély sem mutatkozott. Végül 6 rendes tanár mellé 9 külsős bevonásával csak összeállt a tanév tavaszi félévére is a 15 fős tanári kar, de nagyon úgy tűnt, ez lesz az akadémia utolsó szemesztere Hódmezővásárhelyen. A Vásárhelyi Reggeli Újság 1923. február 17-én lemondóan rögzítette: „Ahogyan a megszállt, majd elszakított területről menekült közalkalmazottakat fogadta a Csonka haza, azon rendszer mutatkozik itt is. Nagy nehezen kiveckelődtek a vagonlakásból, s most B-listára kerülnek, s indulhatnak ismét vándorútra, esetleg ismét vagonlakóknak."

1923 tavaszán a város ismét emelte az akadémia segélyösszegét, újabb lendületet vett a közösségi adakozás is. Májusra minden tiltakozás dacára valósággá vált az államsegély megvonása, a pesti lapok szerint ezzel megtörtént e főiskolák halálra ítélése. A Máramarosszigetről Vásárhelyre menekült jogakadémia azonban élni akart, s a helyiek szerint e büszkeségüket kötelesség is éltetni tovább, „mert ez a száműzött főiskola s mint olyan egy élő lelkiismeret a könnyen elalvó, megalkuvó nemtörődés testében". Miközben a református konvent tanügyi bizottsága már belenyugodott a megszüntetésbe, a tanulóifjúság különböző rendezvények bevételéből óhajtotta továbbra is finanszírozni az akadémia fenntartását, Hódmezővásárhely városa, a helyi református egyházkerület pedig terményfelajánlással igyekezett segíteni.

Az államsegély megszüntetése azt jelentette, hogy a vásárhelyi jogakadémia fenntartásának ódiuma szinte teljes egészében a református egyházmegye és a város feladata lett volna – s inkább az előbbié. 1923. július 4-én György Endre nyugalmazott földművelésügyi miniszter, református konventi tag érkezett a városba, hogy „komoly, végérvényes tárgyalást" folytasson az akadémia sorsáról. A kecskeméti, a sárospataki és a hódmezővásárhelyi intézmény sorsa forgott kockán, melyeknek korábban felvetett, Kecskemét-központú egyesítése ekkorra állítólag lekerült a napirendről. Az illető egyházkerületeknek kellett döntést hozniuk az új helyzet ismeretében a hogyan továbbról. A konvent azt az egyházkerületet segíti majd meg, amelyik a legnagyobb áldozatot hajlandó az ügyben hozni.

A tárgyalások végén újabb gyűjtési hullám indult az akadémia javára a városban, frissen felállított gyűjtőbizottsággal és gyűjtőcsoportokkal. Annyit ennek sikerével el tudtak érni, hogy megkezdődhetett az 1923/24. tanév első szemesztere: 1923. augusztus végén az a konventi bizottsági döntés született, hogy egy évig még fenntartják a vásárhelyi jogakadémiát, s az egyetemes református konvent az egy év leteltével dönt csak majd véglegesen a sorsáról.

Ez azonban csak a közelgő vég elodázása volt. A Vásárhelyi Reggeli Újság 1923. november 30-án a tiszántúli református egyházkerület gyűléséről tudósító debreceni lapot idézett: „Nagyobb vita fejlődött ki a máramarosi, ma hódmezővásárhelyi jogakadémia megszüntetése körül. A pénzügyi bizottság azt javasolta, hogy mivel a jogakadémia fenntartása 1923–24. iskolai évben biztosítva van, az egyházkerület 8 millió korona hozzájárulásával az tanév végéig hadd álljon fenn. Ezzel szemben az esperesi kar már 1923. december hó 31-ével megszüntetni kívánta. György Endre, Varga Lajos, Végh Mihály felszólalása után nagy szótöbbséggel a pénzügyi bizottság javaslatát fogadták el, s így a jogakadémia júliusig fennáll, azután megszűnik." A vásárhelyi református presbiteri gyűléstől 1924. március elején a jogakadémia vezetése egy tanszék fenntartási költségeinek biztosítását kérte, de azt a presbitérium hosszú vita után elutasította. Ezután már az akadémia vezetése is céltalannak látta a további küzdelmet, még az iskola megsegítésére tervezett március 31-ei műsoros estélyt is lemondták. Április elején tárgyalta a városi közgyűlés a jogakadémia újabb kérelmét, mely szerint a város vállalja négy tanszék fenntartási költségeit. Nagy vita alakult ki, többen – így meglepő módon a korábban éppen az akadémia mellett nyilvánosan is kiálló Szappanos Mihály főorvos is – úgy vélték, hogy az akadémiára semmi szükség, van a városnak elég és sokkal fontosabb kiadása. Végül 27:20 arányban megszavazták, hogy 30%-ban támogatják

az intézményt, ha a maradék 70%-ot a református egyház magára vállalja.
1924. július 13-án már az a híradás jelent meg a Reggeli Újság címlapján, hogy a jogakadémia szeptember 15-én beszünteti működését Hódmezővásárhelyen. Az innen-onnan összekalapozott támogatások nem voltak elegendőek a működés hosszútávú biztosítására, e körülmény miatt döntött május 20–22-ei ülésén a református egyetemes konvent a bezárásról (vagy ahogy az akadémiai igazgatósága utóbb pontosított: működése felfüggesztéséről „jobb időkig"). A konvent elnöksége július 7-én kelt levelében köszönte meg Hódmezővásárhely törvényhatóságának addigi áldozatkészségét és segítségét. Gergely György dékánt az egyház a szeptember 21-én induló egységes kecskeméti református akadémiához helyezte át, de például a tanárok közül Ladányi Károly Hódmezővásárhelyen maradt, s a Kinizsi u. 5. szám alatt megnyitotta ügyvédi irodáját.
A jogakadémia búcsúlevelét a városhoz 1925. január 3-án írta meg Gergely György igazgató, immár likvidáló biztosként. Ebben feledhetetlennek nevezte a Vásárhelyen töltött három évüket, hálásan ismerte el a város támogatását, de ha az állam és az egyház anyagi lehetőségei nem teszik

A Jogakadémia tanári kara
(Megjelent a Magyarság 1925. augusztus 13-ai számában. A másolat Kovács Ferenc tulajdona)

azt lehetővé, akkor reménytelen egy ilyen intézményt huzamosabb ideig működtetni. Az igazgató a búcsú szellemében egy emlékkönyvet is összeállított a jogakadémiáról, összefoglalva benne a 89 éves történetét, az utolsó tanévet és a megszüntetés históriáját.

„Búcsúszó. Közel öt esztendeje annak, hogy idegen uralom alá került régi, máramarosi otthonomból kitelepülésre kényszerülvén, kimentett intézetünkkel, a vezetésem alatt álló jogakadémiával Hódmezővásárhelyre jöttem, hol engem és az enyéimet vendégszeretettel fogadott körébe e város közönsége. Sok derék embernek támogatása, sok gyöngéd figyelmessége segített ahhoz, hogy itt nemcsak lakást, hanem valóban új otthont sikerült találnunk. Sorsunk szomorú alakulása most e városból is továbbköltözésre késztet. Hívatásom Kecskemétre szólított. Oda telepedünk tehát. De itt, Vásárhelyen marad múltunknak egy korszaka. Ide köti lelkünket sok édes és bús emlék… Körülményeink most a költözködésnél sietést parancsolnak. Testi erőm gyarló. Ily módon nem tehetjük meg, amit pedig kívántunk volna tenni, hogy tudniillik egyenkénti látogatásokkal vegyünk búcsút szépszámú jóismerőseinktől, barátainktól, akik iránt pedig igaz hálát érzünk a velünk szemben állandóan tanúsított jóindulatért, sok szívességért, támogatásért, figyelmességért. E sorok útján küldjük tehát üdvözletünket e nemes város egész közönségének, s ebben összes jóembereinknek. Külön üdvözlést küldök kedves volt tanítványaimnak is, további pályájukhoz sikert kívánva s kérve, hogy az életben való előrehaladásukról időnkint értesítsenek, mint azt egykori szigeti volt tanítványaim is teszik. Azzal a reménnyel búcsúzunk Hódmezővásárhelyről, hogy időnként talán mégis nyílik alkalom, és talán lesz módunk s erőnk is a vissza-vissza térésre, kedves találkozásokra…? Tehát… a viszontlátásig! Dr. Gergely György és felesége, Szabó Emma."

(Vásárhelyi Reggeli Újság, 1926. április 11.)

Sajnos nem lett módjuk… A már Vásárhelyen is betegeskedő Gergely György 1928. február 10-én, mindössze 53 éves korában Kecskeméten elhunyt. Haláláról a vásárhelyi újságok címlapon emlékeztek meg.

Utóélet: majd külföldről megsegítenek…

Még alá sem írták a trianoni békeszerződést, de már megjelentek azok a hangok a magyar közvéleményben, amelyek szerint a „külföld", így elsősorban a győztes hatalmak idejekorán be fogják látni: a Magyarországra kirótt feltételek tarthatatlanok. És miután ezt belátták, majd segíteni fognak, akár igen gyorsan visszacsatolva elragadott városokat, vármegyéket is…
És persze mindig voltak is olyan személyek, fórumok, orgánumok, melyek táptalajt adtak e minden szalmaszál után kétségbeesetten kapaszkodó, naiv csodavárásnak. Lett légyen az például az angol Nation folyóirat a románok (az indulatok erejét mutatja, hogy a Reggeli Újság cikke szerint „szőrös talpú, szagos és leghitványabbja az emberiségnek, kiért maga a Madách istene is elpirul önmaga előtt, hogy ilyen szennynemzetet hozott a világra") erdélyi gaztetteiről (1920. június), vagy bármely más olyan orgánum, amely távolabb állt a hivatalos hangütéstől – de sajnos általában a valóságtól is.
Valahol persze érthető, hogy kapaszkodni kellett mindenbe, ami egy csepp reményt is nyújt a teljes reménytelenségben, ugyanakkor döbbenetes, hogy a Vásárhelyi Reggeli Újság karácsonyi, 1920. december 25-ei címlapján jelenhetett meg távirati híradás „Négy vármegyét visszakapunk Északon!" címmel, s olyan alcímmel, hogy „Közös határunk lesz Nagy-Lengyelországgal". Bécsi hírek szerint ugyanis a párizsi haditanács a legutóbbi ülésén a kelet felől fenyegető vörös veszedelem miatt olyan határozatot hozott, amely szerint közös határt állapít meg Magyarországnak és Lengyelországnak, azaz Ung, Szatmár, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék elszakított részeit visszakapjuk, „mert azokat egyszerűen visszaveszi a cseh, illetőleg az oláj zsarnoksága alól az ántánt"…
Ahogy teltek-múltak az évek, a feldolgozhatatlan események úgy maradtak felszínen a város tudatában, hogy közben – cseppet sem meglepő módon – a mindennapi nehézségek, vagy éppen az aktuális politikai küzdelmek kerültek helyette a címlapokra. A hatéves évforduló alkalmából a

helyi római katolikus plébánia közleményben tudatta, hogy június 4-én délután négytől fél ötig szólnak majd templomának harangjai emlékezés gyanánt. A középületekre, iskolákra már reggel kikerültek a fekete lobogók. Két napra rá a hősök emlékünnepével összekötve a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSz) rendezett gyászünnepséget az Iparegylet nagytermében „a trianoni papírrongy igazságtalanságával szemben", melybe irredenta dalokkal és színdarabbal tűzdelt önálló műsorral kapcsolódott be a Nyár utcai állami elemi népiskola diáksága is (de még a külső-szőrháti gazdanapon is „tüntettek" a résztvevők a trianoni béke ellen). A MANSz ügyvezető elnöke, Csiky Jánosné érdekesen fejezte be ünnepi beszédét: „együtt emlékeznek a magyar asszonyok a magyar gyermekekkel, a magyar jövővel, és a szeretet virága mellé odaültetik a gyűlölet virágát is, hogy ez emlékeztető legyen Trianonra, valamint arra, hogy megcsonkításunkba nem nyugodhatunk bele, nem, nem, soha!".

„Hat éve volt tegnap, hogy ezeréves Hazánkat feldaraboló trianoni békeszerződést a durva erőszak aláírattatta velünk. Mi sem természetesebb, minthogy ez az aláírás csak formai dolog volt, lelkileg soha nem nyugszunk bele, s minden erőnkkel azon leszünk, hogy ezt megváltoztassuk, azon dolgozunk, hogy ismét miénk legyen a Kárpátok bérce, s magyar színekben pompázzon az Adria partja, magyar legyen az úr Erdélyben, Bánátban, Bácskában."

(Az évforduló! Vásárhelyi Reggeli Újság, 1926. június 5.)

Lord Rothermere

A hetedik évfordulón a vásárhelyi református egyház jelezte külön, hogy június 4-én délután 4 órakor minden templomának tornyában megszólalnak a harangok, „siratni eléggé meg nem siratható sorsunkat". De szintén 1927 volt az az esztendő, amikor Hódmezővásárhely köztudatában is felbukkant Harold Harmsworth, azaz Lord Rothermere (1868–1940) neve. A brit sajtómágnás ugyanis a Daily Mail hasábjain Magyarország helye a Nap alatt című (Hungary's Place in the Sun), 1927. június 21-én megjelent cikkében felemelte a szavát a trianoni béke ellen (a jelenlegi helyzet egy új háború melegágya, a magyar állam határainak egybe kellene esniük az etnikai határokkal), amivel valóságos hőssé vált pillanatok alatt a kor Magyarországán. Hódmezővásárhely törvényhatósági bizottsága közgyűlésén felállva tisztelgett előtte, s távirat útján, a város lakossága pedig Herczeg Ferenc író kezdeményezésére sok ezer fő által aláírt iratban, emléklapon üdvözölte a „magyarbarát angol újságkirályt" 1927 júniusában (gyűjtőívekkel járták a város társadalmi egyesületeit, a cserkészek házról-házra jártak vele, de alá lehetett írni a polgármesteri hivatalban és a Reggeli Újság szerkesztőségében is). Abban bíztak, hogy az angol belpolitikai életben roppant befolyásosnak tudott lapban a béke Magyarországgal szembeni igazságtalanságát

emlegető cikkek majd a megcsonkított hazánk területi épségének visszaállítására késztetik azokat, akik hatalmuk révén a világ sorsát irányítják. Végül a 65 ezres Hódmezővásárhelyről tízezer aláírás gyűlt össze Rothermere lord albumába, „ami, tekintettel az aláírások gyűjtésére rendelkezésre állott aránylag rövid időre, nagyon szép számnak mondható". Az akció eredményeképpen egymillió aláírás alkotta az egész ország albumát, húsz kötetbe kötve.

„Lord Rothermere, London, Daily Mail. A 65.000 színmagyar lakosságú Hódmezővásárhely város törvényhatósági bizottsága mély tisztelettel, forró hálával üdvözli Önben az alkotmányos szabad nagy Anglia kiváló fiát, ki az eltiport ezeréves Magyarország jogai és a tiszta igazság védelmére az egész világot átjáró hatalmas szavát felemelte. – Isten áldása szálljon Önre, Anglia hűséges királyára és a dicső, hatalmas angol birodalomra. Dr. Soós István polgármester."

(Vásárhelyi Reggeli Újság, 1927. július 1.)

A helyi lap az eseményeket szinte percre pontosan reprodukálva szenzációként tálalta, hogy mindössze nyolc óra kellett csak, hogy válasz is érkezzen a sürgönyre Londonból. Egy városi tisztviselő június 30-án, csütörtökön délelőtt 11-kor adta fel a törvényhatósági bizottság táviratát a postán, mire az angol nyelvű választ délután 4-kor postázták az angol fővárosban, s este fél hétkor már ott is volt Soós polgármester asztalán. Más kérdés a tartalma: a Daily Mail szerkesztősége csak azt közölte benne, hogy a vásárhelyiek táviratát megkapták, azonban a lord éppen Dél-Franciaországban nyaral, oda továbbították neki… Mindenesetre az tény: óriási szerepe volt abban, hogy 1928 Hódmezővásárhelyen is reneszánszát hozta a revíziós gondolatnak.

A személyi kultusz folyamatosan bontakozott ki a lord körül, lett ún. „Rothermere-határ" abból, ahogy a sajtómágnás elképzelte a kiigazítást. Lett „Rothermere-segély", hiszen a Társadalmi Egyesületek Szövetsége útján 100 ezer pengőt ajánlott fel szegénysorsú menekültek segélyezésére (Vásárhelyen 30 menekült jelentkezett érte a polgármesteri hivatalban). A helyi sajtóban közben külön kis „gyengébbek kedvéért"-jellegű hír lett még abból is, hogyan kell ejteni helyesen a lord nevét (a Londonban időző volt igazságügyi miniszterre, Nagy Emilre hivatkozva állítólag Radömir-nek).

Augusztus 12-én „az angolok nemes főura s a világsajtónak nagyhatalmú fejedelme" Krupinszky Lászlónak, a vásárhelyi művészek majolikatelepe igazgatójának köszönte meg a neki küldött kollekciót (három váza, egy dohánytartó, két hamutálca „csinosan összeállítva"). A fiatalon elhunyt Kovács Sebestény Zoltán vásárhelyi földbirtokos özvegye kis magyar ruhát szőtt selyemfonalból, piros-fehér-zöld csíkokkal tarkítva, felöltöztetett vele egy játékbabát, a haját átfonta nemzetiszín selyempártával, s ráillesztette a Trianon „Nem, nem, soha!" jelvényt. A baba kezébe kis párnát adott, melybe aranyfonallal volt beleszőve Magyarország régi és mai térképe, majd az egész kompozíciót postára adta Rothermere lordnak. 1928. február 19-én pecsétes dokumentumban hívta meg Szappanos Mihály egészségügyi főtanácsos és Molnár Mihály főlevéltárnok a lordot a kakasszéki gyógyfürdőbe prospektusokkal, a gyógyvíz analízisével és gyógyászati javaslattal. A Hódmezővásárhelyi Iparosok és Kereskedők Bercsényi Sport Egyesülete díszelnökei sorába iktatta Rothermere-t, akit erről díszes kiállítású oklevél útján értesítettek, majd ugyanígy tett az Iparos Nőegylet is (Czeglédi Nagy József iparművész által elkészített díszelnöki oklevelét ők 1930 augusztusában a Konstantin-áruház kirakatában közszemlére is tették). A csúcsponton Kriván Zoltán menekült községi jegyző beadványt intézett a városi tanácshoz, hogy a vásárhelyi Hal teret nevezzék át Rothermere lord térnek. Ezt a tanács még azzal dobta vissza, hogy ilyen indítványt csak törvényhatósági bizottsági tag tehet, Kriván pedig nem volt az – de ami késett, nem múlt.

1928. május 20-án Szegeden tartottak nagy Trianon-ellenes gyűlést, melyen részt vett Rother-

mere lordnak a hónapot „tanulmányúton” Magyarországon töltő fia, Esmond Harmsworth, s melyen Hódmezővásárhely is többezres küldöttséggel képviseltette magát Mokcsay Zoltán főispán, Soós István polgármester és Kun Béla országgyűlési képviselő vezetésével. Kriván Zoltán terve nem ment veszendőbe, május 25-én érkezett a hír, hogy Vásárhelyen utcát neveznek el a lordról Hős Nagy Kálmán törvényhatósági bizottsági tag indítványára: egy hosszabb és forgalmas útvonal átkeresztelése volt a terv, s a választás a Szentesi utca első, belvárosi szakaszára esett (az Andrássy út és a Deák Ferenc utca közti rész). A „Rothermere-utca” feliratú táblákat a munkások 1928. július 26-án kezdték el kiszögezni.

1928. november 18-án délelőtt a Kossuth téren rendeztek tiltakozó nagygyűlést „a trianoni gyalázat ellen”, a Revíziós Liga kezdeményezésére, ami egy országos megmozdulás helyi eleme volt. Célja, hogy a magyar társadalom „ez alkalommal is felemelje tiltakozó szavát a magyar nemzeten elkövetett bűnös merénylet ellen, másrészt lássa meg a külföld, hogy megcsonkítottságunkba sohasem fogunk belenyugodni”. A beszédet Muzsi János főgimnáziumi tanár tartotta, aki felolvasta a kormányhoz és a Népszövetséghez (meg persze Rothermere lordhoz) terjesztendő tiltakozó javaslatot, miközben „ezrek és ezrek ajkáról dörgött a Nem, nem, soha!”.

„Az angol nemzet nagy publicistája és világtekintélye”, azaz Rothermere lord árnyékában néhány szót megér Mr. Jenő Nagy említése is. Anno Hódmezővásárhelyről vándorolt ki az Egyesült Államokba még Nagy Jenőként, s New York mérnöki hivatalában dolgozott 26 éven keresztül. Nyugalomba vonulva, 1927-ben úgy döntött, visszaköltözik szülőhelyére, ahol „gyötrő kegyetlenséggel döbbent tudatába a megfeszített magyar igazság minden sebe”. Mr. Jenő Nagy szíve majd' meghasadt a csonka ország láttán, s elhatározta: cselekedni fog. Ékes angolsággal folytatta ő is Rothermere munkáját, még ha szűkebb keretek között is: a világ közvéleményének felvilágosítását a trianoni béke szörnyű igazságtalanságáról. Mivel természetesen sok személyes jóbarátja volt a washingtoni törvényhozás felsőházában, elhatározta, hogy emlékiratban tájékoztatja őket éppúgy, mint a többi törvényhozót. Néhány hónap leforgása alatt mintegy 100 szenátorhoz juttatta el tájékoztató sorait, akik persze „meleg válaszleveleket” küldtek: „Köszönjük, hogy fölnyitotta szemünket. Sajnos az amerikai közvélemény csak most kezdi megtudni, hogy Párizsban milyen visszaélés történt a népek önrendelkezési jogával…”.

Ebben az állapotban masírozott be Vásárhely is a nagy gazdasági világválság éveibe, ahol ismét a mindennapi megélhetés biztosítása vált a fő szemponttá, megspékelve a sajtó hasábjain a hazai politikai küzdelmekkel. Friedrich István 100 ezer példányban kiadott, a tétlen, „program nélkül pepecselő” kormányt támadó röpiratát övező publicisztikában 1929. március 3-án egy addig ritkán elhangzó, figyelmeztető mondat volt olvasható a Reggeli Újság címlapján: „Trianon aljas bűntény volt, de nem lehet mindent vele fedezni, aminthogy a gyilkosra sem lehet reákenni másnak, vagy másoknak a bűneit”. A trianoni gyász tízéves évfordulója kapcsán Soós István polgármester 1930. május 17-én kérelmet bocsátott ki Hódmezővásárhely lakosságához: „Templomaink harangjai meg fognak kondulni, a műhelyekben, kereskedésekben és a hivatalokban meg fog állani a munka, a gazdasági munka szüneteltetik el nem múló tiltakozásunk kifejezéséért”. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége és a Revíziós Liga június 1-jén délelőtt tiltakozó nagygyűlést rendezett a Fekete Sas nagytermében, ismét revíziós határozattal fordulva a kormányhoz és a Népszövetséghez. Az volt a kérésük a lakossághoz, hogy nyolc napon át mindenki fekete gyászfátyollal bevont trianoni jelvényt, esetleg gyászszalagot viseljen.

Minden Rothermere-ek és nagygyűlések dacára a Vásárhelyi Reggeli Újság publicisztikája azt a – reménytelenségbe hajló – összegzést volt kénytelen vonni a tízéves évforduló kapcsán 1930. június 5-én, hogy „itt állunk az évfordulón nyomorultan, szegényen, lealázottan, csüggedten”, senki nem meri a „világ urai” közül kimondani, hogy végre kell hajtani a revíziót. Június 8-án a

helyi sajtó is közölte Rothermere lord Tíz éves nyílt sebek című írását, melyet eredetileg a Daily Mailben jelentetett meg. Október 19-én – a városban úttörőként – a pusztai Fecskésparti Olvasókör avatott trianoni gyászlobogót (Szántó József szabómester műremekét), új székházépületének felszentelésével párhuzamosan: a „gyászzászlóban a magyar sors van szimbolizálva, mely várja az új hitet, az új reménykedést és az új elszántságot a magyar feltámadásra”.

„Mély meghatottsággal vettem tudomást arról, hogy a hódmezővásárhelyi puszták tősgyökeres magyar földmívelő népe milyen mélyen átérzi azt a veszteséget, azt az igazságtalanságot és megalázást, melyet nekünk ez a szó: Trianon jelent. Meghatottan néztem azt a zászlót, mellyel a bennünket ezeréven át eltartó magyar föld népe a maga fájdalmát olyan igaz szívvel kifejezi. Én csupán egyre kérem [Tóth B. Lajos] Elnök Urat: mondja el a hódmezővásárhelyi puszták fiainak azt az üzenetemet, hogy a zászló csak akkor zászló, ha azt az eszmét, melyet kifejez, mindazok, kik a zászló körül csoportosulnak, szívükben érzik, azért cselekedni, áldozni, és ha kell, meghalni is készek. S ha a magyar föld tetterős fiai így fognak cselekedni, úgy az a zászló nem lesz sokáig gyászzászló, hanem át fog változni a magyar igazság szent, diadalmas zászlójává. Fogadja Elnök Úr tiszteletem őszinte nyilvánítását, mellyel vagyok kész híve: Herczeg Ferenc országos elnök. [Magyar Revíziós Liga]”

(Vásárhelyi Reggeli Újság, 1931. március 6.)

Soós István polgármester, a Revíziós Liga vásárhelyi fiókegyesületének elnöke
(MNL CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára)

A Magyar Revíziós Liga hódmezővásárhelyi fiókegyesületének megalakulására sem kellett már sokat várni, többek közt Soós István polgármester lelkes propagandamunkája hatására 1931. április 26-án került rá sor a Fekete Sas nagytermében, mintegy 700 fő jelenlétében. A város jelesei mellett természetesen a Fecskésparti Olvasókör küldöttsége is megjelent, impozáns gyászzászlója alatt. A fiókegylet elnöke Soós polgármester lett, alelnöke Kozma György királyi közjegyző, titkára Bíró Lajos unitárius lelkész. A Magyar Revíziós Liga és a Társadalmi Egyesületek Szövetsége 1931. május 17-ére „világtüntetést” szervezett „a trianoni hóhérbéke” ellen, a fővárosi, Duna-parti felvonuláson Hódmezővásárhely is képviseltette magát, természetesen a fecskéspartiak trianoni gyászlobogójával. A nagy tüntetésnek volt vásárhelyi kiadása is, 17-én ismét a Fekete Sas nagytermében tartottak tiltakozó nagygyűlést, immár az új revíziós fiókegyesület szervezésében. Lelkesítő beszédek után újabb – immár a sokadik – határozati javaslatot fogadtak el, amit majd a Revíziós Liga a kormány és a Népszövetség elé terjeszthet.

Rothermere-vonalon némileg hűlt a város lelkesedése, bár a helyi sajtó időnként lehozta egy-egy, külföldi lapban megjelent interjújának, írásának lényegi elemeit. Mikor a Daily Mailben szózatot intézett a Lausanne-i konferenciához a magyar nemzet igazáról, Soós István polgármester táviratban köszöntötte 1932 júniusában, igaz köszönetét tolmácsolva, amit a lord saját kezű aláírásával ellátott válaszlevélben viszonzott. 1933 májusában a lord levélben köszönte meg a hódmezővásárhelyi főispán feleségének, Mokcsay Zoltánnénak hosszú (25 oldalas), a magyarországi nemzetiségek letelepülésének történetét taglaló levelét, melynek elemeit Rothermere állítólag felhasználta a csehek ármánykodását feltáró újabb nagy cikkéhez. A „lelki szakításra" 1940 szeptemberében került sor a lorddal, aki nem fogadta a várt lelkesedéssel a bécsi döntések revíziós eredményeit, mire Hollósi Antal vásárhelyi törvényhatósági bizottsági tag azzal az indítvánnyal fordult a közgyűléshez, hogy nevezzék át a Rothermere utcát „akár Feltámadás, akár Honvéd utcának, de a Rothermere nevet mindenesetre törölje ki emlékezetéből". Hollósi szerint kiderült, hogy a magyar revízió támogatásának ügye csak üzlet volt „a nemes lordnak", mert amint komolyra fordult a dolog, „azonnal ellenünk fordult, és kézzel-lábbal tiltakozott az ellen, hogy akár a Felvidék, akár Erdély visszatérjen". Az indítvány végül nem került a közgyűlés elé, mert Hollósi még az ülés előtt visszavonta. 1940. november 28-án pedig már Rothermere lord haláláról számolhattak be a vásárhelyi lapok. Az utcaszakasz 1945-ig viselte a nevét, 1946-tól Szántó Kovács János utca lett belőle.

A vásárhelyi Ifjúsági Revíziós Blokk a békeszerződés törvénybe iktatásának 12. évfordulóján tüntetést szervezett, amelyre 1933. november 13-án este került sor hatalmas tömeg előtt a Kossuth téren, 14 helyi ifjúsági egyesület részvételével. A térre tartó esti felvonulást szerte a városban fellobogózott házak és kivilágított ablakok keretezték, miközben ifjak százai zúgták, hogy „Veszszen Trianon!". Fejes Péter szigorló dörgő hangon közölte a jelenlévőkkel, hogy „most, miután a revízió eszméje az egész világon ismeretessé vált, a magyar ifjúságra vár a feladat, hogy az eszmét megvalósítsa. Az ifjúságnak kell acélos izmait nekifeszíteni a közöny falának, és mindent elsöprő erővel kiharcolni a revíziót." Thuróczy Miklós jogszigorló felszólította a vásárhelyi ifjúságot és polgárokat, hogy határozatban mondja ki: „a trianoni békeszerződést pedig nem ismerjük el magunkra nézve kötelezőnek, és nincs rá szükségünk", mire a tömeg lelkesen visszhangozta, hogy „nem ismerjük el, revíziót akarunk, vesszen Trianon!". A csúcsponton a szónok a trianoni békeszerződést tartalmazó törvénykönyvet összetépte, s darabjait az emelvény előtti emlékeztető láng nyelvei közé dobta. Bárcsak az egész elintézése ennyire egyszerű lett volna…

A következő nagy tüntetésre, ismét a Revíziós Liga helyi fiókja szervezésében, 1934. június 10-én került sor a Fekete Sas nagytermében, Soós István polgármester ünnepi szónoklatával. E nagygyűlések programja ekkorra már állandósult: Hiszekegy eléneklése, polgármesteri/elnöki beszéd, Nem, nem, soha eléneklése, határozati javaslat a kormány és a Népszövetség felé („A határozati javaslat kéri a kormánytól, hogy követelje illetékes helyen a revízió végrehajtását, mivel a Nemzetek Szövetsége egyezségokmánya 19-ik paragrafusa alapján bekövetkezett a lehetetlenülés, és a világbéke is veszélyeztetve van"), Himnusz.

„Az ezeréves magyar történelem mutatja, hogy mióta őseink itt hazát foglaltak el a maguk és a későbbi generációk számára, ennek a nemzetnek az útja ezer éven át a küzdelem és kálváriajárás volt. Törökökkel, tatárokkal, pusztító hatalmakkal kellett viaskodniok, hogy a nemzetet fenntarthassák, és az ősi hazát megtarthassák. Ezt követőleg a 400 éves osztrák kizsákmányoló hatalom pusztította a nemzetet, és a szenvedések koronáját Világos tette fel. De a katasztrófasorozat csak hatalmas előszele volt annak az óriási viharnak, amely a világháború képében, de különösen a világháborút követő, békeműnek csúfolt hazug parancsban kulminálódott, amely elrabolta tőlünk területünknek kétharmadát, életlehetőségeinknek pedig legjelentősebb részét. Védtük a Nyugat kultúráját ezeréven át becsülettel. Ebből azt a bátorságot és reményt meríthetjük, hogy nemcsak dicső múltunk volt, hanem lesz még dicső jövendője is ennek az országnak. Kitartással és reménnyel kell dolgoznunk azon, hogy amit az ármány elrabolt tőlünk, azt visszaszerezhessük. Sajnos egy félrevezetett világgal állunk és álltunk szemben, amikor másfél évtizeddel ezelőtt megpecsételték sorsunkat. Azóta valamit javult a helyzet. Ma már kezdik belátni ezt érzőszívű barátaink, hogy óriási baklövést követett el a nyugati diplomácia, amikor feldarabolták ezt a nemzetet. Ma már tudják, hogy van Magyarország, ezelőtt nem tudták, mert a 400 éves osztrák politika elsikkasztott bennünket a világ szeme elől. Ma már urbi et orbi hirdetik a világ sajtójának nagy orgánumai, hogy Magyarországnak igazságot kell szolgáltatni."

(Dr. Soós István beszéde a revíziós nagygyűlésen, Vásárhelyi Reggeli Újság, 1934. június 12.)

A Társadalmi Egyesületek Szövetségének vásárhelyi vezetősége a 14. évforduló alkalmából arra kérte a helyi lakosságot, hogy vigyen egy szál virágot az országzászlóhoz. Egy év múlva ugyanez lett a program, ugyanis végre már volt rá lehetőség. A történelmi Magyarországot és a feltámadásba vetett hitet szimbolizáló első ereklyés országzászlót a budapesti Szabadság téren, az irredenta szoborcsoporttal szemben avatták fel 1928. augusztus 20-án, s a vidéki országzászló-mozgalom keretében 1932 augusztusában felmerült az ötlet megvalósítása Hódmezővásárhelyen is, a helyi Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Vegyes Törzs vezetésével. Adománygyűjtés indult, az emlékmű megvalósítására végül Kriván Ferenc szobrászművészt és ifj. vitéz Koncz Péter építészt kérték fel. Az országzászlót félárbocra eresztett lobogójával Pünkösd vasárnapján, 1934. május 20-án avatták fel József főherceg, a volt szegedi 46. közös gyalogezred egykori parancsnoka jelenlétében a Kossuth tér Fekete Sas felé eső részén, az országban ez volt a 88. ilyen emlékmű. A második országzászlót a város területén a Mezőgazdasági Szakiskola emelte 1938. augusztus 14-én. 1940 júniusában Vásárhely határában, az aranyadhalmi tanyai iskola kertjében is felállítottak egy országzászlót. A Kossuth téri országzászlót 1945 után szovjet emlékművé alakították át, majd hamarosan azt is eltüntették a térről.

A Hódmezővásárhelyen működő üzletek sem maradhattak távol a közhangulat irányától. Szakáts János Szentesi utcai hentesüzletének kirakatában egy zsírból készült, turulmadarat ábrázoló irredenta szoborcsoport kapott helyet, Juhász István 1929-ben, a tabáni templommal szemben megnyílt gyógyszertárának Nagymagyarország lett a neve. A Hódi Pál utcai Magyarház étterem „irredenta színezetű" kerthelyiséggel várta vendégeit, az első bécsi döntéssel visszatért felvidéki területeket pedig a Konstantin Áruház kirakatában a megnövelt területű ország kivilágított térképével üdvözölte.

1936-ban a június 4-ei dátum fekete gyászkeretben jelent meg a Vásárhelyi Reggeli Újság címlapján. A vezércikk szerint ez a dátum egy új, százszoros október hatodika lett. Némileg csúsztatva megállapítja, hogy 16 esztendeje „gyáva, nyomorult kicsi népek úgy húzták meg az országhatárokat, ahogyan akarták. Egy ezer esztendős nemzetnek gyönyörűszép öröksége, büszke nagy országa lett olcsó prédája azoknak, kikhez sáros csizmáját nem törölte addig a büszke magyar." Azt elismeri, hogy azóta folyton csodavárás van, csodák azonban nem történnek. „Tudjátok-e mi van ma. Kétszeresen húzzuk körül fekete gyásszal ezt a dátumot. A trianoni békerongynak kényszeraláírása 1920. június hó 4-én történt meg. […] Valami földindulást várunk." A földindulás pedig hamarosan be is következett. A bécsi döntések a részleges revízióval, a II. világháború kitörése – és például az ezekkel együtt járó újabb menekülthullám – már egy másik írás alapját képezheti.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád–Csanád Megyei Levéltára, Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely Város Törvényhatósági Bizottságának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1920–1939.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Bernátsky Ferenc – Kovács Ferenc: Hódmezővásárhely Trianon emlékalbuma. 1920–2020. Hódmezővásárhely, 2020. 99 p.

Herczeg Mihály – Kruzslicz István Gábor – Makó Imre – Varsányi Attila: Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja, 1873–1950. Országgyűlési, nemzetgyűlési képviselők, felsőházi tagok, polgármesterek, főispánok. Hódmezővásárhely, 2003. 276 p.

Kovács Ferenc: A Hódmezővásárhelyi Országzászló története. Kiadatott az Országzászló felállításának 70. évfordulójára. Hódmezővásárhely, 2004. 72 p.

Makó Imre: A revíziós közhangulat. In: Hódmezővásárhely története III. A forradalmak időszakától a tanácsrendszer létrejöttéig, 1918–1950. Szerk. Makó Imre, Marjanucz László. Hódmezővásárhely, 2019. pp. 302–308.

Makó Imre: Életünket és vérünket! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 2004. 358 p.

Presztóczki Zoltán: Hódmezővásárhely első főiskolája. A Máramarosszigeti Református Jogakadémia utolsó évei. In: A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve, 2016. Helytörténeti tanulmányok. Szerk. Presztóczki Zoltán. Hódmezővásárhely, 2016. pp. 163–195.

Szenti Tibor: Hódmezővásárhely 1920-ban, Trianon árnyékában. In: A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve, 2005. Helytörténeti tanulmányok. Szerk. Varsányi Attila. Hódmezővásárhely–Budapest, 2006. pp. 81–86.

Zeman Ferenc: Politikai küzdelmek és közéleti mozgalmak Hódmezővásárhelyen a Horthy-korszakban. (Dél-Alföldi Évszázadok, 34.) Szeged, 2020. 225 p.

A Vásárhelyi Reggeli Újság 1917–1944 közötti lapszámai.

A Friss Hírek 1920–1928 közötti lapszámai.

A Közérdek 1919–1920 közötti lapszámai.

A Magyar Nemzetőr 1918–1920 közötti lapszámai.

Farkas Csaba

Csongrád vármegye

1918 őszére a Monarchia világháborús veresége egyre nyilvánvalóbbá vált. A felgyülemlett gazdasági problémák (élelmiszer ellátás, munkaerőhiány stb.), s az ezek miatt kialakuló politikai-társadalmi feszültségek az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásához, Magyarország társadalmi rendszerének a megváltozásához vezettek.
Csongrád megye akkoriban hivatalosan a Csongrád vármegye nevet viselte. Székhelye Szentesen volt, innen irányította a vármegyei alispán a megyei és települési közigazgatási szerveket. A 346 114 kataszteri hold területű vármegye, amelybe ekkor közigazgatási szempontból nem tartozott bele sem Szeged, sem Hódmezővásárhely, ezek különleges önigazgatási kiváltságokat élveztek. A vármegye három járásra oszlott, a Tiszáninneni járás Algyő, Horgos, Kiskundorozsma, Kistelek, Öttömös, Pusztamérges, Sándorfalva, Sövényháza és Tápé községeket ölelte fel, a Tiszántúli járáshoz Derekegyház, Fábiánsebestyén, Magyartés, Mindszent, Nagymágocs és Szegvár községek tartoztak, a csongrádi járás Csanytelek, Tömörkény és Csongrád községeket foglalta magába. Ezek közül Csongrád 1923-ban városi rangot kapott, úgynevezett rendezett tanácsú városként. Hasonló jogállású volt Szentes városa is.

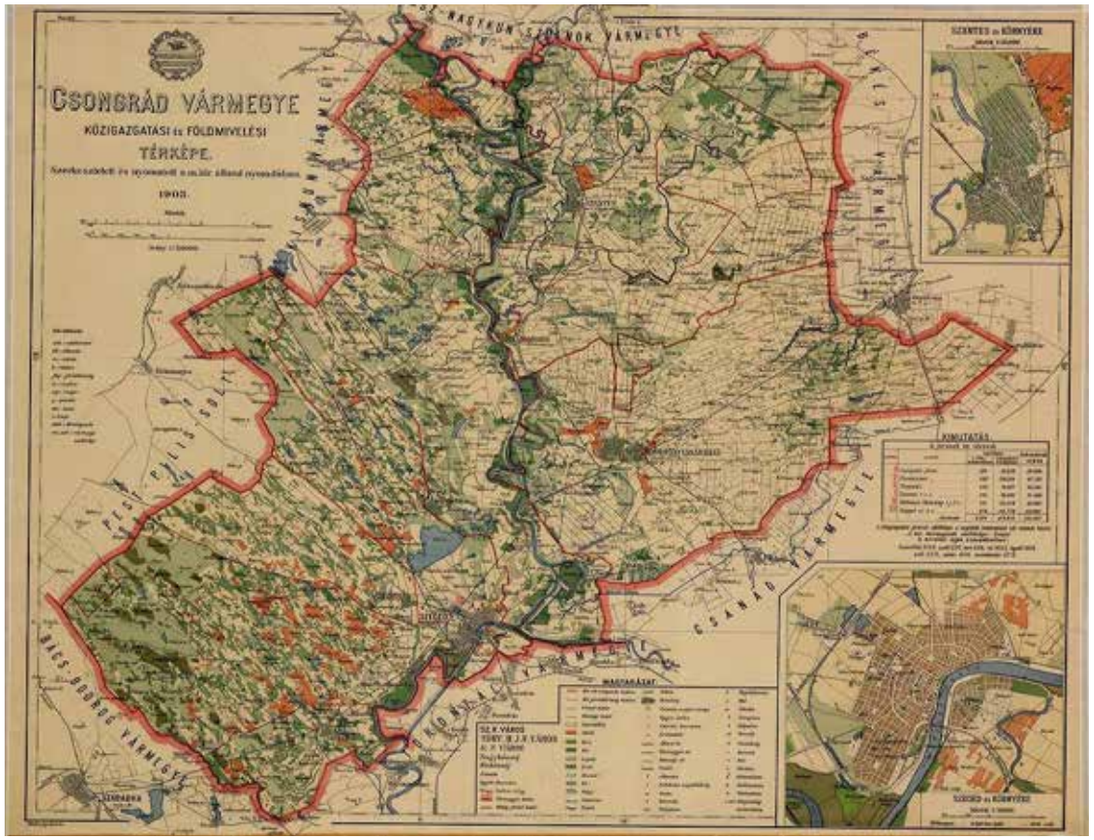

Csongrád vármegye korabeli térképe

A hadi helyzet kedvezőtlen változása több szempontból is érintette Csongrád vármegye térségét. A katonai veszély ugyan még nem jelentkezett közvetlenül, de a vereségekkel összefüggésben jelentős csapatmozgások indultak meg, 1918 novemberében az August von Mackensen tábornok irányította német erdélyi hadsereg egyes egységei vonultak vissza Csongrád vármegyében, főleg annak nyugati részén, Kiskundorozsma-Kiskunhalas, valamint Kistelek-Kiskunfélegyháza

irányokban. A katonák létfenntartásuk érdekében felszerelésük egy részét eladogatták a tanyavilágban. A katonai mozgások más következményekkel is jártak, felerősítették a már jelenlevő influenza (korabeli nevén spanyolnátha) járvány terjedését, amely azokban a hónapokban sok áldozatot szedett.
A magyar katonai haderő mozgása is megnövekedett, Szerbia kiürítése folyományaként több onnan kivont katonai egységet a vármegye területén telepítettek le. Így került Szentesre 1918. október 21-én a 10. tábori tüzérosztály pótütegének 250 tüzére. 1918. októberében-novemberében a leszerelő és frontokról hazatérő katonák tömegei is elárasztották a településeket. Különös jelentősége volt a rendészeti erők áttelepítésének, a csendőrség elmenekült tagjaival töltötték fel a helyi rendőrőrsök létszámát. Kistelekre 15-15 román és szerb megszállás alól áttelepült csendőrt vezényeltek 1918 utolsó heteiben, akik a csendőr parancsnokság utasítására 1919. január elsején szolgálatba léptek. A helyi lakosság, mivel nem ismerte őket, nem fogadta szívesen, és 1919. január 5-én tüntettek ellenük.

Menekült összeírás

A katonai vereségek azonban jelentős polgári népmozgásokat is maguk után vonzottak. Elsősorban a magyar államhatalom képviselőinek családjai menekültek el a megszállás elől, de sok egyszerű polgári személy is elköltözött a megszállás veszélyének kitett településekről. Indokoltan, hiszen történtek olyan cselekmények, amelyek fenyegették őket. 1918. október végén például Zentán a helyi lakosság megtámadta a csendőrőrsöt, és tűzharcban két csendőrt megöltek. Kezdetben főleg Erdélyből, 1918 novemberétől azonban a szerbek által megszállt területekről is egyre nagyobb számban érkeztek menekültek. A hatóságok a vármegye településein biztosítottak menedéket számukra. Szentesen egy 1920. júniusi kimutatás szerint 8 erdélyi családot fogadtak be, akik között tanárok, vármegyei tisztségviselők (aljegyző stb), nyomdász, vasutas is akadt. A városi hatóságok szállást, élelmet biztosítottak a számukra, és szakképzettségüknek megfelelő munkát igyekeztek nekik adni, ami nem teljesen sikerült, csupán három családnak sikerült munkahelyet szereznie. Csongrádra 15 menekült család érkezett, mind az erdélyi, mind a szerb megszállt területekről. A kisebb vármegyei települések is részt vállaltak, Kiskundorozsma 3, Kistelek 11, Sándorfalva 2 erdélyi családot fogadott be. A menekültek ellátása több éves feladatot jelentett a vármegyei hatóságok számára, érdekükben többször szerveztek gyűjtéseket. Szentesen 1920 szeptemberében a helyi lakosok egy olyan időszakban, amikor maguk is nélkülöztek, több mint hatezer Korona pénzt, és természetbeni adományként 50 kg búzát, 35 kg lisztet, 5 kg babot, 3 kg árpát, 2-2 kg borsót és tarhonyát ajánlottak fel.

Az őszirózsás forradalom időszaka Csongrád vármegyében

1918. október 23-án lemondott Wekerle Sándor kormánya. Október 24-re virradó éjjel megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amelynek elnöke gróf Károlyi Mihály lett, aki október 31-én a kormányalakítási megbízást kapott. A kormányprogram gyökeres változásokat jelentett, egy olyan független és demokratikus köztársaság létrehozását célozta, amelyben a „...nem magyarok is államalkotó tényezőkként vehettek volna részt...” A folyamatot 1918. november 16-án a köztársaság kikiáltása fejezte be. Az ország területi egységéhez, az elszakadó Horvátország kivételével, a Károlyi kormány is ragaszkodott.

Hamar bebizonyosodott azonban, hogy ez utóbbi gondolat csak leányálom. A francia haderők és szerb szövetségeseik november 4-én átlépték az ország déli határait jelentő Szávát. Az új katonai helyzetben a november 13-án Belgrádban aláírt fegyverszüneti egyezmény még a padovai egyezménynél is kedvezőtlenebb feltételeket tartalmazott, annyiban, hogy Magyarországra vonatkozóan is megállapított ideiglenes határvonalakat (úgynevezett demarkációs vonalakat). A belgrádi egyezmény értelmében Magyarországnak ki kellett ürítenie többek között a Maros vonalától délre eső erdélyi és bánsági területeket, továbbá a Szeged-Baja-Pécs-Varazsd vonaltól délre eső vidékeket. (Bácska, Dráva, Muraköz).

Károlyi Mihály kormánya rendkívül nehéz gazdasági helyzetben végezte munkáját. Az országban jelentős pénzhiány alakult ki. Különösen a mezőgazdaság szenvedett el nagy veszteségeket, a háború miatti emberhiány (a háborúban a katonai szolgálat terhét leginkább a parasztság viselte) a mezőgazdasági termelést erősen csökkentette, gabonából például 1914. évi termésnek az 55 %-át sikerült learatni. Ráadásul 1918 őszén az idegen megszállás alá kerülő vidékeken tetemes mennyiségű élelmiszer maradt, amelyet már csak azért sem mertek a hatóságok onnan elszállítani, mert akkor az az adott területről való lemondás látszatát keltette volna.

1918 utolsó hónapjaiban az ország lakossága nélkülözések előtt állt. 1918 végén, s 1919 első hónapjaiban ezért a magyarság soraiban radikális nézetek kezdtek el terjedni, főleg a keleti frontról hazatért katonák körében. Ezek a nézetek a Kommunisták Magyarországi Pártjának 1918. november 24-i budapesti megalakulásával még szervezeti keretet is kaptak.

A radikális mozgalmak terjedése a gazdaság legtöbb ágazatára hatott, a mezőgazdaságban a földtulajdonosok sem szorgalmazták ilyen bizonytalan körülmények között a mezőgazdasági termelést (nem tudták, hogy az elvetett terményeket ki fogja learatni), és az állatállományokat eladták. Az iparban sztrájkok alakultak ki, több gyárban elkergették a vezetőket. Ezen problémák miatt kormányválság alakult ki, gróf Károlyi Mihály, ekkor már mint köztársasági elnök, Berinkey Dénest bízta meg kormányalakítással. A baloldali radikalizmus tovább terjeszkedett, a lakosság elégedetlensége nőtt.

Alapvető változást hozott az ország életében a Vyx-jegyzék, az antant katonai misszió vezetője, Fernand Vyx francia vezérkari alezredes 1919. március 20-án felkereste gróf Károlyí Mihály köztársasági elnököt, és közölte vele az új magyar-román demarkációs vonalról szóló jegyzéket. Ezek szerint a magyar hadseregnek ki kellett volna ürítenie a Tiszántúl csaknem teljes területét. A párizsi békekonferencia legfelsőbb döntéshozó szerve ugyanis olyan határozatot hozott, miszerint a román és a magyar haderő között egy semleges zónát kell kialakítani, ennek a zónának a nyugati határvonala mintegy tíz kilométerrel húzódott volna nyugatra a Vásárosnamény-Mezőtúr-Algyő vonaltól, míg a keleti

a Szatmárnémeti-Nagykároly-Nagyvárad-Arad vonalat követte volna. A követelések miatt a

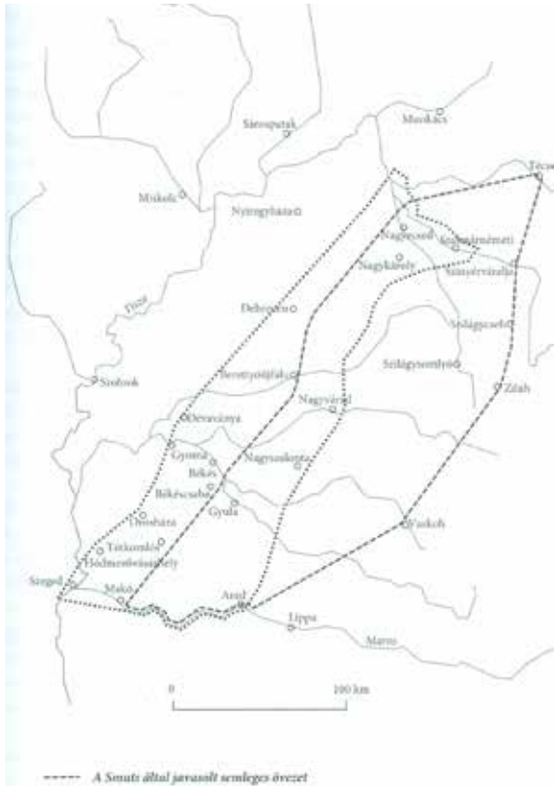

Magyar-román határvonal térképe. Romsics Ignác: A Trianoni békeszerződés. Bp. 2020. 105.)

Berinkey-kormány lemondott, helyüket a tanácshatalom politikai erői vették át.

A politikai változások hatására Csongrád vármegyében is változások történtek. Szentesen. 1918. október 27-én a Tyúkpiac-téren (ma Szabadság tér) népgyűlést tartottak, amely kimondta, hogy az ország igazi képviselőjének a Nemzeti Tanácsot ismeri el. A mozgalom helyi eseményeit a gróf Károlyi Mihály Függetlenségi és 48-as Pártjának 1918. április 21.én megalakult szentesi szervezete irányította. A kormány megalakulása után a Szentes Városi Tanács kimondta csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz, s november 3-án a a Szentesi Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága is megkezdte működését. A testület első intézkedései között megszervezte a közbiztonság megszilárdítása érdekében a városi nemzetőrséget, amelyet dr, Négyesi Imre városi rendőrkapitány-helyettes irányított. A csapatot november 19-én kiegészítettek, és a nemzetőrség mellett polgárőrséget is szerveztek. A testület ellenőrizte a városi közigazgatási hatóságokat, s több személyi kérdésben is döntött. A nyugdíjaztatását kérte dr. Mátéffy Ferenc polgármester is, helyette dr. Kiss Béla városi főjegyző lett a közigazgatás feje. A Szentesi Nemzeti Tanács körül november végére elfogyott a levegő, mivel egyes városi csoportok olyan követelésekkel álltak elő, amelyek végrehajtása a kormányzat rendeleteibe ütköztek volna, ezért november 30-án ezért feloszlatta magát.

A városi hivatalok munkája ebben a hónapban általában a régi módon folytatódott, annyi változás történt csak, hogy a rend fokozottabb fenntartása és nélkülözés enyhítése érdekében fokozottan törekedtek a frontról hazatérő katonák ellátására, 1918. november 23-án a közigazgatási irányító szerv, a városi tanács olyan határozatot hozott, hogy december 1-től 1919. március 1-ig ingyenes kenyér- és húsellátásban részesíti a teljesen vagyontalan katonákat és közvetlen hozzátartozóikat, félárú kenyér- és húsellátásban azokat a katonákat és hozzátartozóikat, akik nem teljesen szegények, de a téli hónapokban ellátásra szorulnak. A helyi Nemzeti Tanács is hozott ilyen intézkedéseket, kötelezően előírta a hús, zsár, szalonna árát, megtiltotta a libák kiszállítását a városból.

1918 utolsó hónapjában a helyi közéletben a szociáldemokrata párt városi aktivistái nyertek egyre nagyobb teret. Az ő kérelmükre a Belügyminiszter december 8-án kinevezte főispáni teendőkkel megbízott kormánybiztosnak Jócsák Kálmán Újvidékről Budapestre menekült munkáspénztári igazgatót. Ugyancsak a szociáldemokraták követelésére, december 16-án létrejött a Szentesi Néptanács. A szociáldemokrata párt erősödése után egy politikai küzdelem indult a baloldali és a polgári erők között a helyi sajtóban, illetve a Néptanácsban. Ez a testület is elsődleges feladatának tekintette a közélelmezés biztosítását. Ugyanakkor radikálisabb eszközöket is alkalmaztak,

Jócsák Kálmán kormánybiztos fényképe

1918 végén rekvirálási akciók indultak, a gazdáktól a gabonát hatósági áron erőszakkal lefoglaltak. 1919. január 19-ig ilyen módon mintegy 900 q gabonát vettek el. Intézkedtek a tüzelőfa elosztásával és beszerzésével kapcsolatban, ez annál is fontosabb feladatot jelentett, mivel Erdély román elfoglalása miatt a faáru kereskedelme erősen csökkent. Különösen az energiahordozók beszerzése ütközött komoly nehézségekbe, ezért a szénhiány miatt 1919 januárjában Hódmezővásárhelyre 2 hétig nem volt vonatközlekedés, a szolnoki vonat is csak úgy közlekedett, hogy az egyik nap ment, a másik nap visszajött Szentesre. Február 10-én beszüntette tevékenységét a város egyik legnagyobb gőzmalma és fűrésztelepe. Február 16-án a tanács kénytelen volt a főutca kivételével városszerte megszüntetni a közvilágítást, s megtiltani a villanyvilágítást az üzletekben és az irodákban.

A szociáldemokrata csoportok térnyerésével egy időben személyi változások történtek. Jócsák Kálmán kormánybiztos 1919. január 1-től polgármesternek a saját bizalmi emberét, a Csík vármegyéből menekült dr. Kerekes Sámuelt nevezte ki. Megváltozott a városi rendőrkapitány személye is, dr. Nagy Endre budapesti rendőrfőtanácsos került a hivatal élére. A személycserék folyamatát március 1-én dr. Kiss Béla polgármester helyettes szabadságolása zárta le. Utóda dr. Négyesi Imre lett.

1919 első hónapjaiban Szentesen a szakszervezeti mozgalom és a kommunista mozgalom egyre nagyobb erőre kapott, jó néhány városi hivatalnok (pl. dr. Nagy Endre rendőrkapitány, valamint a katonaság többsége is a kommunista mozgalom híve lett. Mindezek miatt a városban már március elején a munkások követelni kezdték a legnagyobb üzem a Zsoldos RT. (gőzmalom) államosítását. Ennek hírére a feszült helyzet alakult ki, március 10-én szentesi nemzet- és polgárőrség tagjai teljes felszerelésben felvonultak a városháza elé, és parancsnokul dr. Nagy Endre megválasztását követelték.

A kommunista radikalizmus erősödése miatt Jócsák Kálmán főispán-kormánybiztos kemény intézkedéseket hozott. Kérésére Szegedről egy szociáldemokrata karhatalmi különítmény érkezett március 14-én, s Neuberger Frigyes karhatalmi parancsnok másnap kihirdette a városban a statáriumot. Március 16-án pedig Jócsák leváltotta, letartóztatta, s a fővárosba szállíttatta a kommunistabarát rendőrkapitányt. Ugyanakkor a polgári erők követelésére kénytelen volt dr. Kerekes Sámuel polgármestert felmenteni, teendőit március 19-én a polgármester-helyettes vette át.

A megye községeiben hasonló események játszódtak le. Helyi Nemzeti Tanácsok, polgárőrségek alakultak november első napjaiban. A Szegedhez közel elő községek számára a fegyvereket a város biztosította. Ennek ellenére több faluban, az uradalmakban történtek fosztogatások, Sövényházán az uradalmi bérlőket állatait, másutt a szőlőket dézsmálták meg. A községeket leginkább a földkérdés foglalkoztatta, 1918 utolsó hónapjaiban a parasztság körében megnőtt az igény a földtulajdonra (ezt nevezték földéhségnek). Az ellátási nehézségek miatt földműves családok ebben látták a megélhetésük egyetlen módját. A radikális nézetek elterjedésével ez a mozgalom egyre erősebb lett. Egyes nagy uradalmak parcellázási akciók meghirdetésével kísérelték meg a bajokat megelőzni. Így gróf Károlyi Imre a 1919. januárban a nagymágocsi uradalmában akart parcellázni. A követeléseket azonban semmi sem tudta megállítani. Február közepén a vármegyében földosztó bizottságok alakultak. Kisteleken a községet irányító gazdasági körök sem ellenezték azt a földosztást, hiszen ezzel a saját községük lakosainak földéhségét, más településen fekvő uradalmak földjeivel tudták volna kielégíteni. Márciusban már olyan nagy fokú lett a várakozás, hogy a földek felosztását ellenérték nélkül kívánták lebonyolítani.

Ebben az időszakban a vármegyét már elérte Trianon előszele. Horgosra 1919. február 6-án bevonult a szerb hadsereg, és a Csongrád vármegye egyetlen elszakított településeként a Szerb-Horvát-Szlavón királysághoz csatolták. A szerb katonai veszély mindig jelen volt a vármegyei közgondolkodásban, egyes Nemzeti Bizottságok a lakosság aktivizálására hívták segítségül. A November 2-án megalakult Csongrádi Nemzeti Bizottság egy december 13-i plakátján kifejtette: „Ha itt rend lesz, ha itt nyugalom lesz, akkor miénk a jövő, akkor a nép itt a boldog megélhetés pitvarába lép, de ha itt zavargás, rendbontás lesz, akkor pár óra alatt az ellenséges szerb csapatok fogják megszállni a várost, és akkor legalább 4000-5000 darab kenyérrel kevesebb jut naponta a csongrádi éhező népnek! Bízunk benne magyar testvéreink, hogy nem akarjátok azt, hogy a csongrádi föld ellenséges katonák uralma alá kerüljön...”. (5. A csongrádi Nemzeti Tanács plakátja.)

Bajtársak, Polgártársak, Polgártársnők!
Magyar testvérek!

A négy és fél éves háborúnak vége.
A hősi gyilkos sáncvonalakból [illegible] minden magyar katona szíve azért dobogott, hogy csak még egyszer megölelhesse a drága haza földjét, szeretett otthonában, csak még egyszer lehíre üdvözölhesse örvén hagyott hőseinek, gyermekeit.
Sok vitéz katona minden nélkülözést, minden szenvedést csak azért viselt el, hogy ezt a pillanatot megérhesse, hogy szeretett családjához visszatérhessen.
[illegible]

népkormánynak

kezébe tette le a hatalmat, amely a nép[illegible] jogot, kenyeret és földet ad!

A népkormány azonban csak azokat a katonákat segíti, akik őt nehéz munkájában támogatják, de minden eszközt, minden segítséget kizárja a lázongókat, a rendzavarokat, mert ezek az ország egész jövőjét veszélyeztetik.

Magyar testvérek! A magyar haza szent nevében hívunk fel benneteket, hogy őrizzétek meg városunkban a rendet és nyugalmat! A népkormány parancsára a nemzetőrségnek egy csoportja addig is míg a polgárőrség megszervezhetik, helyén marad! Kérünk titeket magyar testvérek, ne lássatok ezekben a bajtársakban ellenséget, hanemtestvért, akik a város békéjét, rendjét, nyugalmát akarják megőrizni! Ne zavarjátok meg az ő hazafias működésüket,

ellenséges szerb csapatok

Vasárnap a népkormány vármegyei kormánybiztosa is ujon Szentesről és

NÉPGYŰLÉSEN

fogja ismertetni, hogy a népkormány mimodon fog segiteni csongrádi szegény nép ezernyi baján! Őrizzétek meg tehát a város békés nyugalmat és akkor Isten áldása lesz rajtatok!

Csongrád, 1918. december 13.

Hazafias üdvözlettel: a CSONGRÁDI NEMZETI TANÁCS

A csongrádi Nemzeti Tanács plakátja

A Tanácshatalom Csongrád vármegyében

A Berinkey-kormány lemondása után a szociáldemokrata és a kommunista párt országos vezetői megegyeztek, hogy a két pártot egyesítik Magyarországi Szocialista Párt néven. Megalakult a Forradalmi Kormányzótanács Garbai Sándor elnökletével.

A budapesti események hírére Csongrád vármegyében is új hatalmi apparátus jött létre. A városokban már létező Munkástanácsok új ideiglenes végrehajtó szerveket, úgynevezett direktóriumokat választottak, s a községekben is megalakultak a direktóriumok, ezeket néhány helyen un. paraszttanácsok ellenőrizték. Kivételt jelentett Öttömös község, ahol nem alakult ki a Tanácsköztársaság rendszere, azért mert Csongrád vármegye legnyugatibb települése a demarkációs vonaltól, a Szeged-Alsótanya-Kelebia-Mélykút vonaltól délre állomásozó szerb haderő és a Kiskunhalas környékén tartózkodó Vörös Hadsereg között terült el, így a kommunista törekvéseket katonai erő nem tudta támogatni.

A direktóriumok feladatait és tevékenységét különleges tényezők befolyásolták. Elsősorban a katonai helyzet kényszerített ki intézkedéseket. A Szegedet 1918 vége óta megszállva tartó francia haderő március 21. után aktivizálódott, s néhány nap alatt a várost elvágta a tanácshatalomtól, megszüntette a posta- és telefonforgalmat, a személyi szállítást, s kiszorította a tanácshatalom képviselőit. A gyűrű Röszkétől Szeged-Alsótanyán át a 308. sz. vasúti őrházig húzódott, s onnan a Tiszáig, úgy, hogy Algyő és Kiskundorozsma belterülete is beletartozott. A francia aktivitás erős zavarokat keltett egyes direktóriumok körében. Elterjedt az a hír, hogy a francia katonaság megszállja Szentest, s emiatt a helyi direktórium pontos utasításokat kért a Forradalmi Kormányzótanácstól a francia megszállás esetén követendő eljárásokról, teendőkről. Ez ugyan nem következett be, mindenesetre a városban a fegyvereket erélyesen begyűjtötték.

Főleg a Szegedhez közeli direktóriumok és katonai parancsnokságok kényszerültek védelmi katonai feladatokra, Szatymaz és Jánosháza felszedték a vasúti síneket 200 méter hosszan, a váltókat, a síneket kisteleki állomásra szállították. Ugyancsak jelentős katonai erőt vezényeltek a térségbe, itt szállásolták be a Szegedről elmenekült vöröskatonákat, és egy kb. 120 fős árkász csapatot, aki jelentős mennyiségű hadifelszerelést hoztak magukkal, és helyeztek biztonságba. Kisteleken helyezték el a demarkációs vonalhoz vezényelt haderő parancsnokságát. A Szegedről menekült vöröskatonák néhány egysége, kb. 400 fő Szentesre került.

Dr. Kiss Béla emléktáblája a szentesi városházán.

Hasonlóképpen erősítették meg a Szegedtől elvágott Szeged-Szatymazt is, ahová egy páncélvonatot (a IX. számút) vezényeltek. A vonat csak a hadügyi népbiztos parancsára hagyhatta el Szatymazt. A páncélvonaton 1 tiszt, 5 árkász, és 43 vöröskatona teljesített szolgálatot, fegyverzete 1 ágyú, 8 géppuska és 36 gyalogsági fegyver volt, s 500 gránátot, géppuskánként 10 ezer lövedéket tudott biztosítani. A román hadsereg áprilisi támadása után további csapatokat vezényeltek ide, a 3. vörösezred 1. zászlóaljának 3. százada teljesített továbbiakban szolgálatot.

Korlátozta a tanácshatalom tevékenységét a román hadsereg támadása. A haderő francia engedéllyel április 16-án megkezdte a Vyx-jegyzékben kijelölt semleges sáv keleti határán levő városok elfoglalását, április 20-ra elfoglalták Nagyváradot és Aradot. De itt nem álltak le, arra hivatkozva, hogy a Tisza jól védhető természetes akadályt képez, egészen a folyóig nyomultak előre. Támadásuk egész Kelet-Magyarországon összehangolt volt, s ezt látva a Vörös Hadsereg kivonta alakulatait a Tiszántúlról. A katonai kivonásokat a a kommunista hatalom szervezetei is követték, a közellátási népbiztos már április 25-én utasítást adott, hogy a tiszántúli városok közraktáraiból, az élelmiszerkészletet szállítsák Budapestre. Ennek érdekében „az értékek megmentésére” egy nagyobb, vörösőr csapat: érkezett Anocskai Tóth András (egyes forrásokban Béla), valamint Molnár István teljhatalmú politikai megbízottak vezetésével. A különítmény április 28-án érkezett Szentesre (Makó és Hódmezővásárhely után), és elrendelte a város kiürítését, a tenyészállatok kivételével minden állatot elhajtottak, valamint 300 q búzát. Távozásukkor velük tartott a helyi direktórium valamint más tanácsszervek apparátusa, így a tanácshatalom április 28-án megszűnt a városban. Sajnálatos módon azonban a különítmény nemcsak gazdasági értékeket, hanem túszokat is szedett, Szentesről 43, Csongrádról 29 köztiszteletben álló személyt vittek el. Ezt az eljárást néhány nappal korábban a helyi Munkás- Paraszt- és Katonatanács már szorgalmazta. Április 29-én a túszok közül dr. Kiss Béla városi főjegyzőt kivégezték. Április 30-ra virradóra román csapatok megszállták Szentest.

Hasonlóképpen történt a vármegye Tiszántúli községeinek elfoglalása. Mindszentet április 29-én szállták meg, és Szegvár. Derekegyház, Fábiánsebestyén, Magyartés és Nagymágocs községek is ebbe a megszállási sávba estek. A szocialista apparátusok minden községből áttelepültek a Tisza nyugati oldalára. Ilyen módon Csongrád vármegye Tiszántúli vidékein megszűnt a Tanácsköztársaság.

1919 júliusában azonban egy kis időre ismét visszafoglalta a vármegye keleti részét a Tanácsköztársaság hadereje. Július 20-án megindult a Vörös Hadsereg támadása a tiszai arcvonalon, Csongrád vármegyében Csongrádtól délre keltek át a folyón, amely sikeres volt, s július 21-én Szentes Mindszent és Szegvár ismét magyar kézre került. A város és környéke a következő napokban hadszíntérré vált. Július 23-án Szentes város többször is gazdát cserélt először a Vörös Hadsereg egységei kényszerültek visszavonulni a Tisza jobb partjára, a tanácskormány seregei, még aznap visszafoglalták a települést. Ezen rövid idő alatt terroruralmat vezettek be, fosztogattak, és egy vöröskatona lelőtte a Szentes-Csongrádi hídnál dr. Czobor Tibor orvost. Július 25-én azonban az előző napon megindított román ellentámadás miatt a szentei Tiszai-hídfő elesett, s a várost védő Vörös Hadsereg csapatok visszavonultak a Tisza túloldalára.

A vármegyei tiszántúli részein fekvő falvak direktóriumi szervei az egy hónapos hatalmuk alatt viszonylag kevés intézkedést tudtak hozni. A szervezeti intézkedéseik mellett a nagybirtokok állami kezelésbe vétele a legjelentősebb, a Pallavicini uradalom mindszenti gazdasága, valamint a Weisz Manfréd derekegyházi uradalma lett szocializált. Áprilisban a vármegyei Duna–Tisza közi nagybirtokok is állami kézbe kerültek, rajtuk termelőszövetkezetek kezdték meg tevékenységüket. A megígért földosztás tehát általában elmaradt, csupán a kisteleki direktórium hozott olyan döntést, hogy a Pallavicini uradalom kisteleki földjeit bérlőktől elveszi a bérletet, és kiosztja a község földigénylőinek. A kiosztásért beszedett pénzt átutalták az uradalomnak. Az ipari szektor szektor szocializálása azonban időhiány miatt elmaradt.

Az áprilisi román támadás után a Duna–Tisza közének településein azonban a kommunista uralom a Tanácsköztársaság bukásáig fennmaradhatott a már említett Öttömös kivételével. Öttömös a sajátos helyzete miatt nem számíthatott segítségre, azért a falu lakossága hárította el a veszélyeket. 1919 júniusától kezdve a szerb erők többször megpróbáltak behatolni a térségbe, de benyomulásukat a község nemzetőrsége fegyveres összecsapásban visszaverte. A hónap elején egy rekviráló szerb osztag jelent meg, ellenük a földeken dolgozók riasztására mintegy húsz fő nemzetőr vonult ki néhány vadászpuskával felszerelt helybéli gazda támogatásával, s rövid lövöldözés után a szerb csapat megfutamodott. Keményebb összetűzés alakult ki június 28-án, amikor Kelebia felől egy szerb felderítő járőr hatolt be a faluba, az összecsapásban két nemzetőr, és néhány szerb katona is megsebesült. A szerb csapat visszavonult.

Csongrád-Szentes közötti Tisza-híd védelme 1919-ben. Szentes helyismereti kézikönyve I. 212.

Hasonlóképpen különleges helyzetbe került az akkor még község Csongrád is április végétől. A település ugyan is frontközség lett, a Szentes-Csongrád között Tisza-híd stratégiai szempontból felértékelte. A híd már a kommunista hatalom menekülésekor is kapott szerepet, a Vörös Hadsereg 2. hadosztályának egységei biztosították a rajta áthaladó vasúti szerelvényeket, valamint az átkelő katonai egységeket, és biztosították a folyó jobb partjának a hídtól Csanytelekig tartó szakaszát. A hidat többször megpróbálta elfoglalni a román haderő, azonban a vörösőrség visszaverte a támadásukat mind a hídon, mind a vízen, amikor egy 12 csónakból álló román vízi egység a folyón kísérelt meg átkelni. A magyar védelem a harcokban páncélvonatot kért segítségül, amely a híd szentesi hídfőjénél megtámadta a románokat, ezért később a románok felrobbantották a híd a szentesi oldalon levő részét.

Csongrád stratégiai fontossága a harcok elcsitulása után sem szűnt meg. A helyi tanácshatalmi szervek maradtak, sőt a megszállt területekről is ide települtek a direktóriumok. Tevékenységüket azonban erősen befolyásolta a frontvonal közelsége: A románok már közvetlenül Szentes elfoglalása után megszüntették Csongrád villanyvilágítását, a lakosok ezután petróleumlámpákkal világítottak. Az idegen haderő rendszeresen belövésekkel zavarta meg a községi kommunista rendezvényeket, pl azt a népgyűlést, amelyet május 1. ünneplése helyett tartottak. Külön problémát okozott, hogy a Szelevényből (Szolnok megye) menekülő vörös katonák „ellenforradalmi magatartás miatt" kivégezték Pintér András és Sütő Mihály csongrádi gazdálkodókat.

Az akkor még község Csongrádra a kommunista hatalom a következő napokban erős katonai kontingenst telepített, s Forradalmi Törvényszéket állított fel. A 2. vörösdandár katonái géppuskafészkeket, fedezékeket építettek. Egy ceglédi vörös munkászászlóaljat is parancsnokságuk alá rendeltek, közülük 30-32 katona egyszer átkelt a a Tisza túlsó partjára, de a románok erős géppuskatűzzel fogadták őket, így a Tiszába kellett ugraniuk. Egy elesett társukat a románok elrettentésül a hídról lelógatva felakasztották. A fontvonal egy másik részén később hajókon keltek át, elfoglaltak egy hadianyagraktárat, sok hadfelszerelést zsákmányoltak. A lakosság a belövésektől sokat szenvedett, ezek május 6-án két helybéli, özv. Benedek Farkasné és 12 éves lánya halálát

okozták. Sok állat elpusztult, s az épületek is károsodtak.

Súlyosbította gondokat, az 1919. évi nagy árvíz, május10-én 931 cm vízállást mértek, amely az addig legmagasabb 1895. évi szintnél 70 cm-rel magasabb volt. A védekezést a románok belövései erősen gátolták. A nagy veszély miatt a lakosság a környező szőlőkbe menekült, csak a vörös katonák maradtak, akik fosztogatni kezdtek. Ezért a Csongrádi Forradalmi Törvényszék három katonát a Hunyadi János téren május 10-én kivégeztetett. A harcok az árvíz ideje alatt sem szüneteltek, a magyar katonák kihasználva a magas vízállást csónakokon áteveztek a túlsó partra és felrobbantották május 13-án a gátat, ez ugyan a románoknak is kellemetlen volt, de 3 községet és Szentes bökényi részét is elmosta.

A harcok kisebb intenzitással folytatódtak később, a szembeálló felek kisebb akciókkal, átcsapásokkal felderítésekkel, fogolyszerzésekkel nyugtalanították egymást. Gyakoriak voltak a folyó fölötti átlövések, amelyek által mezőgazdasági munkát végző csongrádiak sebesültek meg, és június 8-án gránáttalálat következtében meghalt Tóth Lajos helyi tűzoltó. Atámadások nem korlátozód-

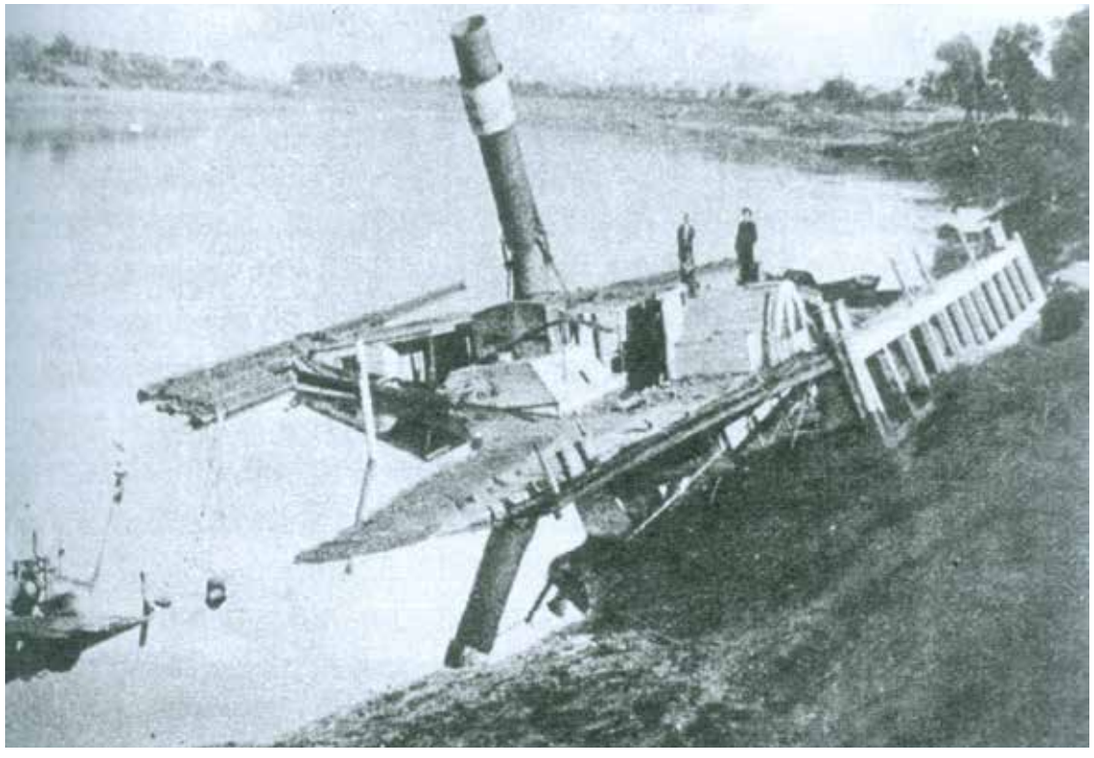

Egy elsüllyesztett hajó kiemelése Csongrádnál.
Perczel Olivér: Csongrád román megszállása. 1919. 51.

tak a szárazföldre, a magyar csapatok 12 hajót állomásoztattak Csongrádnál, amelyből a román tüzérség kilencet elsüllyesztett, és a folyóba aknákat is telepített.

A július végi tiszai offenzíva Csongrádról indult ki, az itt állomásozó 2 hadosztály innen foglalta el Szentest, Szegvárt és Mindszentet. A támadás összeomlása után a román tüzérség két napig lőtte a települést (július 31.-augusztus 1.), A tanácskormány lemondásának hírére azonban a magyar katonák letették a fegyvert, és elvonultak. A románok augusztus 3-án bevonultak a Csongrádra, és a következő napokban Kiskundorozsma és Öttömös és Sándorfalva kivételével (nem esett a támadási sávjukba) a megye többi községét is elfoglalták. (Kistelek augusztus 6-án.)

A francia megszállás

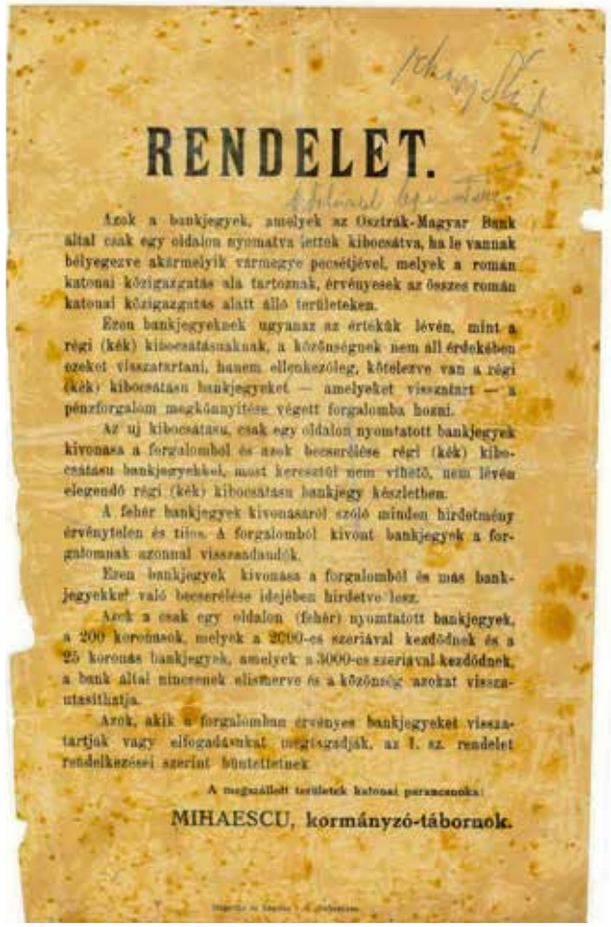

RENDELET.

Azok a bankjegyek, amelyek az Osztrák-Magyar Bank által csak egy oldalon nyomatva lettek kibocsátva, ha le vannak bélyegezve akármelyik vármegye pecsétjével, melyek a román katonai közigazgatás ala tartoznak, érvényesek az összes román katonai közigazgatás alatt álló területeken.

Ezen bankjegyeknek ugyanaz az értékük lévén, mint a régi (kék) kibocsátásuknak, a közönségnek nem áll érdekében ezeket visszatartani, hanem ellenkezőleg, kötelezve van a régi (kék) kibocsátású bankjegyeket — amelyeket visszatart — a pénzforgalom megkönnyítése végett forgalomba hozni.

Az uj kibocsátású, csak egy oldalon nyomtatott bankjegyek kivonása a forgalomból és azok beszerzése régi (kék) kibocsátású bankjegyekkel, most keresettől nem vihető, nem lévén elegendő régi (kék) kibocsátású bankjegy készlethen.

A fehér bankjegyek kivonásáról szóló minden hirdetmény érvénytelen és tilos. A forgalomból kivont bankjegyek a forgalomnak azonnal visszaadandók.

Ezen bankjegyek kivonása a forgalomból és más bankjegyekkel való beszerelése idejében hirdetve lesz.

Azok a csak egy oldalon (fehér) nyomtatott bankjegyek, a 200 koronások, melyek a 2000-es szeriával kezdődnek és a 25 koronás bankjegyek, amelyek a 3000-es szeriával kezdődnek, a bank által nincsenek elismerve és a közönség azokat visszautasithatja.

Azok, akik a forgalomban érvényes bankjegyeket visszatartják vagy elfogadásukat megtagadják, az I. sz. rendelet rendelkezései szerint büntettetnek.

A megszállott területek katonai parancsnoka:

MIHAESCU, kormányzó-tábornok.

Mihaescu tábornok rendelete.

a rekvirálások, sőt egy Jovin nevű kormánybiztos vezetésével (15. beszerzési osztag.) egy hatalmas rekvirálási akció indult, amelynek során általában térítés nélkül kobozták el a terményeket és állatokat. A cséplőgépeket is elvitték, a malmokat leszerelték.
Más volt a románok viselkedése a július 26-i visszatéréskor, ekkor már gyilkosságoktól sem riadtak vissza. Mivel a tanácsházán fegyvereket találtak, ezért elhurcolták az ott lakó Fazekas Sándor hivatalszolgát a családjával együtt, valamint Pólya Sándor udvarost, és a téglagyárnál agyonlőtték őket. Kivégezték a Tanácsköztársaságot segítő Árvai Bálint cipészt, a szociáldemokrata párt helyi vezetőjét. Állítólagos kommunista szemlelete miatt lett az áldozatuk Varga János helyi lakos is. Több szentesi lakos azért halt

A megszállt területeket a francia haderő saját igazgatási szervezete alá vonta, amelynek központját Debrecenben telepítették le. A megszállt részek kormányzója Mihaescu tábornok lett. A kormányzó a nagyobb városokba román parancsnokokat nevezett ki, akik a magyar közigazgatási szervek közvetítésével vitték véghez akaratukat.
Szentesen a város április 29-30-i megszállásakor Piscureanu őrnagy lett a városparancsnok, aki azonnal beszedette a fegyvereket, és a katonai ruházatot, a lakók neveinek kiírását a házak kapuira, és megtiltotta a csoportosulást. A városban állomásozó román egységek igen nagy mennyiségű élelmet, és takarmányt foglaltak le ellenszolgáltatás nélkül. A megszálló haderő főleg gazdasági jellegű intézkedéseket hozott, egymást követték

Hirdetmény

A megszálló csapat parancsnokságának rendeletére utasítja a városi tanács a lakosságot, hogy a birtokukban lévő fegyvereket és katonai ruházatot haladéktalanul szállítsák be a városházához.

Utasítja továbbá a tanács a város lakosságát, hogy a kapukra olvasható irással azonnal irják ki névszerint, kik laknak abban a házban.

A lakók neve egy fehér lapra irandó és felragasztandó.

Amennyiben a városban az utóbbi időkben bejelentés nélkül idegen ember tartózkodna, az az idegen ember azonnal jelentkezzék a városházán még ma reggel 6 óráig.

Csoportosulás tilos. — Senkinek este 8 órán tul az utcán tartózkodni nem szabad.

Aki ezen parancs ellen vét, kíméletlenül büntettetik.

Szentesen, 1919. április hó 30.

VÁROSI TANÁCS.

Román városparancsnoki hirdetmény.

meg, mert a megszállók rablási kísérletei ellen tiltakozott. Csincsák János káplánt a plébánián, Rácz János kereskedőt pedig a saját üzletében gyilkolták meg. Ugyanígy jártak a tanyavilágban élő gazdák: Dömsödi Ferenc, Orgován János és Héjja Ferenc gazdák megpróbáltak ellenállni, de lelőtték őket.
A rekvirálási akciók folytatódtak, az aratás utáni augusztusi akció annyiban más volt, hogy maga a városi tanács kötött megállapodást a megszálló szervekkel, hogy ő maga teremti elő az elkobzandó mennyiséget, 300 vagon gabonát. Ezzel, akarták elejét venni az erőszakoskodásoknak, és biztosítani a kvóta arányosabb elosztását. A város ezzel kívánta elérni a kárt szenvedett gazdák bizonyos ellenértékhez juttatását. Novemberben-decemberben egy újabb rekvirálási akció volt, amelynek során 3115 állatot, és 264 vagon vegyes gabonát szállítottak el. Ezen kívül a szentesieket terhelte a városban és a környező községekben állomásozó román csapatok élelmezési költsége is.
A legnagyobb gazdasági károkat ugyanakkor az elmaradt mezőgazdasági munkák jelentették, a szentesi határban egyáltalán nem tudtak bemunkálni 7200 kataszteri hold földet, és 5200 kataszteri hold szántón csak részlegesen végezték el a feladatokat.
A román haderő 1920. március 2-ig maradt a városban. Távozásuk után új korszak indult a város történetében.
Jelentősen eltért mindszenti román megszállás története. Az április 29-i bevonulás után a megszálló haderő erős katonai bázist épített ki. A Vörös Hadsereg is komoly tüzérségi tevékenységet fejtett ki a megszállt Mindszent ellen, a templomot például 69 belövés érte, de a gránátok zöme nem robbant fel. A júliusi kommunista ellentámadás után drasztikussá vált a a román uralom. A községet július 23-ra virradóra foglalta vissza a román haderő erős utcai harcokban. A lépésről-lépésre visszavonuló vörös katonák számtalan harcost veszítettek. Veszteségükhöz hozzájárult, hogy a megszállók nem ejtettek hadifoglyokat, az elmenekülni nem tudó magyar honvédeket különös kegyetlenséggel felkoncolták. A civil lakosok közül részben kommunista gyanú miatt 9 lakost végeztek ki. Seres György férfiszabót az üzlete ajtajából kilépve lőtték le. Kiss Lajos kubikost saját kertjében ölték meg. Csernák György földművest a házában végezték ki. Lucza János kinézett az ablakán, a román katonák meglátták és szíven lőtték. Szuha János kubikost a lakásán kirabolták és mivel tiltakozott lelőtték. Suti Gergelyt a házában hasba lőtték, majd bottal agyonverték. Lelőtték Bozó Károlyt és Zsótér Péter Pált is. Szabó József asztalossegédet édesanyjával és testvérével együtt golyószóróval végezték ki. A románok ezután három nap szabad rablást engedélyeztek katonáiknak, amely azonban egy hétig is eltartott. Főleg női gyűrűket, láncokat, férfiórákat vettek el.

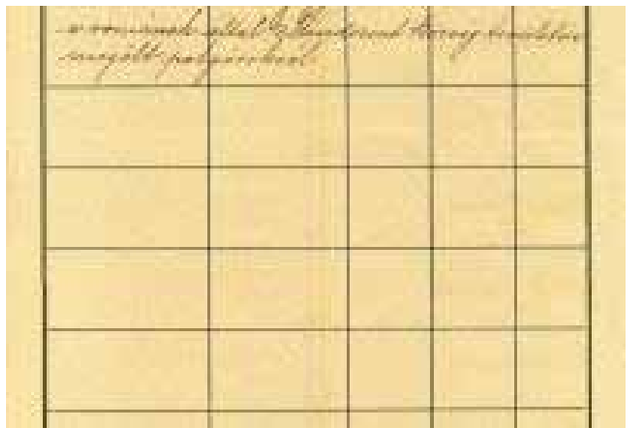

Kimutatás a mindszenti áldozatokról. Perczel Olivér Atrocitások Békés és Csongrád megyében a román megszállás idején. 1919-1920. Archívnet. 2018. 1-2 sz.

Drasztikus fellépés volt Derekegyház júliusi visszafoglalásakor, a megszállók három személyt, Barna István, Barna János és Török András gazdákat vörös katonának hittek és megöltek (Barna Istvánt srapnel lövedékkel). Szegváron két halálos áldozata volt a harcoknak, a 4 éves Berezvai Mária tüdőlövést, a 22 éves Tanács Józsefné fejlövést kapott július 22-én. Magyartésen is többen meghaltak, a négyéves Vince Imre, a 13 éves Takács Franciska, és a 18 éves Lantos Imre hunyt el gránátrobbanásban.

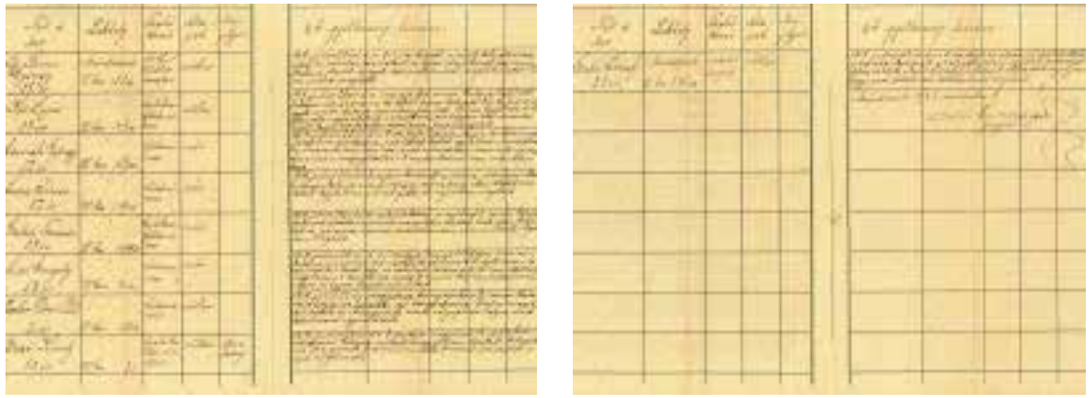

Kimutatás a mindszenti áldozatokról. Perczel Olivér Atrocitások Békés és Csongrád megyében a román megszállás idején. 1919-1920. Archívnet. 2018. 1-2 sz.

Csongrádon az augusztus 3-án bevonuló haderő a településen 4-5 tiszt parancsnoksága alatt egy századnyi katonát (100-120 fő) hagyott a többi továbbment a főváros felé. Visszahelyezték hivatalába Tanácsköztársaság előtti városvezetést, de csak a parancsaik végrehajtására és a rekvirálásokra használta őket. A lakosságot kötelezték a motorbiciklik, az autók, és a biciklik beszolgáltatására, valamint a kommunista tárgyú könyvek leadására. Elrendelték, hogy a lakosok a házaik ajtajára írják ki a nevüket. 64 kommunista személyt internáltak. Intézkedtek viszont a villanyvilágítás helyreállításáról, de az október elejétől működött rendesen.

Kimutatás

70.

	Megnevezés				Érték
1	Árudalom kocsi	a)	20	29500 drb	590000
2	Hordó rúd	a)	60	12000 fm	120000
3	Rőzse	a)	60	550 m³	33000
4	Szalma / alapozott /	a)	40	220 m³	8800
5	Zsák	a)	50	1050 drb	52500
6	Ponyva m/120 m	a)	3000	2 drb	6000
7	Pallósznke	a)	32	240 fm	7680
8	Telephorontyo	a)	100	255 drb	25500
9	Telephordrót 2 mm vastag		1	6000 fm	6000
10	Telephordoboz	a)	2000	11 drb	22000
11	Viharlámpa	a)	10	4 drb	320
12	Pásztorsíp	a)	30	2 drb	60
13	Vékonydeszka	a)	170	15 m³	2550
14	Tűzifa	a)	300	24 m³	6000
15	Szénx	a)	100	70 q	7000
				Összesen:	188910

Csongrád, 1920. június 24

Bakács

Kimutatás egy csongrádi gazda kárairól. Perczel Olivér: Csongrád román megszállása. 1919. 65.

Megszállás után azonnal megindultak a rekvirálások.A városparancsok az elcsépelt gabona beadását követelte a gazdáktól, akiknek ezt augusztus 11-től naponta kellett teljesíteniük. Augusztus 20-tól kéthetente rekvirálási akciókat tartottak. Augusztus 27-én elrendelték, hogy minden gazda köteles haszonállat állományát, és takarmányát bejelenteni. A malmokból kéthetente vitték el a lisztet, korpát vagy gabonát: az egyik malomból több mint 205 tonna lisztet, és több 200 tonna búzát, a másikból 76,5 tonna búzát szállították el. aAz ellenszegülőket 25 botütéssel fenyegették meg. Egy gazda Oláh Mózes nem szolgáltatta be két szép lovát, helyette 2 gebét adott, 75 botütést mértek rá. Különösen a

csongrádi homoki bort szerették meg, ebből 1130 litert rekviráltak. A fuvarosok munkáját is igénybe vették, de sokszor semmilyen térítést sem adtak. A megszálló haderő a párizsi békekonferencia döntése alapján november 21-én hagyták el a települést. A katonáik még a kivonuláskor is összeszedtek mindent, amit csak elbírtak.

A vármegye Tisza jobb parti községeit kevésbé érintette a román intervenció. Kisteleken a románok augusztus 6-i bevonulása után két vörös katona holttestét találták meg. A községből november 16-án vonultak ki.

A vármegye településeinek gazdasági kárait a megszállók kivonulása után az Antant Jóvátételi Bizottsága és fegyverszüneti bizottsága utasítására felmérték. Csongrád vármegye kára összességében 100 millió koronát tett ki.

Trianon hatása Csongrád vármegyében

Korabeli tiltakozó plakátok. Manno Miltiades plakát. Csongrádi plakát

A román megszállás után (néhány helyen előtte) a településeken újra elkezdtek tevékenykedni azok a közigazgatási szervek, képviselő-testületek, tanácsok, amelyek az őszirózsás forradalom előtt már működtek. Sok helyen azonban jelentős személyi változtatásokra kényszerültek a képviselők, tanácstagok halála miatt.

Az ország rendjének fontos állomása volt az 1920. évi nemzetgyűlési választás, amelyet január 25-26-án tartottak. Azokon a területeken amelyet a románok még megszállás alatt tartottak ezt a választást meg nem lehetett megtartani (pl. Szentes). A felszabadult községekben azonban megtörtént a választás, Kisteleken pl. a Kisgazda párt nyert. A később felszabadult településeken 2020. június 13-15.-i napokon tartottak nemzetgyűlési választást. Hátránya volt a közigazgatási rendszernek, hogy helyhatósági választásokat 1929-ig nem rendeztek, az elhalálozott, vagy lemondott képviselőket a testületek a saját póttagjaikból töltötték fel.

A Trianoni békediktátum feltételeit (tervezetét) a párizsi békekonferencia 2020. január 15-én adta át a magyar kormány Apponyi Albert vezette delegációjának. A béketervezet, miután nyilvánosságra került, megdöbbentette a megye lakosait, lélektani hatása hatalmas erejű volt. Azokon a településeken, amelyek még román megszállás alatt voltak (Szentes, Mindszent), természetesen nem lehetett semmit tenni. A román hadsereg alól felszabadult területeken

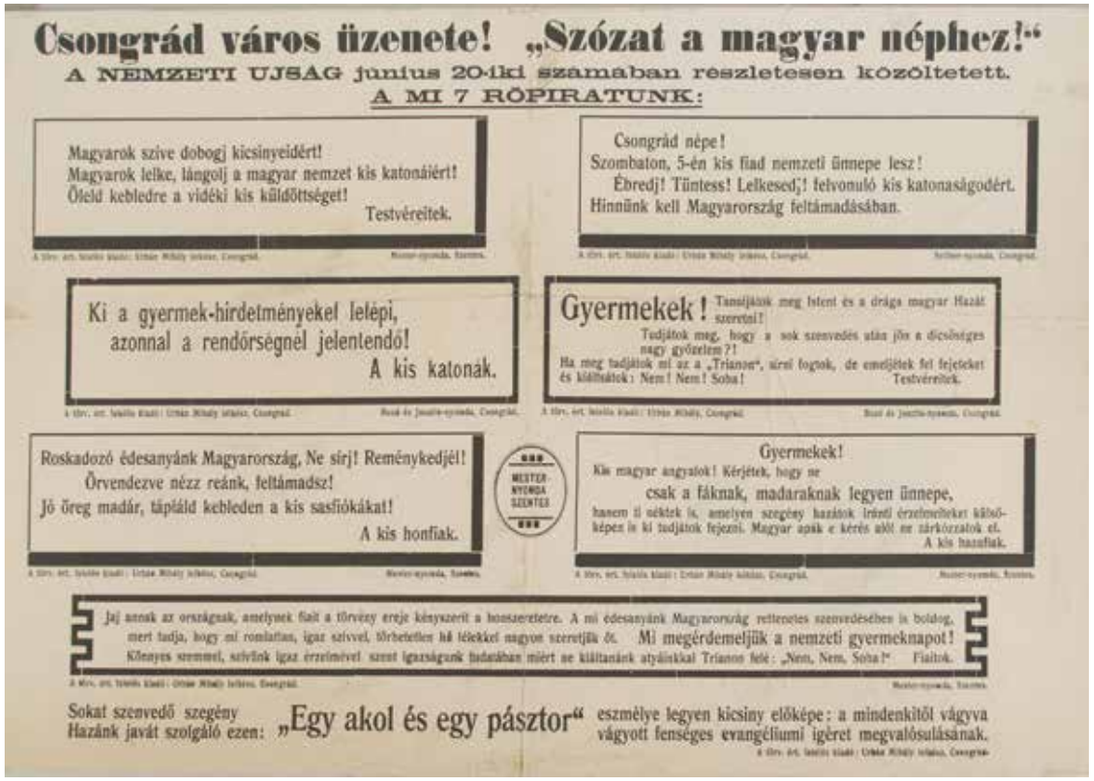

Korabeli tiltakozó plakátok. Manno Miltiades plakát. Csongrádi plakát

már tiltakozhattak az emberek, azonban ezeket a tiltakozásokat azonban a magyar állami vezetés kordában tartotta külpolitikai okokból. Mindössze azt rendelte el, hogy 1920. június 4-én a középületeket gyászlobogókkal lássák el. Kisebb jelentőségű tiltakozások előfordultak, pl. Szentes városa tiltakozott a román király kolozsvári koronázása miatt, nyilván kevés eredménnyel.
A békeszerződés aláírása és ratifikálása után az ország reménye a jobb feltételekre odaveszett, s ez meglátszott a napi kommunikáción. A sajtóban számtalan elítélő cikkben foglalkoztak a békeszerződéssel. Az iskolákban megemlékeztek évfordulókkor a békediktátumról. A békeszerződés ratifikálásáig számtalan plakát tiltakozó feliratokat. Több irodalommal is próbálkozó helyi személy öntötte versbe tiltakozó gondolatait. Ligethy Béla például az alábbi költeményt jelentette meg a Szentesi Hírlap hasábjain:

Új magyar ének
Amit én sóhajtok,
Amit én kiáltok,
Szívemből csírázó
Nagy-nagy magyar átok;
Visszhangozzák erdők
S bérces, büszke ormú
Ragyogó Kárpátok!
Amit én sóhajtok,
Ezrek sóhajtása,
Ezrek konok edzett,
Dacos, büszke vágya:

Hangos riadóval
Dobom szét az égő
Viharok sodrába.
Nem adom a jussom,
Semmiért cserébe,
Nem kell ilyen áron
Se tavasz, se béke;
Nem adom a jussom:
Ezer éve vérzik
Magyar szívem érte.
Inkább leszek szélvész,
Bosszú, méreg, átok,
Népek testén vérző
Feneketlen árok,
Véres harag-orkán:
Csak nem ilyen durván
Földig megalázott.
Inkább sebes lángok
Nyaldossák a vérem,
De én ilyen sorssal
Soha be nem érem
S nem élek hitványul,
Kutyán odavetett
Kegyelemkenyéren.

A korabeli, Trianonnal sajtó igyekezett az összetartozást erősíteni, s ezt akár humoros formában is segítette különféle történetek közlésével. Egyik ilyen anekdota így szólt: „ A szerbek lovakat soroznak Délvidéken. Kerekes Márton is elvezeti a bizottság elé a Csillagot. Szép ló, sarkos hóka fehéredik a homlokán, a lába karcsú, mint a szarvasé, a szőre szinte villan, amikor rávetődik a napsugár. Rövid szárra kell fogni, ha kicsit szabadjára eresztik, mindjárt táncra hajtja a vére.
A szerb tiszteknek kerekre tágul a szemük a ló láttára.
- Ez aztán a ló!
Nézik, körülfogják, beszélnek, mutogatnak.
A ló egy ideig türelmesen áll, majd unni kezdi a sok hókuszpókuszt, hátrasunyít, a fülét visszavágja, nyikkant egyet aztán kirúg.
Egy szerbet éppen hátba találja. Csak úgy bukfencezik a levegőben.
- Ez őrült!….Agyon kell lőni ezt a vadállatot.
Kerekes Márton szeme megvillan, igen félti a nyalka állatot, megsimogatja a nyakát, a bizottság felé fordul, aztán alázatosan megszólal:
Nem vad ez a ló – könyörgöm. Inkább olyan szelíd, mint a bárány. Csakhát – magyarul gondolkozik."
A trianoni békeszerződés elleni tiltakozó mozgalom az 1920-as évek végére felerősödött. Lord Rothermere angliai fellépéseivel nemzetközi támogatókra is lelt. (15. Az Angolországi Propaganda Bizottság hirdetménye.) Csongrád vármegyéből is több település csatlakozott a kezdeményezéshez. Szentesen 1939. május 13-án Dr. Szeder Ferenc János földbirtokos a város országgyűlési képviselője felszólalt a Szentesi Polgári Párt választmányi gyűlésén és kifejtette, hogy Trianon

ANGOLORSZÁGI PROPAGANDA NAGYBIZOTTSÁG

Nem! Nem! Soha!

ANGOLORSZÁGI PROPAGANDA

AZ INTEGER NAGY-MAGYARORSZÁGÉRT!

Budapest, 1927, augusztus hó 10-én.

Hazafias tisztelettel

az Angolországi Propaganda Nagybizottság nevében:

Dr. Gratz Gusztáv — Agoraszto Tivadar — Dr. Pekár Gyula

Dr. Czettler Jenő — vitéz dr. Bánsághy György — Báró dr. Kéthly László

Dr. Lovrich József — Dr. Jolland Arthur B. — Dr. Szabó József

Dr. Bogya János — Dr. Kelen Béla — Dr. Wenzel Tivadar

FONTOS!

lefegyverzett bennünket...", s alig lehet felbecsülni a „ nemzet nagy jóakarójának, barátjának, Lord Rothermere-nek az akcióját...", aki a magyarság pártjára állva, nagy sajtópropagandával hirdeti a magyar békeparancs igazságtalanságát.

Dr. Szeder a párttanácskozásokon többször is foglalkozott a trianoni békediktátummal, 1928. május 13-i választmányi felszólalásában a szegény sorsúakkal foglalkozva megemlítette, hogy „..A tévelygésnek induló testvéreinket fel kell emelni, fel kell világosítani, hogy...nem a burzsuj az oka a nagy szegénységnek, hanem Trianon. Világhírű kubikosaink, ipari munkásaink ezért nem kapnak munkát. Ha nincs haza, nincs élet...".

A revíziós mozgalom nem sokkal később szervezeti kereteket öltött a városban, 1931. augusztus 26-án a Kossuth téren tartott alakuló nagygyűlést a Magyar Revíziós Liga Szentesi Csoportja, amely feladatul tűzte ki maga elé a trianoni békediktátum igazságtalanságai elleni küzdelmet. A csoport elnöke Dr. Cicatricis Lajos ny. főispán és örökös felsőházi tag, ügyvezető igazgatója Dr. Lakos István városi főjegyző lett.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Csíkvári Antal: Csongrád vármegye. Bp. 1938.

Nagy Imre: A világháború alatt. Szentes az októberi forradalom, a kommün és az oláh megszállás alatt. Szentes. Szerk.: Nagy Imre. Magyar városok monográfiája. III. Budapest 1928. 100-117.

Labádi Lajos: Szentes története évszámokban. Várostörténeti kronológia. 1075-1945. Szentes 2003.

Takács Edit: Szentes 20. századi története. Szentes Helyismereti kézikönyve. I. Tanulmányok. 200-263.

Olasz Lajos: Szentes gazdasági élete a Horthy korszakban. 1920-1944. Tanulmányok Szentes város történetéből. Szerk.: Labádi Lajos. Szentes 2001. 241-338.

Balázs György: Paraszt- és polgárpártok, politikai szervezetek Szentesen a két világháború között. (1919-1944.) Tanulmányok Szentes város történetéből. Szerk.: Labádi Lajos. Szentes 2001. 339-497.

Gát László: Csongrád 1919-ben. Mozaikok Csongrád város történetéből. 1979. Csongrád 1979. 47-119.

Perczel Olivér: Csongrád Román megszállása. 1919. Oppidum Csongrád. 2019. Oppidum Csongrád Alapítvány 2019. 41-65.

Nagy István: A község élete az 1918-1919. évi forradalmak idején. Mindszent története és népélete. Szerk.: Juhász Antal. Mindszent 1996. 215-228.

Vicsay Lajos Kistelek története. Kistelek 1929.

Farkas Csaba: Az első világháború forradalmak. Kistelek története. Szerk.: Blazovich László. Szeged 1991. 273-298.

G Tóth Ilona: A két világháború között. Kistelek története. Szerk.: Blazovich László. Szeged 1991. 299-352.

Olasz Lajos: A község gazdasága, társadalma és politikai viszonyai 1908-1944 között. Öttömös a település földje és népe. Szerk.: Juhász Antal. Öttömös 1998. 101-148.

Sztriha Kálmán: Kiskundorozsma története. Kiskundorozsma 1937.

Rotár Krisztina

A forradalmak, az idegen megszállások és Trianon lenyomatai Makón

1914. június 28-án dördültek azok a végzetes lövések Szarajevóban, amelyek kioltották Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége életét, s amelyek négy évre lángba borították Európát.
II. Vilmos német császár bizakodó volt a háború kimenetével kapcsolatban, hiszen gyors győzelemre számított, mondván: *„Mire a levelek lehullanak, katonáink hazatérnek”*. A háború azonban elhúzódott, a hátország kimerült, a veszteségek hatalmasak voltak.
Makóról 8500 katona vonult be, közülük 1300 fő nem tért haza. A hősi halottak nagy része az olasz fronton, Doberdónál és az orosz fronton, Galíciában esett el.

Az őszirózsás forradalomtól a Tanácsköztársaságig

Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje 1918. október végén – súlyos vereséget követően – az olasz fronton összeomlott. Időközben Magyarországon is fellángolt a háborúval szembeni elégedetlenség, amely utcai tüntetésekhez vezetett, majd a frontról hazatérő, nagyszámú elcsigázott katona bekapcsolódása révén az őszirózsás forradalomba torkollott. József főherceg az antantbarát politikust, Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké.
Az 1918. október 31-i budapesti események híre hamar eljutott Makóra is. Petrovics György polgármester 1918. november 1-jére népgyűlést, valamint rendkívüli közgyűlést hirdetett. Utóbbi alkalmával választották meg a makói Nemzeti Tanácsot, amelynek elnökévé Petrovics Györgyöt választották. Maga a testület nem bizonyult hosszú életűnek, hiszen mindösszesen két alkalommal tanácskozott: november 2-án, amikor is Vertán Endre tiszteletbeli főjegyző kísérletet tett a hazatérő katonákból felállítani a városi nemzetőrséget, majd november 3-án, amikor döntöttek a lisztjegyek, és az őrlési igazolvány eltörléséről. A Nemzeti Tanács tartott a megszállástól, ezért a lakosság gabona fejadagját négy hónapra előre kiosztotta.
Hamarosan haza érkezett a frontról a népszerű ellenzéki vezér, Espersit János, akit kitörő lelkesedéssel fogadtak a makóiak. Juhász Gyula verset is írt Espersit tiszteletére Az első szabad ének címmel.

Juhász Gyula
Az első szabad ének

Espersit Jánosnak

Egy rab dalai mind, ezek a versek,
Ki börtönéből a jövőbe zengett.
Börtöne volt a régi, rút világ,
Innen röpíté vágyai nyilát.
Körötte bús rabtársai topogtak
Szűk udvarán a szürkülő napoknak.
De néha jött, mint távoli ígéret,
Valaki, aki bátran messzenézett.
Valaki, aki a lelkembe látott,
És látta ott az igazabb világot.
Ilyen voltál, te János. Ma neked
Zengem az első szabad éneket.

November 6-án új Nemzeti Tanácsot választottak Espersit János elnökletével. A frontról özönlöttek haza a katonák, akiknek ellátása komoly nehézséget jelentett a város számára. Ezt a helyzetet súlyosbította, hogy a leszerelt katonák nem jutottak munkalehetőséghez. Ezért is bizonyult szerencsés lépésnek a nemzetőrség felállítása, hisz így biztosított volt a foglalkoztatás, a laktanyai elhelyezés, sőt a díjazás is, és így az elbocsátott katonák nem bolyongtak céltalanul a városban. December elején 28 tiszt irányítása alatt 570 fős nemzetőrség működött Makón.
Károlyi Mihály 1918. november 8-án Belgrádba utazott, hogy az antant haderő vezetésével tárgyaljon. A fegyverszünet feltételeiről a magyar delegáció Louis Franchet d’Espèrey tábornokkal tárgyalt. A visszaemlékezések szerint a tábornok igen goromba modorban fogadta a küldöttséget.

Károlyi Mihály Magyarországot semleges országként említette, és kérte, hogy amennyiben az ország megszállása szükségszerű, akkor legalább francia, olasz, angol, amerikai csapatok bevetésével történjen. A korabeli sajtó is idézte d’Espèrey erélyes válaszát: *„Magyarország sorsát a tenyeremben tartom. Csak kinyitom a tenyereimet, ellenségeik önökre rohannak és önök el vannak pusztítva”*. Ilyen előzmények után írták alá a belgrádi katonai konvenciót (egyezményt), amely kijelölte a demarkációs vonalat (a demarkációs vonal ideiglenes határvonalat jelent). A D’Espèrey tábornok által meghatározott demarkációs vonal a Drávánál és a Pécs–Baja–Maros–Beszterce szakaszon húzódott. A Marostól délre novemberben megjelentek a szerb és a francia csapatok. Erdély területére pedig román erők kezdtek beszivárogni.
A szerb egységek november 24-én Újszegedet, november 29-én pedig Kiszombort foglalták el. A települések közötti közlekedés is megbénult, mert a szerbek nem engedélyezték a vasúti forgalmat Makóról Szegedre.
1919. január 13-án az utolsó vármegyei gyűlésen Návay Lajos politikus, országgyűlési képviselő, a képviselőház elnöke felszólalásában keserűen beszélt arról, hogy *„mint lepnek meg idegen hadak mind nagyobb és nagyobb területeket az ország testéből”*. Ez volt Návay Lajos utolsó nyilvános felszólalása.
Ebben az időszakban a baloldali pártok is mozgolódni kezdtek. A szociáldemokrata párt vezetője, Boromisza Jenő – aki Petrovics szerint a háború idején került Makóra – magához kívánta ragadni a hatalmat, ezért 1919. január 29-éről 30-ára virradóra hozzálátott a szervezkedéshez. A befolyása alatt álló katonákat, nemzetőröket rábírta a nemzetőrség lefegyverzésére. Az általa felbuzdított egyenruhások lemondatták Petrovics Györgyöt és Boromiszát kiáltották ki kormánybiztosnak. Sőt, a katonai fegyverraktárat is feltörték és az ott lévő fegyvereket megszerezték. Január 30-án reggel a városháza előtt népgyűlés verődött össze, melynek alkalmával Boromisza emberei felfegyverkezve jelentek meg. A csendőrség ellenállt, így várható volt, hogy a konfliktus fegyveres összecsapássá fajul. A csendőröket bekerítették, ezért kénytelenek voltak a szerb megszállás alatt lévő zombori oldalra menekülni. A tömeg betört az iskolába, ahol fosztogattak. Délutánra már a szociáldemokrata-kommunista munkások tartották felügyeletük alatt a várost. Petrovics György elmenekült, a Nemzeti Tanács megszűnt, és az újonnan megalakult Munkástanács Boromisza vezetésével magához ragadta a hatalmat.
A lakosság ellátása 1919 elején katasztrofális volt. Só, cukor, gyufa egyáltalán nem volt, de hiánycikk volt a szén, és a tűzifa is kifogyóban volt, miközben rendkívüli hideg sújtotta a lakosságot. A csapadékos, nyirkos időben az emberek végső elkeseredésükben a kerítéseket kezdték el felszedni, majd kivágták a töltéseket védő fák egy részét is. Ezért a Munkástanács elrendelte a töltések és az erdők fegyveres védelmét.
Boromisza Jenő nem sokáig vágyhatott a kormánybiztosi kinevezésre, ugyanis Budapesten másként döntöttek és kormánybiztosként Makóra küldték Szőts Áront, a Munkástanács vezetője pedig Zombori Lajos asztalos lett.

Makó a nemzetközi politika színpadán

1919. január 18-án, Párizsban, a versailles-i kastélyban ünnepélyes keretek között megnyílt a békekonferencia. Makót az 1919. február 11-i ülésen említették először a román területi igények kapcsán. A felmerülő román követelések a Román és Jugoszláv Ügyek Bizottságának hatáskörébe kerültek. Az egyik francia küldött – a francia delegáció álláspontját képviselve – azzal a javaslattal állt elő, hogy stratégiai-katonai okok miatt Romániához kell csatolni azt a területet, amelyen a Szatmárnémeti–Nagylak–Makó vasútvonal húzódik. Az egyik amerikai résztvevő nem támogatta ezt az érvelést, mondván, hogy *„hogy az ilyen irányú megfontolásokat lehetőség szerint a háttérben kell hagyni, és mindenekelőtt az etnikai, valamint gazdasági szempontokat kell kihangsúlyozni”*. De Martino olasz delegált hangsúlyozta, hogy *„a stratégiai és gazdasági megfontolásoknak megvan a maguk helye, ezért számolniuk kell velük; a stratégiai szempontok figyelembevétele elengedhetetlen.*
A Bizottság 1919. február 13-ai ülésén ismét felvetődött Makó ügye. Február 19-én ismét a bánsági román–szerb határvonal volt a központi téma. Makó hovatartozásának kérdését végül az 1919. február 28-ai tárgyaláson rendezték, amelynek értelmében Makó Magyarország kebelében maradt.

A Tanácsköztársaság Makón

1919. március 21-én, Budapesten sorsfordító események történtek, amikor Károlyi Mihály a szociáldemokratákat bízta meg a kormányzással, akik a kommunistákkal összejátszva létrehozták azt a torzszülött berendezkedést, amit Tanácsköztársaságként tartunk számon.
Csanád vármegye élére direktórium került Szőts Áron, Farkas Imre és Rózsa Ferenc vezetésével.
1919. április 7-én tanácsválasztást tartottak. 9 szavazókörben 12 310 fő szavazott a kommunisták jelöltjeire, akik mindenhol biztosították a saját győzelmüket. A nem tetsző szavazatokat egyszerűen nem létezőként kezelték. Püspöklelére – ahol számukra kedvezőtlenül alakult a voksolás – például gépfegyveres osztagot rendeltek ki, hogy az esetleges elhajlásokat megakadályozzák.
A Tanácsköztársaság ideológiájának megfelelően Makón is sor került a kisebb üzemek államosítására. Az újságok egy részét betiltották, a korábbi Népköztársaság című lap ezentúl Vörös Hírlap néven jelent meg.
Március 29-én érkezett Makóra Vásárhelyi Kálmán, aki a hadügyi népbiztos politikai megbízottja volt. Azzal a feladattal bízták meg, hogy toborozzon a Vörös Hadseregbe, hogy szervezze a politikai agitációt, valamint, hogy a rekvirálásokat is irányítsa, hisz Budapest lakosságát és a hadsereget is el kellett látni élelmiszerrel.
Április 16-án megindult a román csapatok támadása a Tanácskormány csapatai ellen. A helyzet rendkívül súlyos volt, a hadsereg fegyelme meglazult. Ezt úgy próbálták orvosolni, hogy forradalmi haditörvényszékeket állítottak fel. Elrendelték, hogy a lakosság szolgáltassa be a hadifelszerelési cikkeket, fegyvereket és össze kellett írni a vontatásra alkalmas lovak számát.
Vásárhelyi Kálmán április 19-i felhívása szerint: *„A román és a francia imperialisták fojtogatják a Magyar Tanácsköztársaságot […] Nincs idő a tétovázásra. A Forradalmi Kormányzótanács nevében megparancsolom minden öntudatos és fegyelmezett proletárnak, hogyha ez ideig vöröskatonai szolgálatra nem jelentkezett, azonnal keressék fel a toborzóbizottságok helyeit, és haladéktalanul lépjenek be a Vörös Hadseregbe.”* Vásárhelyi működése akkor váltott ki óriási felhördülést, amikor április 23-án kiadta újabb, a korábbiaknál is keményebb rekvirálási rendeletét. A feldühödött emberek Vásárhelyit a városházára citálták, miközben folyamatosan ütlegelték. A vérző férfi a főjegyzői irodába menekült, ahol azonban dühös asszonyok sarokba szorították. Az ablakon kimászott ugyan, és kétségbeesetten szorította a párkányt, azonban az asszonyok addig ütötték, míg az ablakból kizuhant. A feltüzelt nép pedig agyonverte.
A Vörös Hírlap április 27-ei számában a következőt olvashatjuk: *„Egyszerűen, ceremónia nélkül temették el, a makói Vörös Hadsereg osztaga dísztűzzel adta meg a végső tiszteletet.”* Vásárhelyi halála miatt Budapestről büntetőalakulat indulat Makóra. Az Anocskai-terrorkülönítmény vonata 1919. április 26-án éjjel futott be. A különítmény vezetője az Anocskai András nevet álnévként használta, eredeti neve Tóth Béla volt. Makón kb. 40 túszt ejtettek, közöttük a Vásárhelyi-gyilkosság gyanúsítottjait és egyéb összetarhált értékekkel (ékszerek, élelmiszer, készpénz) Hódmezővásárhelyen át megindultak Budapest felé. A Vásárhelyi Kálmán meggyilkolásával gyanúsított öt makóit még Hódmezővásárhelyen meggyilkolták. Három hódmezővásárhelyi polgárt Népkert állomás és Szentes között, míg a Földeákról elhurcolt Návay Lajost, Návay Ivánt és a Szentesen elfogott dr. Kiss Bélát Kiskunfélegyházán ölték meg. Az elfogott 69 túszból 13-at gyilkoltak meg.

Megszállók Makón

A különítmény vonata április 27-én távozott Makóról és ezzel a direktórium is véget ért. Még ezen a napon dél körül szerb gyalogság, mögötte pedig a francia gyarmati csapatokból szervezett lovas szpáhik vonultak be. Ifj. Trúth Ferenc makói polgár tolmácsolt, aki korábban maga is a francia hadseregben szolgált. A megszálló erők visszaállították a régi városvezetést, azaz újra Petrovics György foglalta el a polgármesteri széket, az alispáni posztot pedig Tarnay Ivor vette át. A francia bevonulást követően a következő rendeleteket hozták: lőfegyverek beszolgáltatása, szesztilalom, a nyári időszámítás eltörlése és este 8 órától kijárási tilalom.
A szerb katonaság április 29-én elhagyta Makót.
Az 1919. május 1-jén újrainduló Makói Újságban a francia parancsnokság az alábbi közleményt jelentette meg:
„Erélyesen figyelmeztetik a város lakossága, hogy hagyja abba a bolseviki propagandát és agitációt […] a francia parancsnokság semmiféle bolseviki propagandát meg nem tűr, s aki kommunista agitációban részt vesz, az […] törvényszék elé fog állíttatni. A francia parancsnokság a legkisebb kommunista mozgalmat is el fogja nyomni.”
Május 3-án elvonult a szpáhi osztag és bevonult a tartósan Makón állomásozó 210. francia gyalogezred. A város parancsnoka Maurice Rousseau őrnagy lett. Petrovics György így jellemezte: „… egy rokonszenves tiszt, royalista és buzgó katholikus, vallásos érzelmű, aki azonban nem sokat adott a magyarságra”. Két nap múlva megérkezett a szintén francia parancsnokság alá tartozó első román huszárszázad Bratianu őrnagy vezetésével.
A város és a francia katonaság között alapvetően nem volt jellemző a konfrontáció, vagy az ellenségeskedés. A franciák igazolványok kiadásával lehetővé tették a közlekedést Szegedre, Kiszomborra és Apátfalvára. Hamarosan feloldották a bevonuláskor elrendelt szesztilalmat is, azzal a megkötéssel, hogy a kocsmárosok a francia katonákat nem szolgálhatták ki alkohollal. A postai szolgáltatások ellenőrzése is enyhült. Makón összességében nyugalom volt ezekben a hetekben.
Petrovics György egy 1920-ban kelt jelentésében a következőképpen emlékezik erre az időszakra: *„A francia megszállás feledtette a várossal az elmúlt hónapok izgalmas napjait, lassankint visszatért az olyan régen nélkülözött nyugalom érzése, visszatért a város békés rendje és a megszállást ugyszólván csak a gyarmati és egyéb katonaság színes csoportjai mutatták. francia parancsnokság a város vezetőségével szemben előzékeny magatartást tanusított, a városi adminisztrációba nem avatkozott bele, rekvirálásokhoz nem folyamodott, a csapatok napi szükségletét készpénzben vásárolta, sőt a*

hatóságnak segédkezet igyekezett nyujtani a közszükségleti cikkek beszerzésében és a lisztellátás kérdésében, habár erre irányuló törekvése nem is járt kellő eredménnyel. A parancsnokság a községi élet megnyilvánulásainak nem vetett gátat, amennyiben lehetővé tette, hogy a képviselőtestület három ízben is összeüljön és pedig május 28-án és junius 3-án rendkívüli, junius 10-én pedig rendes közgyűlésre. Mint a franciák loyalitására jellemző tényt megemlítem, hogy a francia megszállás egész ideje alatt a francia lobogó mellett a városházán és a többi középületeken a magyar trikolor is ki volt tüzve."

A francia megszállás legnagyobb eseménye a május 10-én megtartott díszszemle volt. Petrovics György szavaival: „*Nem tudtunk gyönyörködni a színes és festői látványban, elszorult a szívünk és folyton arra gondoltunk: mi lett a mi hatalmas hadseregünkből, hová jutott a mi szerencsétlen országunk.*"

A francia csapatok 1919. június 15-én végleg elhagyták Makót.

„Az ősi román földet újra kezeik között tarthatják"

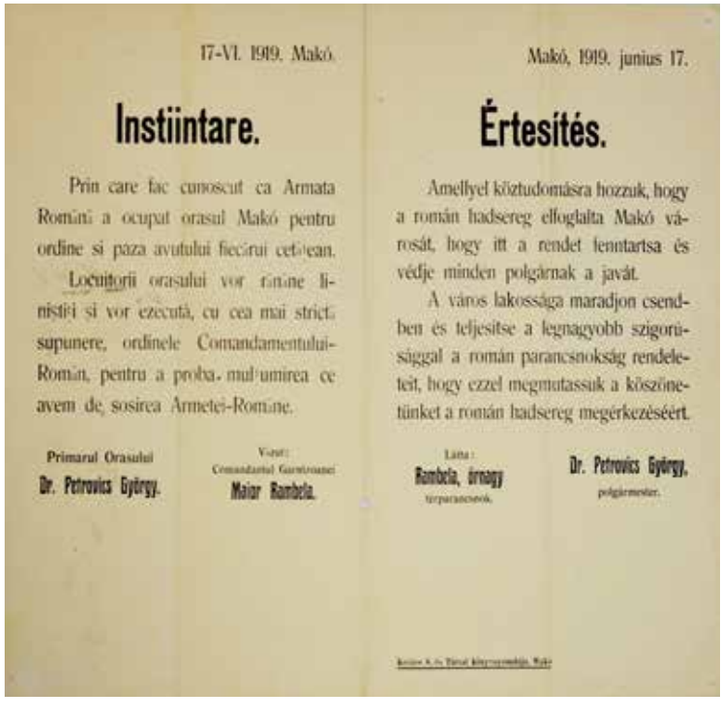

17-VI. 1919. Makó.

Instiintare.

Prin care fac cunoscut ca Armata Română a ocupat orasul Makó pentru ordine si paza avutului fiecărui cetățean.

Locuitorii orasului vor trebui ințelegă ințelegă si vor ezecută, cu cea mai strictă supunere, ordinele Comandamentului Român, pentru a proba mulțumirea ce avem de, sosirea Armatei-Române.

Primarul Orasului
Dr. Petrovics György.

Visat:
Comandantul Garnizoanei
Maior Rambela.

Makó, 1919. junius 17.

Értesítés.

Ámelyel köztudomásra hozzuk, hogy a román hadsereg elfoglalta Makó városát, hogy itt a rendet fenntartsa és védje minden polgárnak a javát.

A város lakossága maradjon csendben és teljesitse a legnagyobb szigorusággal a román parancsnokság rendeleteit, hogy ezzel megmutassuk a köszönetünket a román hadsereg megérkezéséért.

Lásta:
Rambela, őrnagy
terparancsnok.

Dr. Petrovics György,
polgármester.

A francia csapatok kivonulását követően, június 17-én Gheorghe Rambela őrnagy vezetésével román katonaság szállta meg Makót.

Bevonulásuk után Rambela magához kérette Petrovics György polgármestert, s egy nyilatkozatot íratott alá vele, melyben hangsúlyos, hogy a lakosság nyugodtan és hálával fogadja, hogy a román csapatok elfoglalták Makót. A román tiszt nem tűrt ellentmondást, felhívta a polgármester figyelmét, hogy ha a legcsekélyebb engedetlenséget tapasztalja, akkor azonnal leváltja tisztéről és helyére román tiszteket nevez ki. Petrovics György erre így emlékezett: „A városparancsnok általában minden alkalommal igyekezett hatalmát kimutatni és azt gyakorolni is. Így mindjárt a megszállás első napjaiban kétszer is elrendelte letartóztatásomat, először azért, mert a városházára kitűzött román zászló össze volt csavarva, amiben ő szándékosságot látott a román színek ellen, másodszor azért, mert a villanytelep tüzelőanyag hiányában egy éjjelen nem szolgáltatott áramot, amit ő ellenséges cselekedetnek minősített."

A parancsnok 1. sz. utasításában elrendelte a fegyverek azonnali beszolgáltatását, megtiltotta az egyenruha viselését, kijárási tilalmat rendelt el 22 órától 7 óráig és szigorúan tiltotta a 3 fős csoportosulást.

I. számu rendelet

Kelt 1919. junius hó 17-én.

A mai nappal kezdve Makó városa a román parancsnokság alá lépvén a következőket rendeljük el:

1.) Minden lakos köteles 3 napon belül a csendőrségnél bejelentkezni mindennemű fölegyvert, fegyvert és lőszert.

2.) Még van tiltva a legszigorúbban, hogy az utcán 3-nál több ember csoportosuljon.

3.) Semmiféle raktár, kereskedést, kávéházat és szállodát nem nyithat meg reggeli 7 óra előtt és azokat az esti zárórát 20½, 21½ órákor pedig egyaltalán meg senkinek sem szabad az utcán. Ily meg nem nyitott vagy bezárandó helyiségekből fog kiutasittatni.

Az időszámítás a román időszámítás szerint történik.

4.) A kereskedőknek tilos az árukért többet kérni, mint amennyiért az árut ők vásárolták, beszámítva 10% os különbözet vámok kiváltására a szállítási jegyekben, amivel ő vásárolt, a vevőnek előmutatni.

5.) Szeszkimérő nem szabad semmiféle egyenesítésben járni. 7 napi időközönként vagy, hogy az egyenesítés civilhatósági jegyzőkönyvben felvétessék és a napok bejelentő kézhez vezessenek.

6.) A román hadsereg elfoglalta a várost, hogy itt a rendet fenntartsa és hogy minden polgárnak a javát védje és előbbi harcja maradjon, amig a román parancsnokság rendeletei a legszigorúbban be lesznek tartva.

A makói főparancsnok.

Rambela őrnagy.

Ordonanta No 1

din 17. Iune 1919.

Cu incepere de astăzi orasul Makó intrând sub comanda Armatei-Române ordon:

1.) Fiecare locuitor este obligat ca in termen de 3 zile, să predea la jandarmerie oricefel de arme si munitie.

2.) Este oprit cu desavarsire ca cetatenii să stationeze pe strazi mai mult de trei.

3.) Nicion magazin si local public inclusiv restaurantele, nu vor fi deschise mai de vreme de ora 7, si vor fi inchise la ora 20½ iar la ora 21½ absolut nicio persoana să nu se mai găsească pe strazi. Pentru 5 zile sau cu data o noua ordonanță se va stabili primirea. Timpul se socoate dupa ora romînă.

4. Cumpărătorii nu vor cere cumpărătorului un pret mai mare decat 10%, peste pretul ce a platit pe marfa, fiind obligati a arăta cumpărătorului, la cerere, factura cu care s'a cumpărat marfa.

5.) Nimănui nu-i este permis a fi imbracat in uniforma militară, astăzi incepand de 7 zile pentru a o schimba cu haina civilă si ce pălărie in loc de chipiu.

6.) Armata romană a ocupat orasul pentru a pazi ordinea si avutul fiecarui cetățean, atata timp cat ea va pazi cu cea mai mare strictețe, ordinele Comandamentului Român.

Comandantul Garnizoanei Makó

Maior Rambela.

A román jelenlét az élet minden területére rányomta bélyegét, s ez alól nem jelentett kivételt a hitélet sem. A görög katolikus templomban román nyelvű misét celebráltak. A katonákat arra szólította fel parancsnokuk, hogy mondjanak hálát azért, hogy – Tarnay Ivort idézve –„az ősi román földet újra kezeik között tarthatják."

Kezdetben nem volt kifejezetten zord a lakosság és a román megszállók viszonya, azonban a túlzott rekvirálások, majd az Apátfalván történtek hatására ez gyorsan és jóvátehetetlenül megváltozott.

Apátfalva 1919 nyarán

Az év nyarán a román megszállók kíméletlen rekvirálási hullámot indítottak, amely ekkor már rég nem a hadsereg ellátását szolgálta. Ha egyszerűen akarunk fogalmazni, akkor mondhatjuk, hogy irgalom nélkül fosztogattak, raboltak. A mindenükből kiforgatott apátfalvi gazdák segítséget kértek: felkeresték a rekviráló bizottság vezetőjét, hogy enyhítse a terheket, amikor itt falakba ütköztek, akkor néhány apátfalvinak sikerült bejutnia Szegedre, ahol az ellenkormány miniszterelnökéhez, Károlyi Gyula grófhoz fordultak, aki igyekezett közbenjárni az ügyükben, azonban a francia parancsnok még csak nem is reagált a panaszra. Miután tehát a segítségkérés hasztalannak tűnt, az apátfalviak maguk kezdtek szervezkedni a románok ellen, akik 1919. június 23-ára állatrekvirálást hirdettek. Ezt megakadályozandó Csikota András gazda tanyájára hívta a többi gazdát, ahol megállapodtak abban, hogy szembeszállnak a románokkal, hovatovább megpróbálják kiűzni őket a faluból. Tarnay Ivor így emlékezett az apátfalvi eseményekre: „*… három oláh katonát agyonvertek a rekvirálók közül. Ez június hó 23-án történt. Kora reggel már zavaros hírek érkeztek Apátfalvűról. Bizonyosat senki sem tudott. Egy két menekülő referált minden féle valószínútlen dolgot. A közlekedés megszűnt. A katonák izgatottsága nem sok jót jósolt.*"

Azon a június 23-ai reggelen az összeesküvők a faluba tartottak, s mivel továbbra sem rendelkeztek kiforrott tervvel, ezért még mindig vitáztak a végrehajtás mikéntjén. Ám ekkor hirtelen felbukkant egy kocsi, amely egy román tisztet vitt Makóról Apátfalvára. Ekkor az egyik fegyveres lázadó rálőtt a tisztre, de nem őt, hanem annak magyarcsanádi kocsisát érte a találat. Innentől az események felgyorsultak. A némi katonai tapasztalattal rendelkező lázadók úgy okoskodtak, hogy a románok ellen csak akkor lehet esélyük, ha a katonákkal teli vasútállomást váratlanul támadják meg. A terv megvalósítása sikeres volt, hiszen menekülésre késztették a román katonákat, akik közül hármat utolértek, őket meglincselték, de több sebesültje is lett a zavargásnak.

Petrovics György ezt írta: *„… a szomszédos Apátfalva lakossága a kíméletlen és tulhajtott rekvirálások miatt az ottani román katonaság ellen véres zendülésbe tört ki. A szomoru emlékű esemény, melynek körülbelül 35 halottja volt Makón is éreztette hatását.”*
A románok körülbelül 400 katonát irányítottak Apátfalvára, hogy helyreállítsák a rendet. Ennek során a kollektív büntetés elvét alkalmazták: a lázadás résztvevőit keresve házról-házra járva mindent átkutattak, akit gyanúsnak találtak, azonnal kivégezték. A megtorlásnak 30 fő esett áldozatul, azonban hamarosan megkezdődtek a kihallgatások, amelyek brutalitása újabb áldozatokat követelt. Összesen 32 apátfalvi lakos vesztette életét a vérengzésben. Az események következtében, közvetett módon (öngyilkosság, szívroham) elhunyt apátfalviak száma így 39 főre emelkedett.
Vermes Ernő 1929-ben megjelentett művében szörnyű bosszúról ír. A kínzások mellett többek között arról, hogy a románok napokon keresztül tiltották a holtak eltemetését, de amikor arra került a sor nem engedtek papot a közelükbe.
Vermes szerint 27 apátfalvi fogoly a craiovai börtönbe került, s csak 1924-ben a magyar kormány „cserefogoly-akciója” keretében szabadulhattak.

Rekvirálások Makón

Az első rekvirálási rendelet 1919. június 19-én kelt. Ebben előírták, hogy a lakosság köteles 3 napon belül bejelenteni javait. A községek hat napot kaptak arra, hogy összeírják vagyonukat: terményeket, állatállományt, járműveket, gyapjúkészletet, dohányt, gyárakat, üzemeket. Rövidesen, június 26-án kibocsátották a második rendeletet, amelyben a katonaság elszállásolását írták elő. Ez azt jelentette, hogy ha igény volt rá, akkor a lakást bútorzattal együtt át kellett engedni a román hadsereg katonái részére. Továbbá helyet kellett biztosítani állataiknak, járműveiknek. A szállodák szobáik 10%-át kötelesek voltak a román parancsnokságok rendelkezésére bocsátani.
Július 24– 28. között zajlott a gazdasági eszközök, mezőgazdasági és ipari gépek, gőzgépek, kazánok, malomberendezések, szerszámok rekvirálása. Petrovics György részletes leírást készített az ekkor hatóságilag lefoglalt felszerelésekről. A teljesség igénye nélkül, íme néhány példa:

eke	285 db
borona	225 db
lókefe	27 db
varrógép	70 db
kerékpár	41 db
nyereg	15 db
répavágó	15

Bármilyen furcsa, de augusztus 25-én az esőköpenyek rekvirálásán volt a sor. A Makói Újságban megjelenő felhívás így szólt: „akiknek esőköpeny van birtokában, kötelesek a rendőrség udvarára bemutatás végett behozni.”
Az aratás után pedig megkezdődött a termények rekvirálása. 1919 szeptembere és 1920 év eleje között jóformán minden héten rekviráltak valamit.

13449—1919. sz.

Széna-rekvirálás.

A román kir. katonai parancsnokság Makó város területén elrendelte a széna rekvirálását.

Felhivatnak ennélfogva az összes termelők, hogy a mai naptól kezdódóleg széna-készleteikből az alábbiak szerinti mennyiséget

azonnal szállitsák be a préselő-telepre

(Ujvárosi állomás Tokai-féle sertéshizlaló-telep.)

Akinek 1 5 kat. holdig terjedő földje van, az összesen 50 kgr.

„ 5 10 „ „ „ „ „ „ „ „ 1 mmázsa
„ 10 15 „ „ „ „ „ „ „ „ 1 „ 50 kgr.
„ 15 20 „ „ „ „ „ „ „ „ 2 „
„ 20 25 „ „ „ „ „ „ „ „ 3 „
„ 25 30 „ „ „ „ „ „ „ „ 4 „
„ 30 40 „ „ „ „ „ „ „ „ 5 „
„ 40 50 „ „ „ „ „ „ „ „ 6 „
„ 50 60 „ „ „ „ „ „ „ „ 7 „

60 holdon felül pedig összesen 10 métermázsa szénát köteles beszállitani.

A román kir. katonai parancsnokság rendkivül nagy sulyt helyez arra, hogy a szükséges szénamennyiség pár nap alatt rendelkezésére álljon, azért a parancsnokság szigoru rendelete folytán ismételten figyelmeztetjük és felhivjuk a termelőket, hogy a széna beszállitását minden késedelem nélkül még ma kezdjék meg, mert ezáltal megszabadulnak a katonai rekvirálástól és annak sulyos következményeitől.

A román kir. parancsnokság kiküldöttjei és a hatóság megbizottjai a külterületen és a város belterületén is ellenőrizni fogják, hogy ki tesz eleget a széna-beszállitási kötelezettségének és akit mulasztáson érnek, a legszigorubban megbüntetik és összes szénakészletét elkobozzák.

Makó, 1919. október 6.

Városi hatóság.

A lakosság magára maradt, kiszolgáltatva a fosztogató, kegyetlenkedő katonák kénye-kedvének. Ha valaki elmulasztotta az utcán köszönteni a megszállókat, azt bántalmazták.
Tarnay Ivor ezekről a nehéz időkről így írt: *„A magyar nép földre van tiporva, ereje nincs és sajnos hite is alig”*.
A román hadsereg 1919. augusztus 4-én bevonult Budapestre. A makói román parancsnokság rendeletben követelte, hogy ennek örömére minden házra román zászlót kell kitenni. Mivel a makóiaknak nem voltak román színű zászlóik, de a parancsnak engedelmeskedni kellett, ezért a lakosság papírszalagokkal díszítette házait.
A könyörtelenségek közepette is voltak olyan román főtisztek, akik igyekeztek meggátolni a visszaéléseket, kordában tartani a féktelen katonákat és valamiféle jogbiztonságot teremteni a védtelen civilek számára. E tisztek egyike volt Olteanu őrnagy, aki minden jó szándéka ellenére sem tudott hathatós eredményt elérni a lakosság védelmében. Petrovics György is kedvezően nyilatkozott róla, amikor azt írta, hogy *„Megértő fáradozással igyekezett a megszállás okozta terheket a lakosságra nézve elviselhetővé tenni…”* Nikelszky Jenő rendőrkapitány-helyettes is jó benyomást alakított ki a román tisztről: *„…nagyon sokat tett a túlkapások meggátlására, a fegyelmezetlen és a magyarokat gyűlölő katonákkal szemben azonban sokszor tehetetlen volt.”*
1920. március 29-én 12 órakor a románok átadták a várost a magyar katonaságnak, majd megkezdték a kivonulást.

Trianon és utóélete

A trianoni békeszerződés aláírásáról a Makói Ujság 1920. június 6-i száma közölt cikket *A papírrongy aláírásának cerimoniája – A görög király is megnézte a látványosságot* címmel. A Makói Friss Ujság szintén ezen a napon közölt cikket Megvan a béke címmel. Ebben a szerző a következőképpen fogalmaz: *„Megvan a béke, megadták a győztes nagyhatalmak s bitang rablóhordával fogatva körül fájdalmaktól, a borzalmaktól, és szenvedésektől elalélt Magyarországot, szivének szuronyt szegezve megkérdezték elfogadjuk-e?”* A trianoni döntés okozta sokk és elkeseredés úrrá lett a makói közösségen is, amelyből kissé felocsúdtak, midőn híre kelt, hogy Horthy Miklós kormányzó Makóra látogat. A kormányzói vizitre 1920. augusztus 30-án került sor. A várost fellobogózták, a prominens vendéget 60 ifjúból álló lovas kísérte a vármegyeházára. A hivatalos ünnepségen felszólalt Bezdán József apátplébános, Nagy Károly református lelkész, Draskóczy Ede evangélikus lelkész, Petrovics György polgármester, Lélek István, az Ipartestület elnöke, Máy István, az Ébredő Magyarok Egyesületének pénzügyi igazgatója és Buday Géza, a MOVE helyi csoportjának képviseletében.

Horthy Miklós az Úri Kaszinóban tartott díszebéden mondott beszédében kiemelte főbb törekvéseit: *„Ki kell már egyszer nyíltan jelentenünk, hogy komoly-e szándékunk Magyarország testi épségének visszaszerzésére, s elszántan és visszavonás nélkül akarjuk-e az integritás ellenségeinek és gyilkosainak: a hazátlanoknak, a nemzetközieknek, az ateistáknak, a liberálisoknak, a radikálisoknak, a cionistáknak megfékezését és lehetetlenné tételét… Nem következhetik és nem érhet el sikert más, mint egy olyan kormány avagy kormányzat, amelynek van bátorsága, amely tud tenni és parancsolni, amely tudja magát függetleníteni és érvényesíteni.”* A Makói Friss Ujság így számolt be erről a jeles napról: *„A mai nap aranybetükkel kell hogy beirassék Makó város történetébe. A mai napon látogatta meg Makó városát töviskoszorus Hunniáyak megmentő Apostola, nemzetünk vezére: nagybányai Horthy Miklós országkormányzó.”* A lap ezután sorra vette az ünnepség epizódjait, idézte a beszédeket, beszámolt a díszebéd valamennyi fontos mozzanatáról.

A Marosvidék című lap 1923. december 10-ei számának címlapján a főszerkesztő közölt véleménycikket Két szó címmel. A két szó „Nagy Magyarország”, ahogy fogalmaz *„A mi erősségünk, támaszunk, forrásunk s hogy egy sokat hajtogatott makói kiszólást idézzünk: a mi „alaptőkénk”…”*

A nyolcadik évfordulón a Marosvidék hasábjain jelent meg Dr. Horváth József *A magyar igazság utja s a reviziós mozgalom* címmel. Ebben Trianon világpolitikára gyakorolt káros hatásait elemzi. Továbbá a magyarság megmaradásának erejét taglalja: *„Ha Mohács nem tehette tönkre a magyarságot, meg nem ölheti Trianon sem.”* Mit kell tehát tennie Magyarországnak? A választ a szerző fogalmazza meg: *„A magyarságnak az utódállamok ziláltságával szemben a konszolidáció teljességét, a szembeszökő lelki harmóniát kell megvalósítani. Ami lehetséges volt 1825. s 1848. között, amikor Széchenyi gazdasági programja alapján a magyarság alig negyedszázad alatt hatalmas erőgyarapodást ért el, ami az 1848–49 es haditényekben a világ bámulatát vivta ki, nem lehetetlen a jelenben sem. A magyar igazság utját a békés erőkifejtés van hivatva előkészíteni. A trianoni erőszak rendszere nem tartható fenn sokáig.”*

Ugyancsak ekkortájt, 1928 júniusában a Makói Friss Ujság hírül adta, hogy a trianoni békediktátummal szembeni tiltakozó népgyűlést tartanak 1928. június 10-én, vasárnap 11 órától. A lap június 17-ei száma tájékoztatott a tiltakozó népgyűlés programjáról (Csanád-Arad-Torontálvármegyék Trianonban halálraítélt népe élni akar). *„A lassu kinhalálra ítélt hármas vármegye közönségének élniakarása, a hármas határok szűk koporsójába zárt kegyetlenül megcsonkított eleven test tiltakozása lesz ez a nagygyülés. Tiltakozás a halál, az eltemetés ellen. És ennek a tiltakozásnak a szavát, a mi jajkiáltásunkat meg kell, hogy hallják mindazok, akikhez szól. Hallják meg ebben a hazában mindenütt az elfáradott és csüggedő magyar szívek, hallják meg a trianoni határokon tul rabigában sinylődő véreink, hallják meg azok az illetékesek, akik ma ennek a szerencsétlen országnak a hajóját vezérlik és megriadva döbbenjenek fel a szavunkra azok a hatalmak mind, akik Trianont csinálták, vagy csináltatták.”*

A békekötés tizedik évfordulóján a Makói Friss Ujságban jelent meg *A végvárrá lett Makó tiltakozása* címmel egy tudósítás a makói tüntetésről. A makói iparosok és gazdasági egyesületek képviselői határozatban ítélték el a trianoni békeszerződést. A gyásznapon a társadalmi egyesületek a Gazdasági Egyesület nagytermében szerveztek tiltakozó gyűlést. A program a Makói Dalárda Hiszekegy előadásával vette kezdetét, ezt dr. Tamásy András ügyvéd megnyitó beszéde követte. Siebig Béla szavalata emelte a megemlékezés fényét, majd Kovács Károly beszélt a trianoni szerződés revíziójáról. Gedeon István, a makói egyetemisták nevében tett fogadalmat, azután pedig a határozati javaslat megfogalmazása követte. Ezt dr. vitéz Galamb Sándor terjesztette elő. Az elfogadott határozat szövege:

„A Trianonban kelt békének nevezett parancs elszakította Magyarország területének 67 százalékát, népességének 58 százalékát, ezzel együtt értékes nyersanyagainak, érceinek és ásványainak legnagyobb részét, sóbányáit egészen, erdőit csak nem teljes egészében, vizierőinek, vasutjainak, bankjainak nagyrészét, tengeri kikötőjét teljesen s mindezt azzal az indokolással, hogy az általunk leigázott nemzetiségeket felszabaditja.

Ugyanakkor azonban, midőn állítólag nemzetiségeinknek a szabadságot megszerezte: hárommillió ötszázezer magyart idegen népek igája alá hajtott.

Az elmúlt 10 év az ellenkezőjét igazolta annak, amiért ezt az átkos békét reánk kényszeritették.

A lefolyt idő napvilágra hizta, hogy rágalom volt az, mintha mi felelősséggel tartoznánk a világháboru felidézéséért, mert éppen a magyar miniszterelnök tiltakozott ellene leghatározottabban; valótlan, hogy a hozzánk tartozott nemzetiségeket felszabadították, mert azokat uj hazájuk nyomja el igazán s most látják be, hogy igazi szabad életet csak a mi uralmunk alatt éltek. A békeszerződésnek azt a részét, amely az idegen uralom alá került magyar testvéreinket védené, egyik utód-állam sem hajtja végre s azok ugy vagyoni, mint vallási és kulturális szempontból a legsiralmasabb állapotban vannak.

A trianoni szerződés sohasem lehet szilárd alapja a békének s mi –ennek a csonka hazának sokat szenvedett gyermekei – sohasem szüntünk meg hangoztatni ennek igazságtalanságait, most pedig elkövetkezettnek látjuk az időt, midőn a békeszerződés revíziójáért hivatalos formában is sikra szállhatunk.

Épen ezért egyhangu határozattal arra kérjük a Társadalmi Egyesületek Szövetségét: gyűjtse egybe az egész ország társadalmának a békeszerződés revíziója kérdésében hozott határozait; terjessze a magyar kir. kormány elé, mint az egész ország közvéleményének kivánságát, amely arra irányul, hogy a trianoni szerződés revíziója végett a magyar kormány a legrövidebb idő alatt forduljon kérelemmel a Népszövetség Tanácsához.”

A rendezvény a Himnusszal zárult. A szervezők arra kérték a hölgyeket, hogy lehetőség szerint magyar viseletben jelenjenek meg. A református egyház gyászmisét hirdetett erre a napra.

A Makói Kereskedők Egylete is kinyilvánította keserűségét Trianonnal kapcsolatban. *„A megcsonkítottság fájdalma, szégyene s a felszabadulás minden izmunkat megfeszítő vágya szegényben, gazdagban, éhezőben, dúslakodóban, vezetőben és vezettetekben egy hatalmas tiltakozásba, egy impozáns tüntetésbe egyesül és olvad össze az évfordulón.” – írják közleményükben. A végén pedig „Felkérjük kartársainkat, hogy délután 4 órakor abban az órában, amikor ezt a szerződést 10 évvel ezelőtt aláírták, 10 percre zárják le üzleti redőnyeiket. Ezalatt a 10 perc alatt szüneteljen minden munka az üzletekben és 4 óra 10 percig ne szolgáljanak ki vevőket.”*

A Marosvidék 1930. június 4-én vezércikkben emlékezett az évfordulóra (A legszomorubb évfordulón): „Tiz éve. Hideg szél fujt a csiki havasok felől s a sötét, titokzatos hegyek öléből fekete, szutykos nép kelt utra Erdélybe. A győzők! Üszkös romok, pernye, megbecstelenített szüzek, megkorbácsolt aggok, véresre vert fiatalok maradtak mögöttük. Most is érzem a pernyeszagot és hallom az erdélyi szüzek rémült sivalkodását, amelyet elfeledni sohasem lehet. Az olájok! A legszutykosabb négerről nem beszél ugy a finnyás amerikai dáma, mint ahogy Erdély polgárai beszélnek a regátbeli románról. Európa négerei. Huj, huj, ungur! Üvöltötték és meg sem álltak Kolozsvárig, Aradig. Rettenetes. Asszonyok csukló zokogása, ájult nyöszörgése a fülemben cseng, amig élek. A regátbeli tiszt urak a román intelligencia! Lakkcsizmásan, kifestve, selyembugyogósan jöttek Erdélyt pacifikálni. Az első utjuk a megszállott városok patikájába vezetett, magukra kenték, ami higanyt találtak. Aztán hajrá! A gyáva ripők ökölcsapása a mi arcunkba sujtott és vérbe, szégyenbe boritotta Budapestet, Debrecent, Szegedet, Makót."

A Marosvidék következő, 1928. június 5-i számában informálta olvasóit a makói tüntetésről: „*Délután 4 órakor a trianoni békediktátum aláirásának a pillanatában 10 percre megállott ennek a városnak amugy is gyengén lüktető élete s zugo harangok siratták a legnagyobb és legdrágább halottat: Nagymagyarországot.*"

A kerek évfordulón Kiszomboron néma tüntetéssel emlékeztek, 16 órakor bezárták az üzleteket, s megállt a munka a településen.

1936-ban az Attila Bajtársi Egyesület szervezett megemlékezést. A Makói Újság tudósítása szerint: „*Az ünnepi elmélyedés és fojtott tűz elektromos feszültsége ülte meg a lelkeket a később mindegyre tomboló tetszésviharokba robbant ki. Ez nem hivatalos hazafiasság volt és nem megrendezett lelkesedés. Látni és érezni lehetett, mennyire frissen ég, sajog még a lelkekben a trianoni gyalázat üszkös sebe.*" A megemlékező ünnepélyt a református énekkar nyitotta meg a Hiszekegy eléneklésével. Dr. Bécsy Bertalan városi helyettes főjegyző mondta az ünnepi beszédet. Ebben rámutatott, hogy „*saját hibáink nélkül Trianon se következett volna be olyan mértékben és formában, ahogy reánkszakadt.*" A beszédet karének követte, ezután Gyenge Miklós szerkesztő mondott ünnepi beszédet. A megemlékezés Lavotta Szerenádjával folytatódott, majd a Szózattal ért véget.

A Makói Újság 1940. júniusi számában Ma husz éve címmel jelent meg cikke Trianonról. A megfogalmazásra rányomta bélyegét a háború, de annak magabiztossága is, hogy 1938-ban már megesett az első területi revízió, s küszöbön állt a második bécsi döntés: „*Ki hitte volna akkor ott a kis Trianonban vagy a versaillesi kéjlakocskákban, hogy husz év mulva német ércmadarak hullatnak lesujtó véleményt a büszke és győzelmes francia főváros riadt embersürüjébe?!*" Majd a szerző így folytatja: „*Az Isten malmai lassan őrölnek , de a végén minden zsarnokságot és gazságot megőrölnek, Husz év szép kerek szám. Alkalmas uj korszak kezdetére. Nyugaton már reng a föld, döngenek és omlanak a páriskörnyéki falak, Trianonra bombák hullanak és rombadől. A romokból pedig diadalmasan kel majd életre a poraiból feléledt, győzelmes Turul!*"

1942. május 31-én, Makón országzászlót avattak; Loós Károly iparművész-tanár alkotását. Ezen a vasárnapon a levente zenekar kísérte a levente díszszakaszt, a katolikus, majd a református templomban a zászlót megáldották. Délután megindult a tömeg a hősök szobra felé. A tanuló ifjúság magyaros ruhákban vonult fel. Zászló alatt vonultak az ünnepségre a vitézek, frontharcosok csoportjai, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSz) asszonyai és leányai, a Makó és Vidéke Ipartestület, a Toldi Bajtársi Egyesület, a Kereskedelmi Kör, a Gazdasági Egyesület csoportjai. Felvonult a csendőrség díszszázada, az ünnepséget megtisztelte jelenlétével dr. Fejér Miklós főispán, dr. Ferenczy Béla alispán, valamint dr. Bécsy Bertalan polgármester. Az ünnepi megemlékezést követően a Hősök szobrától az országzászló elé vonult a tömeg. A Szárnyaskerék Dalkör a Nem, nem, soha!... kezdetű dalt énekelte. Ezután dr. Zsigmond Gyula, a Turul Szövetség országos elnöke lépett a szónoki emelvényre. Beszédében hangsúlyozta, hogy „*… ma a harc jut és kell, hogy osztályrészül jusson minden magyarnak mind a külső és mind a belső fronton. Künn honvédeink ontják vérüket a vörös veszély távoltartására és megsemmisitésére, míg belül a destruálókkal, az idegen faj felelőtlenségével és gaz ármányával kell, hogy öntudatos erővel, magyaros akarattal és a becsület fegyverével megküzdjünk.*" A vezető „*hajrá Turul!*" felkiáltással zárta beszédét.

Az avatóbeszédet az Ereklyés Országzászló előtt vitéz dr. Horváth Béla tartotta, aki tolmácsolta a főváros üzenetét: „*…az országzászló az egység, az összefüggő Nagymagyarország szimbóluma, tehát még kötelességre int, mert országhatárunkon tul élő magyar véreink hivo szava még mindig felhangzik.*"

Ezt követően dr. Bécsy Bertalan átvette a zászlót. A pátosz pillanatai következtek: „*A levente zenekar rázendített a magyar Hiszekegy dallamára, a végtelen áhitat csendje nyomta el az óriási tömeg morajlását, s dr Bécsy Bertalanná elhelyezte koszorúját az országzászlón, majd a fényben fürdő lobogó derűvel és megrázó hangulatban emelkedett az árbocon felfelé. Egy percig némán állt a tömeg a lobogó félárbócra huzva lengette az ébredés lehelletét, majd a Református Énekkar elénekelte a Himnuszt.*"

Az esemény köré Nemzetvédelmi Hetet szerveztek, amelynek keretében a Park Mozi Széttört a trianoni bilincs címmel a felvidéki, erdélyi és délvidéki bevonulások legkiemelkedőbb jeleneteiről filmhíradót vetített a bécsi döntések nyomán visszafoglalt területekről, a bevonuló magyar katonák üdvözléséről, a határon túli magyarság örömmámoráról. A Nemzetvédelmi Hét műsorán Páger Antal színművész is megjelent Makón, aki „*a harctéren küzdő honvédek szeretetadományaira emlékaláírást ad.*"

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Gulyás László: Bukarest és Versailles között, avagy hogyan maradt magyar város Makó? In: Trianoni Szemle, 2018/3–4.
Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek. In: Magyar városok monográfiája. Szerk.: Dr. Barna János. Budapest, 1929.
Makó története 1849-től 1920-ig (Makó monográfiája 5.) Szerk.: Szabó Ferenc. Makó, 2002.
Makó története 1920-tól 1944-ig (Makó monográfiája 6.) Szerk.: Tóth Ferenc. Makó, 2004.
Marosvári Attila: Románellenes lázadás Apátfalván, 1919. június 23. In: Lokális Trianon I. kötet. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Szerk.: Gulyás László–Tóth Marcell–Zeman Ferenc. Szeged, 2021.
Petrovics György: Az októberi forradalom és az idegen megszállás Makón. Makó, 1921.
Tarnay Ivor: Csanád vármegye az oláh megszállás alatt. 1–12. részlet. MFÚ 1920. április 1–17.
Vermes Miklós: Csanád vármegye tíz évvel Trianon után. 1929.
Sajtóforrások:
Makói Friss Újság
Makói Független Újság
Makói Újság
Marosvidék
Internetes források:
https://www.archivnet.hu/atrocitasok-bekes-es-csongrad-megyeben-a-roman-megszallas-idejen-1919-1920
https://www.elsovilaghaboru.com/tortenete/cikk/a_belgradi_konvencio

A Területvédő Liga tüntetése a békeszerződés aláírása ellen június 3-án és 4-ikén. Képeink: 1. dr. Karafiáth Jenő (x), volt államtitkár, a Liga elnöke, a megkoszorúzott Honvédszobor előtt beszél a budai várban. 2. Négy székely leány megkoszorúzza a Honvédszobrot (a szalagon: «Szent Hazánk határait — Honvéderény szerzé»). 3. A könyörgő istentisztelet után a tömeg távozik a Bazilikából.

Tóth Marcell

Szeged és környéke

Talán egyetlen város sem volt az országban, amely ennyi felé szakadt volna az I. világháború utáni zűrzavaros időkben, mint Szeged: a városmagot a franciák szállták meg, Alsótanyát és Újszegedet a szerbek, Felsőtanya 1919-ben a kommunista direktórium irányítása alatt maradt. Ide számolhatjuk még a románokat is, akik szintén megjelentek még azon a tavaszon a város által évtizedek óta bérelt Tápairéten, majd Felsőtanya egy részén. E sajátos körülményeknek köszönhető, hogy Szeged 1919-ben „ellenfőváros" lett, itt működtek a Magyar Nemzeti Kormányok, itt szerveződött meg a Nemzeti Hadsereg – de a franciák bábáskodásával és korlátozásával. Amilyen hirtelen lett megszállt város a település, olyan lassan vált újból szabaddá: 1922. május végéig kellett várni, hogy az utolsó idegen fegyveres is elhagyja területét.

Mit terveztek a háborús ellenfelek Szegeddel?

Habár helyesebb volna úgy feltenni a kérdést: mi volt a célja az antanthatalmaknak az Osztrák–Magyar Monarchiával a Nagy Háború idején? Alig búcsúztatták el a közös 46-osokat, a pár hónap múlva Przemyśl erődpoklába zárt 5-ös honvédeket a szegedi vasútállomáson, amikor néha újságok hasábjain – ezek voltak a kevésbé veszélyesek –, máskor hivatalokban, minisztériumokban készítettek terveket a fegyveres küzdelem lezárulása utáni Európáról.

Somogyi Szilveszter, Szeged polgármestere (Forrás: MNL CSML Fotógyűjtemény)

Szeged ugyan a Délvidék egyik központja volt, de senki sem gondolt arra, hogy akár határvárossá válhat: pedig szinte csak ilyen tervekkel számoltak az antant főbb államai, valamint kis szövetségeseik. Egyedül az változott, hogy melyik állam részeként képzelték el a települést, vagy annak egy részét. A párizsi Illustration lapban 1914 második felében megjelent térkép készítője még a háborúba be sem lépett, sőt ekkor még elméletileg a központi hatalmak szövetségi rendszeréhez kötődő Romániának szánta Újszegedet, viszont a Tisza jobb partja, egész Bácskával együtt egy függetlenné váló Magyarországhoz tartozott volna. Ugyanezzel számolt 1916-ban Nagy-Britanniában a magyarokat nem kedvelő „vándorló skót", Robert William Seton-Watson. Egy 1919-ben Belgrádban megjelent, de 1914-ből származó moszkvai térképen első ránézésre egyértelműen Szegedtől délre húzták meg a határt, bár a furcsán a Tiszába torkolló Maros utolsó szakaszán nemcsak a bal, hanem a jobb part is Szerbia része. A szintén 1919-ből származó ún. „belgrádi térképen" viszont egyértelműen az egész Bánát Újszegeddel együtt Szerbia része, sőt talán még Szeged városmagja és Alsótanya is az.

Az egyszerű sajtóbeli tippelgetésnél és fiókba tett szakértői véleményeknél viszont sokkal komolyabbnak tekinthető a bukaresti titkos szerződés, amelyben kormányaik nevében az orosz, az olasz és a francia követ tett területi ígéreteket Románia háborúba való belépéséért cserébe. Az 1916. augusztus 17-én aláírt dokumentumban nemcsak egész Erdélyt ígérték a monarchia keleti szomszédjának, hanem a Partiumot. A tervezett román–magyar határ ugyan – a közkeletű hiedelmekkel ellentétben – nem végig a Tiszánál húzódott, de a folyó felső folyásán kívül pont Szegedtől északra, Algyőnél érte el azt, azaz a Szeged részének tekintett Tápairét beleesett, ahogy Újszeged is, miután az egész Bánátot is el akarták csatolni. A lassan haladó román támadást követő gyors vereség, majd 1918-ban a bukaresti béke ugyan elméletileg zárójelbe tette az antant ígéreteit, de ez az állapot csupán pár hónapig tartott: az év őszén már csak az volt a kérdés, hogy a szerbek érnek ide hamarabb francia támogatással, vagy az újból hadat üzenő románok.

Egy elmaradt uralkodói látogatás margójára

Mint az előző részben utaltunk rá, az utolsó háborús év őszén már gyülekeztek a viharfelhők az ország és a város felett is, Szeged azonban ünnepi alkalomra készült: IV. Károly királyt és Zita királynét várták. Az uralkodói látogatás azonban a birodalom és a város sokasodó gondjai miatt elmaradt: ez utóbbira bizonyíték, hogy maga Somogyi Szilveszter, a törvényhatósági jogú város polgármestere javasolta, hogy a forradalmi hangulat miatt inkább keressenek más időpontot. Az ötödik háborús évben, az ország más területeihez hasonlóan, növekedtek az árak, nem volt elég szén, több üzemben sztrájkoltak, a bajokat pedig fokozta a spanyolnáthajárvány dühöngése – eközben a település 18 ezer katonája harcolt a fronton, rengetegen sínylődtek hadifogságban Szibériától Dél-Olaszországig.

A közelítő háborús vereségben azonban a helyi politika lehetőséget is látott a kiegyezés korrigálására: a város közgyűlése az Osztrák–Magyar Monarchia perszonálunióvá alakítását kérte október 16-i határozatában, azaz azt, hogy valóban csak az uralkodó személye kösse össze a Lajta két oldalát. Október 26-án az ellenzékiek, tehát a Károlyi-párt, a radikálisok és a szociáldemokraták népgyűlést hirdettek, amely támogatásáról biztosította a Károlyi Mihály-féle Magyar Nemzeti Tanács programját. Szintén létrejött ezekben a napokban egy tizenöt főből álló testület az előbbi pártok képviselőiből, amely nem sokkal később a szegedi Nemzeti Tanács nevet vette fel. Becsey Károly, a Károlyi-pártiak helyi szószólója lett a vezetője, de tagja volt Juhász Gyula, Móra Ferenc is. 31-én megérkeztek az őszirózsás forradalomról tudósító hírek, délután a változásokat ünneplő gyűlésen tízezren vettek részt. A városi tisztviselők felesküdtek a kormányra, ahogy a helyi katonai csapatok is, valamint megalakult a Katonatanács. Az új idők szellemében a hadseregtől politizálást vártak el: ennek jellegzetes példájának tekinthető, hogy egy katonatiszt minden laktanya épületében letépkedte a császári és királyi feliratokat.

A napról napra változó helyzetet mutatta, hogy a november 2-i közgyűlésen már nem a perszonáluniót kívánták, hanem, Móra indítványára, a népköztársasági államformát. Kelemen Béla főispánt leváltották, helyére a baloldalinak tartott Dettre János volt tiszti ügyészt nevezték ki november 18-án főispán-kormánybiztosnak. Hamarosan Szegeden is – Jászi Oszkár szavaival élve – bepofozták a hivatalnokokat, a rendőröket, a tanárokat a szociáldemokrata párthoz kötődő szakszervezetekbe. Azok, akik nem éltek a „lehetőséggel", könnyen elveszíthették munkájukat. 1919 februárjában már a szegedi katonák is egy felvonulás alkalmával a Marseillaise dallamára vonultak ki – parancsnokuk Soós Károly 1920-ban ennek ellenére honvédelmi miniszter lett. Aktív működést fejtett ki 1918 végétől a Kommunisták Magyarországi Pártja is, az ekkor még némi hajjal is rendelkező Rákosi Mátyás is tartott gyűlést Szegeden.

Ezért szállhatták meg a franciák Szegedet: a belgrádi katonai konvenció

Pedig a város feletti hatalom megszerzéséért való vetélkedés helyett a súlyosabb problémákra kellett volna figyelni, ugyanis a Károlyi Mihály által 1918. november 13-án aláírt, a déli országrészek kiürítését elrendelő belgrádi katonai konvenció értelmében lehetővé vált, hogy az antant a Maros vonaláig megszállja az országot. A szerződés a város következő éveire is nagy hatással bírt, hiszen Arad és Temesvár mellett ezért vonulhattak be Szegedre is a francia csapatok. Velük együtt azonban Živojin Mišić vajda szerb katonái is visszatértek a Balkánra, akik hamarosan elérték Magyarország határait, majd át is lépték azt. November második felében előbb Szeged határát szállta meg a szerb hadsereg, majd Újszegedre is bemasíroztak 24-én. 1919 februárjában az Alsótanya egy részére, így Röszkére és Szentmihályra is bevonultak, valamint Horgost is elfoglalták.
A Délvidék szerb megszállása miatt hamarosan menekültekkel lett tele a város. Elsősorban állami tisztviselők, csendőrök, rendőrök, a közigazgatás hivatalnokai érkeztek családjaikkal, akiket, a belgrádi fegyverszünet előírásaival nem törődve, eltávolítottak munkahelyeikről a szerbek. Már 1918. november közepén alig lehetett lakást bérelni, a menekültek pedig szinte bármilyen magas összeget kifizettek a lakhatásért.
Érdekes módon Újszegeddel a szerbek bevonulása után nem azonnal szakadt meg a kapcsolat. A lakosság először még élelemmel is ellátta a lerongyolódott egyenruhában érkező megszállókat, azonban Péter király katonái fokozatosan akadályokat gördítettek a túlparttal történő kapcsolattartás elé: először csak a rendőrségi őrszoba telefonvonalát vágták el, s állítottak a hídhoz őrséget, majd külön „Nemzeti Tanácsot" hoztak létre, a város tisztségviselőit kiszorították, a polgárőrséget feloszlatták. 1919. február 4-én végül hivatalosan is új települést szerveztek a szerbek Újszegedből, és néhány környékbeli szerb bevonásával a helyi magyarokból lettek a községi képviselők, de Somogyi Szilveszter polgármester egyértelműen kimondta, hogy ezt nem fogadja el, csupán

Szerb megszállók Szentmihályon 1919-ben. (Forrás: MNL CSML Fotógyűjtemény)

átmenetinek tekinti. Mintegy félezer ember menekült át Szegedre, a gazdagabbak kocsin, teherautón, a szegényebbek gyalog, vagy taligán vitték át holmijaikat.
Másnap a megszállók lezárták a közúti hidat és a későbbiekben is csak néhány személynek adtak engedélyt, hogy átkelhessenek rajta. A piacot egy szegedi szerb lókupec igazgatta, és, ahogy az események magyar szemtanúja fogalmazott 1927-ben: „kihirdették, hogy Újszeged végérvényesen Jugoszláviához csatoltatott". Ezt nemcsak az jelezte, hogy a magyar feliratokat eltávolították a városrészben, hanem az is, hogy bevezették a botozást, mint büntetési formát.

Franciák Szegeden, Szeged sorsa Párizsban

Csupán az ötödik oldalon, egy mínuszos hírben írtak arról a Délmagyarországban 1918. december 11-én, hogy két francia tiszt és tíz legénységi állományú katona érkezett előző nap a városba. Ők voltak a december 30-tól a várost megszálló francia haderő – a 210. gyalogezred két zászlóalja és a 157. gyalogezred egy zászlóalja – előőrsei. A következő hónapokban fokozatosan növelték a katonák létszámát. Februárban Röszkére és Szentmihályra is bevonultak. A katonai kerületi parancsnokság, majd a városparancsnokság a Szentháromság utcában, a mai SZTE Gyakorló Gimnáziumnak otthont adó épületben működött.
A szerb és a francia megszállás azonban továbbra sem akadályozta a politikai küzdelmeket, habár 1918–1919 telén az egész város komoly gondokkal küszködött: a tűzifa Erdély megszállása miatt nem érkezett meg, a kényszerhelyzetben kivágták a terek, a töltés, valamint a városi és a város melletti állami tulajdonú erdők fáinak nagy részét. Szénhiány miatt az új év elejétől akadozva működött a villamosenergia-szolgáltatás, leálltak a szegedi üzemek, a városban rekedt, nem szegedi középiskolai tanulók éheztek. Az orosz mintára létrehozott, szociáldemokrata vezetésű Munkástanács egyre inkább átvette a Nemzeti Tanács helyét, ez utóbbi meg is szűnt február 18-án. Dettre január 10-én feloszlatta a közgyűlést és helyette néptanácsot hozott létre, amely a munkástanács, a szociáldemokrata, a radikális és a Károlyi-párt 3–3 tagjából állt – a korra jellemző, hogy a néptanácsi rendszert véglegesítő törvény csak három héttel később lépett életbe. A szociáldemokraták már március 14-én megpróbálták megszerezni a hatalmat Szegeden, de ez ekkor még nem sikerült.
Eközben Párizsban megkezdte működését a Román és Jugoszláv Ügyek Bizottsága. 1919. február 8. és március 18. között tizennégy ülést tartottak: 2-2 francia, olasz, brit és amerikai delegált volt. A jugoszlávok (szerbek), a románok és a magyarok nem vehettek részt az üléseken, de a két „győztes kisállam" memorandumokkal, személyes beszélgetésekkel tudta befolyásolni a küldötteket, míg hazánknak erre nem volt lehetősége.
A legnagyobb vitát egyértelműen a Bánát kérdése jelentette: a többnemzetiségű régió egészét akarták a románok, a szerbek viszont ragaszkodtak ahhoz, hogy ők is részesülni kívánnak a területből – a térségben egyik náció sem alkotott abszolút többséget. Végül a szerb álláspont diadalmaskodott: Szerbiáé lett a Bánság nyugati fele, a nagyobbik része Romániáé. A britek Romániának szánták Újszegedet, de francia javaslatra február 28-án megegyeztek abban, hogy Újszeged és Maros-szög Csongrád megyéhez tartozó kis része Szőreg és Szeged között Magyarországnál maradhat. Március 2-án elfogadták azt a britek, a franciák és az amerikaiak, hogy Szegedtől délre húzódjon a határ a Duna és a Tisza között, az olaszok, akik a Ferenc-csatornánál húzták volna meg a szakaszt, meghátráltak. Az amerikai delegáció 18-án felvetette, hogy Szeged gazdasági életének megerősítése érdekében nyolc torontáli községet hagyjanak meg Magyarországnak. A javaslatot elfogadták, így az egykori Torontál vármegye területén három állam osztozott.

Francia katonai díszszemle 1919. július 14-én. (Forrás: Móra Ferenc Múzeum Történeti Fotótár)

Marx követőinek menekülésétől a Mars tér elfoglalásáig

A kommunisták és a szociáldemokraták együtt megszerezték a hatalmat 1919. március 21-én este Budapesten, megalakult a Magyarországi Tanácsköztársaságot. Még aznap éjszaka az események helyszínéről Szegedre indult különvonattal a kommunista párt titkára, Udvardi János mint teljhatalmú politikai biztos. Másnap itt is egyesült a kommunista és a szociáldemokrata párt helyi szervezete. A város élére háromtagú direktórium került: Udvardi a kommunistákat, Wallisch Kálmán és Czibula Antal a szociáldemokratákat képviselte.

A politikai változásokra válaszul De Lobit tábornok, a Magyarországi Hadsereg főparancsnoka Charpy tábornok, körzetparancsnok alá két szektorparancsnokot osztott be: De Gondrecourt tábornokot Arad, Bétrix ezredest pedig Szeged központtal. A cél a francia katonai közigazgatás bevezetése, a város elzárása a tanácsköztársaságtól és egy magyar ellentámadással szembeni felkészülés volt.

A direktórium felfegyverezte a munkásokat, szórványos összecsapások kezdődtek a vörösök és a franciák között, az egyik lövöldözés halálos áldozatokkal is járt, de a megszállók végül urai lettek

a városnak. Ezt bizonyítja az is, hogy Bétrix, aki hamarosan a városkormányzó címet vette fel, ugyan kezdetben engedte működni a direktóriumot, tárgyalt vezetőivel, de közben felkészült a kommunisták elleni fellépésre is. Udvardiék is felismerték ezt, ezért 26-án éjjel megszöktek, viszont a tervezett mennyiségű hadianyagot nem tudták kivinni a városból, mert a franciák rajtuk ütöttek. Habár maguk helyére kineveztek embereket, Bétrix félreállította őket, és a Károlyi-kormány időszakának vezetőihez nyúlt vissza: az új „direktórium" Dettre János kormánybiztosból, Somogyi Szilveszter polgármesterből és Temesváry Géza helyettes-főkapitányból állt. Utóbbi helyét nem sokkal később Tabódy Zsolt ezredes, az itteni magyar fegyveres erők parancsnoka vette át.

A következő hetekben valósággá váltak a francia tervek. Szeged – a Vix-jegyzéknek megfelelően – a semleges zóna része lett, a kommunikációs és közlekedési vonalak részben megszakadtak a tanácsköztársaság irányába. Mintegy negyvenezer francia katona állomásozott ekkor a térségben. Ezek a műveletek és az ezt követő csapatösszevonások már a Budapest elleni támadás előkészítését szolgálták, de a hadműveletet április 9. körül lefújták. Mindezek eredményeképpen Szeged területe három részre szakadt: a szerbek megszállta Újszegedre és Alsótanyára (helyesebben ez utóbbi egy részére), a francia irányítású városra, valamint a kommunista kézben lévő Felsőtanyára (például a mai Szatymaz, Balástya) és a maradék Alsótanyára: itt működött a Szegedi Külvárosi Direktórium. Nem sokkal később bővült a megszállók sora a románokkal, akik a Tiszántúl elfoglalásakor a város Tápé-réti földjeit szállták meg – ez a terület jogilag Tápéhoz tartozott ugyan, de még a szegedi térképeken is feltüntették, annyira magukénak érezték.

Ennek ellenére, látszólag, még mindig „élt" a tanácshatalom Szegeden. A rendeleteket kihirdették, a tanácsválasztásokat április 14-én megtartották. A hónap közepétől azonban a franciák „bekeményítettek", nyíltan átvették az irányítást: sajtócenzúrát vezettek be, a „vörös" jelzők eltűntek az újságok neveiből, teljes lett a határok lezárása. Megtiltották május elseje megünneplését. Több kommunistát elfogtak, akiket a gyarmataikon letöltendő súlyos börtönbüntetésre vagy halálra ítéltek. Besúgóhálózatot építettek ki, megfigyelték mind a kommunistákat, mind az ellenforradalmi (antibolsevista) szervezkedéseket.

De kik is voltak az említett ellenforradalmárok? Például Nagel Manó nyugállományú honvédezredes, aki egy kommunistaellenes mozgalmat szervezett, azonban még bármilyen valódi lépés előtt egy tiszt jelentette Tabódynak a készülődést. A detektívek letartóztatták az ezredest, két tiszti rendfokozatú fiát, egy újságírót és még egy katonát. Találtak egy hetven névből álló támogatói listát is. Ez utóbbi személyek letartóztatását végül a franciák nem engedték, Nageléket pedig látszólag Nagykikindára internálták, gyakorlatilag viszont Újszegeden szabadon engedték őket. Szintén ki kell emelni Zadravecz István ferences rendfőnök nevét. Ő már februárban szervezte ellenforradalmi célokra az alsóvárosi gazdákat, de ez a kör aktívan nem lépett fel. Később, a Mars téri laktanya elfoglalása előtt is csak várták Zadravecz „szittyáit", de nem érkeztek meg.

A ferences szerzetes április elejétől részt vett a város különböző tisztségviselőivel, iparosaival, katonatisztjeivel, nagygazdáival a Bokor Pál helyi ügyvéd irodájában zajló beszélgetéseken. A mozgalom pontos kezdetét és résztvevőinek számát nem ismerjük: egy tag 1921-ben 12 főre emlékezett, a házigazda a '20-as évek közepén 26 személyre, 1929-ben 43-ra. Egy idő után már úgy nevezték magukat, hogy szegedi Antibolsevista Comité, azaz röviden ABC. Az összejövetelek során felmerült, hogy szükséges lenne az összeköttetés megteremtése a bécsi és az aradi ellenforradalmi csoportokkal: Ausztria fővárosában Bethlen István vezetésével szerveződött az ottani ABC, míg Aradon, erős francia bábáskodással Varjassy Lajos Károlyi-párti kormánybiztos készített elő társaival kommunistaellenes mozgalmat. Április 24-én megérkezett Szegedre Gömbös Gyula vezérkari százados, a bécsi ABC képviselője, aki találkozott Kelemen Béla volt főispánnal, majd felvette a kapcsolatot Bokor Pállal. A később miniszterelnökké kinevezett tiszt aktív tevékenységét bizonyítja, hogy már másnap hivatalosabb formába

„öntötték” a szegedi Antibolsevista Comitét: megalakult a szervezet végrehajtó bizottsága, amelynek elnöke Kelemen Béla, jegyzője pedig Bokor Pál lett.
A franciák határozottabb fellépésével párhuzamosan a helyi szegedi tisztikar is egyre bátrabban lépett fel. Ez elsősorban Tabódy ellen irányult, aki időnként még mindig próbálta Budapest utasításait végrehajtani, másodlagosan pedig Dettre János ellen. Ennek eredményeképpen május 3-án Bétrix megígérte, hogy Dettrét szabadságra küldik, Tabódyt pedig felmentik. Az új állomásparancsnok, Szombathelyi Béla alezredes szinte azonnal elrendelte a rendfokozatok visszaállítását, a kommunista jelképek eltávolítását az egyenruháról és helyette a magyar nemzeti trikolor használatát.
Azonban még továbbra is cél maradt, hogy elfoglalják a laktanyákat és egyben eltávolítsák az ellenforradalmárokkal nem szimpatizáló hangadókat a fegyveres testületekből. A következő napokban Diendorfer Miksa alezredes irányításával két lépésben tették véglegessé a hatalomátvételt. Május 5-én Kovács Béla főhadnagy és Hrabák István csendőrfőhadnagy tíz–tizenkét fő csendőrével behatolt a Mars téri laktanyába az altiszti kar gyűlésére – itt letartóztatták azt a nyolc katonát, akiket azzal vádoltak, hogy kommunisták. Nem sokkal később két, Tabódy intézkedéseivel szimpatizáló tisztet is elfogtak társaik. Rajtuk kívül letartóztattak még két csendőrt, akik nem akartak a régi szolgálati szabályzatra esküt tenni.
Az előkészítést követő újabb lépés, az összes magyar fegyveres erő feletti irányítás átvétele, a francia jóváhagyás hiánya miatt késett. A legfontosabb feladat a Mars téri laktanya megszerzése volt, az itteni katonák lefegyverzéséért Pottyondy Károly őrnagy felelt, aki ezt a Mária Terézia Renddel kitüntetett Heim Géza százados vezetésével gyülekező tartalékos tisztek segítségével végre is hajtotta. A beavatott hivatásos tisztek felsorakoztatták a legénységet a laktanya udvarán, eközben a tartalékos tisztek megszerezték az őrségtől a fegyvereiket, megszállták az őrposztokat, az épületeket, a vörös zászló helyére pedig nemzeti színű trikolor került. A legénységi állományt csendőrök kerítették be, és a kommunista szimpatizánsnak vélt katonákat a Csillag börtönbe zárták. Utolsó lépésként létrejött a Magyar Nemzeti Gárda, amelynek része lett a megmaradt legénységből alakított két század, valamint egy–egy tényleges tisztekből és egy tartalékos tisztekből álló század. Ugyanez a vértelen puccs, a fentiekhez hasonlóan, lezajlott a huszárok és a tüzérek laktanyájában is. Végül délben a városházára is felkerült a piros-fehér-zöld lobogó, az ugyanitt tartott pedagógusgyűlésen pedig kidobták – egyes adatok szerint bántalmazták is – Juhász Gyula költőt. Az ABC ezt követően ülést tartott, amelyen megjelent Bétrix ezredes, aki elég egyértelműen fogalmazott, miután megtiltotta a szervezetnek a népgyűlés megtartását: „Ne táncoljanak az urak gyorsabban, mint ahogy a zene szól.”

Francia katonai díszszemle 1919. július 14-én. (Forrás: Móra Ferenc Múzeum Történeti Fotótár)

Az aradi urak Szegeden, avagy hogyan jött létre a szegedi ellen(forradalmi) kormány

Ahogy korábban utaltunk rá, Aradon is ellenforradalmi mozgalmat indítottak a helyiek, megalakították az Union Sacrée (Szent Szövetség) nevű szervezetet. A Maros menti településen 1919. május 5-én a konzervatív gróf Károlyi Gyula vezetésével, a tanácsköztársasággal szemben ellenforradalmi kormányt hoztak létre, amelynek tagjai már négy nappal később Szegedre indultak – számítva a hamarosan valóban bekövetkező román megszállásra. A kabinet nagyobb részét szállító vonatot azonban Mezőhegyesnél feltartóztatták a román megszállók, utasait internálták, akik két héten keresztül fogságban voltak. Végül visszatérhettek Aradra, és innen indultak újból Szegedre: május 28-án szinte a teljes kormány a Kass Szállóban vacsorázott. Ekkorra már több egyeztetés lezajlott a konzervatívabb szegedi és a liberálisabb, az internálást elkerülő, ezért korábban érkezett aradi ellenforradalmi politikusok között, akik a kölcsönös bizalmatlanság ellenére kormányzóbizottságot választottak. Elnöke a távollévő Teleki Pál lett, és képviseltették magukat Szeged, Arad, Temesvár, Bécs és Budapest magyar ellenforradalmi erői.
Több napi egyeztetés után az aradi, szegedi és bécsi emigrációban lévő politikusokból összeállt a szegedi kabinet névsora. Elsősorban Károlyi Gyula akarata érvényesült, aki rávette mind az aradi kormány tagjait, mind a szegedi kormánybizottságban résztvevőket a lemondásra. Egy olyan kormányt kívánt összeállítani – a franciák szándékával azonosan –, amelyben minden politikai erő képviselteti magát a jobboldaltól egészen a szociáldemokratákig. Az aradi miniszterelnök már ekkor kijelentette, hogy „az átalakított kormány csak ideiglenes lehet és létjogosultsága megszűnik, mihelyt az alkotmányos alapra vissza lehet térni”. Egyedül azt nem tudta elérni, hogy Pálmai Lajos legyen az igazságügyi miniszter – őt a szegediek vétózták meg az aradi jogász izraelita vallása miatt. Hozzá kell tenni azonban, hogy szintén a helyiek javasolták a zsidó származású Back Bernátot pénzügyi államtitkárnak, akinek nevét pedig Károlyi Gyula húzta ki csendben.

Szeged, az ország ellenforradalmi fővárosa

Szegeden, a törvényszéki palotában alakult meg a magát Magyar Nemzeti Kormánynak nevező kabinet, amelynek a miniszterelnöke Károlyi Gyula lett. Kelemen Béla belügy-, Kintzig János földművelésügyi, Varjassy Lajos kereskedelmi, Hemmen János nemzetiségi miniszteri tisztséget kapott. Átmenetileg – Gratz Gusztáv megérkezéséig – Solymossy Lajos lett a pénzügyminiszter, a kultuszminiszteri posztot az ekkor még csak Szeged felé tartó Teleki Pálnak tartották fenn. Öt miniszteri pozíciót nem töltöttek be, ezek egy részét a bécsi ABC tagjainak szánták, valamint remélték, hogy a szociáldemokraták is csatlakoznak. Az államtitkárok közül a hadügyi államtitkárt, Gömbös Gyulát érdemes kiemelni – érdekesség, hogy a korábbi magyar gyakorlattal ellentétben

nem honvédelmi, hanem hadügyminisztérium jött létre. 1919. május 31-én délben letették a jelenlévő miniszterek és államtitkárok az esküt. Államfő híján a kormányfő előtt zajlott az aktus.
A megalakulása után nem sokkal az új kabinet kiáltványt bocsájtott ki, amelyben a tanácsköztársaság elleni fellépést, a rend, a törvényesség helyreállítását ígérték. Hangsúlyozták, hogy szociális reformokat terveznek, a munkásosztály követeléseit is figyelembe veszik, valamint ígéretük szerint a „nyugati demokráciák szellemében" kívánnak kormányozni – ez utóbbiban könnyű észrevenni a francia igényeknek való megfelelés szándékát.
Június 2-án Bécsből Szegedre érkezett Teleki Pál, Zichy Aladár, valamint a tanácsköztársaság bécsi nagykövetségének ellenforradalmárok általi kirablásakor zsákmányolt száznegyvenmillió koronából hárommillió. A minisztertanács aznapi ülésén tárgyalták Bethlen István kérését, aki megbízólevelet kért ahhoz, hogy az említett „bankgassei rablásból" származó, bécsi rendőrség által lefoglalt hetvenmillió koronát a kormány részére átvehesse. Döntöttek arról, hogy Bécs és Szeged között futárszolgálatot hoznak létre. Bernátsky Kornél tábornok lett a Szeged körül szerveződő csapatok parancsnoka. Azonban a kormány gyengeségét jól mutatta az a tény, hogy több esetben hozzátették, hogy egy-egy intézkedés csak a francia parancsnokság hozzájárulásával léphet életbe. A franciák ígérték ekkor és előtte is, hogy átadják a hatalmat a kormánynak, de ez a gyakorlatban nem következett be, habár Bétrix a sajtóban kérte a város lakóitól, hogy támogassák a kabinetet.
Ugyanezen a napon a nyilvánosság előtt is bemutatkozott a szegedi kormány: Kelemen Béla naplója alapján kaotikus viszonyok között: neki is mint belügyminiszternek aznap szóltak az utcán, hogy fél hatkor lesz az ünnepség a Klauzál téren, eközben egy francia tiszt a következő napra akarta halasztani az eseményt, pedig már Teleki Pál kapott engedélyt Charpy tábornoktól, a francia 76. hadosztály és egyben a terület parancsnokától a nyilvános bejelentésre. Gömbös Gyula, valamint Zadravecz István az ünnepség megtartása mellett kardoskodott, Károlyi Gyula kormányfő viszont habozott, „mert nem barátja a nyilvános parádénak".
Végül kiderült, nem hiába gyűltek össze sem a törvényszék előtt a lakosok, sem a laktanyában a díszszázad katonái, este hét óra körül bemutatkozott az új kormány és az ellenforradalmi hadsereg magva a Klauzál téren. A Kárász-ház erkélyén először Kelemen Béla olvasta fel a kormány proklamációját, őt követte Károlyi Gyula, majd Zadravecz hatott elsősorban a közönség érzelmeire: „Míg a haza megmentésére így lelkesen esküdtök Ti, a kormány tagjai, mi a nép is teszünk esküt: A rend a nyugalom és a Haza visszaszerzéséhez lábaitok elé tesszük ifjú életünket s mindenünket! Esküszünk!"
Nehezítette a helyzetüket, hogy a franciák tevőlegesen nem segítették, hanem jobb híján csak elfogadták Károlyit és kabinetjét, mert túlzottan reakciós, Habsburg-párti tagokból állónak tekintették, valamint úgy látták, a kormányt a lakosság sem támogatja. Ez utóbbi véleményt az is alátámasztotta, hogy hiába tartott fenn Károlyi két miniszteri helyet is a szociáldemokratáknak, nem sikerült bevonni őket a kormányzásba, sőt a szegedi munkások küldöttsége rögtön sztrájkkal fenyegetőzött az ünnepséget követően. Miután Bétrix nem engedte meg a munkások válaszkiáltványának közlését, a fenyegetést valóra váltották. Először a nyomdászok és az újságírók szüntették be a munkát, majd általános sztrájk bontakozott ki. A víz, villany- és gázszolgáltatás csupán azért indulhatott meg ismét, mert a tisztek és az önkéntes diákok működtették a közüzemeket. Nem segítette az ellenforradalmi kormány ügyét az sem, hogy Bétrix úgy érezte, megkerülték őt június 2-án este, Charpy tábornok pedig azt mondta, hogy ő csak a plakátok közzétételére és a proklamáció terjesztésére adott engedélyt, de fegyveres katonák részvételével megtartott ünnepségre nem.
Felbukkant egy volt haditengerész is Szegeden, aki még 1919-ben fehérlovon vonult be Budapestre, s nem telt el egy év, de már az államfő is ő lett. Horthy Miklós, hiszen az ő életútjából emeltünk ki részleteket mind Károlyi Gyulától (felesége aradi Purgly lány volt), mind Bethlen Istvántól kapott felkérést egy új, nemzeti hadsereg megszervezésére. A monarchia flottájának utolsó parancsnoka először május 30-án járt a városban, majd tárgyalt Károlyi Gyulával, de nem döntött, hanem egy hét gondolkodási időt kért. Kenderesi kastélyából 1919. június 6-án jött vissza Szegedre. Esőköpenyt viselve, sapkával a fején egy miniszteri tanácskozás közepén érkezett meg, majd azt mondta a miniszterelnöknek: „Kemény lelkitusa után, de eljöttem, vállalom".

Az átalakult Károlyi-kormány

Június 6-án átalakult a szegedi kormány. A Kelemen Béla elleni támadások miatt a miniszterelnök – eddigi tisztsége megtartása mellett – átvette a belügyi tárcát, aki viszont nem maradt ki a kormányból, hanem Teleki helyett kultuszminiszter lett, mert a földrajztudós gróf a külügyeket szerette volna irányítani. Szintén ekkor tűnt el az ideiglenes jelző Solymossy Lajos pénzügyminisztériumából, mert a várt Gratz Gusztáv nem érkezett meg a városba. Horthy Miklóst kinevezték hadügyminiszterré – rossz nyelvek szerint ezzel nem mellékesen sikerült pontot tenni az itt tartózkodó, szárazföldön szolgált tábornokok közötti, tisztségért folyó küzdelem végére: egyikük sem vitathatta, hogy a haditengerészet utolsó főparancsnoka a rangidős.
Három nappal később Horthy Miklós elrendelte, a Magyar Nemzeti Hadsereg, azaz az új haderő megalakítását, a toborzás is hamarosan elkezdődött. Pár nap múlva megalakult az első tiszti század. Prónay Pál különítményesei gyorsan rettegett hírnévre tettek szert, miután kommunistákat, baloldaliakat kínoztak meg, majd öltek meg kegyetlenül – az áldozatok holttesteit a Tisza fogadta be és nem egyszer vetette ki.
Ha a szegedi kormányok működési körülményeiről kell írnunk, akkor a puritán jelzőt nem kell túlzónak tekintenünk: a Széchenyi téri törvényszéki palotában helyezték el a minisztériumokat. Igaz, a bürokratikus látszatra ügyeltek: fegyveres őrség állt a bejáratnál, elkérték a belépők igazolványait, majd kiállítottak részükre egy újabb igazolványt, amellyel az épületen belül lehetett közlekedni. A törvényszéki elnök hivatali helyiségeiben volt a miniszterelnökség és a miniszterelnökségi sajtóiroda. Néhány szobát kaptak a minisztériumok, a külügyminisztérium például nem sokkal korábban még telekkönyvi irattár volt. Teleki szobájának ajtajáról még a kilincs is hiányzott – kevés olyan kormánya volt Magyarországnak, ahol a külügyminiszter maga nyitotta ki a lakatot.
Mindezek ellenére igyekeztek valódi kabinetként működni. Június 9-én a belügyi államtitkár bemutatta az első kormányrendeletet, amely, a kormányprogrammal összhangban, hatályon kívül helyezte a tanácskormány rendeleteit. Két nap múlva határoztak a bankjegyek felülbélyegzéséről, sőt előkészületeket tettek egy jövendőbeli Magyar Nemzeti Bankként működő intézet felállítására, amely a későbbiekben a bankjegyeket adta volna ki. A nemzetközi kapcsolatok szerény megindulását jelezte Teleki Pál és Horthy Miklós Belgrádba utazása is. A két miniszter feladata az volt, hogy egyrészt törekedjenek a baráti kapcsolat kialakítására a szerb és a szegedi kormány között, másrészt pedig az, hogy érjék el, hogy használhassák majd a Baja–Bátaszék vasútvonalat, ha a kormány továbbköltözne a Dunántúlra.
Az utazás olyan volt, mint a kormány működése: miután megébredt a két miniszter egy pancsovai szálloda biliárdszobájában elhelyezett szalmazsákokon, elindultak a belgrádi tárgyalásokra, amelyek kevés sikert hoztak. Ugyan brit, amerikai, francia diplomatákkal, szerb kormánytagokkal és kormányközeli személyekkel is egyeztettek, de konkrétumokat nem tudtak kicsikarni. Protić

szerb miniszterelnökkel folytatott megbeszélésük hasonló eredménnyel zárult: Belgrád hajlandó lett volna fogadni a Károlyi-kormány diplomáciai képviselőjét, de csak francia hozzájárulással, amelyet egyik szegedi kabinet sem kapott meg.
Összességében ez jellemezte a kormány működését: fontos kérdésekről tárgyaltak, jelentős ügyekben határoztak, de eredményt nem tudtak elérni: nem ismerték el őket hivatalosan a franciák, nem indíthatták el katonáikat a tanácsköztársaság ellen (habár hozzá kell tenni, nem is lett volna esélyük sem a győzelemre, amire a szerbek fel is hívták a figyelmüket), és pénzügyek terén is kifejezetten szűk mozgásterük volt.
A közben általánossá vált sztrájkkal szemben az engedmények politikáját alkalmazó Bétrix nem tudott eredményeket elérni, helyére az aradi kormány létrehozásában jelentős szerepet játszó de Gondrecourt tábornok került, aki azt vallotta, hogy „ahol franciák vannak, ott nincs bolsevizmus". Miután a parancsára nem hallgattak a sztrájkoló munkások, a vezetőiket Nagykikindára internáltatta. Az ekkor és a következő napokban elfogott mintegy ötszáz személy közül a munkabeszüntetés főbb szervezőit a francia hadbíróság ítélte el. A módszer eredményes volt: június 22-én véget ért az általános sztrájk. De Gondrecourt Bétrix-hez képest pozitívabban viszonyult Károlyi kormányához. Nem hivatalosan azt mondta, nagyon szívesen tárgyalna a kormány tagjaival, de ezt hivatalos minőségében nem teheti, amíg Párizs el nem ismeri a szegedi kabinetet.
Biztató jelnek tekintette a kormányfő, hogy június 26-án Franchet d'Espèrey, a Keleti Szövetséges Hadsereg főparancsnoka engedte a toborzást, sőt fegyvereket ígért, habár a Nemzeti Hadsereg előrenyomulását megtiltotta. Másnap kiderült, hogy a magyar fegyveres erők számát továbbra is csak 1300 főben maximalizálják, így önálló akcióra nem lesz lehetőség. Károlyi Gyula felismerte, hogy valójában csökken a támogatottsága, ezért felajánlotta, hogy amennyiben szükséges, akkor kabinetje átadja a helyét egy franciák bizalmát élvező új kormánynak. A Nemzeti Kormánnyal valamennyire szimpatizáló britek sem támogatták teljes mértékben a szegedieket, Troubridge admirális, a dunai szövetséges flotta parancsnoka reakciósnak nevezte a kabinetet, sőt egy korabeli kötet szerint azt mondta: „Nem lehet valaki miniszterelnök, ha Károlyi a neve".
Nem javított a kormány helyzetén az sem, hogy az állítólag velük „túlzott mértékben" barátkozó de Gondrecourt helyére Fournié alezredes került július 1-jén. Három nap múlva Károlyi Gyula de Lobit-hoz utazott Nagykikindára, ahol a tábornok közölte vele, hogy az antanttól még „jóakaratú semlegességre" sem számíthatnak. Károlyi válaszul bejelentette lemondását, s nem terjesztette elő listáját a korábbinál „demokratikusabb" tagokkal. Másnap a miniszterelnök szándékát közölte a kormány tagjaival: Horthy és Kelemen ezt nem támogatta, sőt az utóbbi hozzátette, nem adhatják át „oktobristáknak" a hatalmat, Teleki szerint viszont a kormányfő túl sötéten látta a helyzetet.

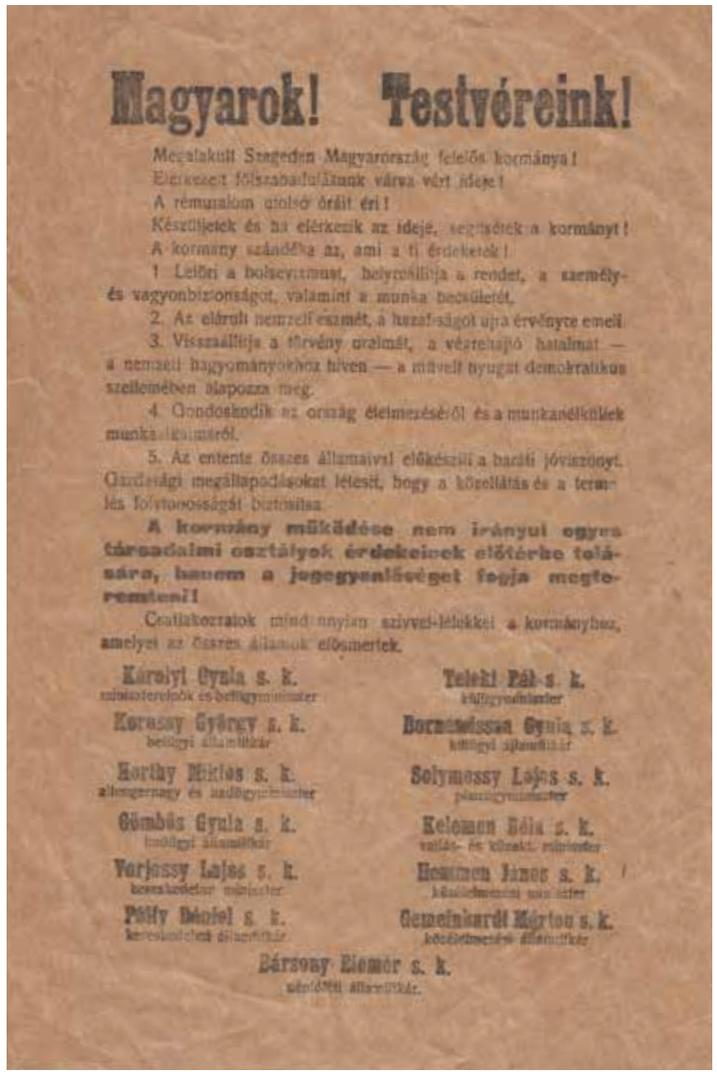
Magyarok! Testvéreink!

Megalakult Szegeden Magyarország felelős kormánya!
Elérkezett főlszabadulásunk várva várt ideje!
A rémuralom utolsó órái érl!
Készüljetek és ha elérkezik az ideje, segítsétek a kormányt!
A kormány szándéka az, ami a ti érdekeitek!
1. Leküzdi a bolsevizmust, helyreállítja a rendet, a személy- és vagyonbiztonságot, valamint a munka becsületét.
2. Az elárult nemzeti eszmét, a hazafiságot újra érvényre emeli.
3. Visszaállítja a törvény uralmát, a vérterrorra hatalmat — a nemzeti hagyományokhoz hűen — a művelt nyugati demokratikus szellemében alapozza meg.
4. Gondoskodik az ország élelmezéséről és a munkanélküliek munkaalkalmáról.
5. Az entente összes államaival előkészíti a baráti jóviszonyt. Gazdasági megállapodásokat létesít, hogy a közellátás és a termelés folytonosságát biztosítsa.
A kormány működése nem irányul egyes társadalmi osztályok érdekeinek előtérbe tolására, hanem a jogegyenlőséget fogja megteremteni!
Csatlakozzatok mindannyian szívvel-lélekkel a kormányhoz, amelyet az összes államok elismertek.
Károlyi Gyula s. k. miniszterelnök és belügyminiszter
Teleki Pál s. k. külügyminiszter
Korossy György s. k. belügyi államtitkár
Bornemissza Gyula s. k. külügyi államtitkár
Horthy Miklós s. k. altengernagy és honvédelmi miniszter
Solymossy Lajos s. k. pénzügyminiszter
Gömbös Gyula s. k. honvédelmi államtitkár
Kelemen Béla s. k. vallás- és közokt. miniszter
Varjassy Lajos s. k. közélelmezési miniszter
Hegedüs János s. k. közlekedésügyi miniszter
Pólya Dániel s. k. kereskedelmi államtitkár
Gerenkardi Márton s. k. közélelmezési államtitkár
Bársony Elemér s. k. népjóléti államtitkár

A Károlyi Gyula vezette kormány röpirata, 1919. június. (Forrás: Tóth Marcell gyűjteménye)

Az utolsó szegedi kormány: P. Ábrahám Dezső kabinetje

Az éppen Szegeden tartózkodó régi magyar politikusok is észrevették, hogy Károlyi Gyulát már nem támogatják a franciák. Több miniszterelnök-jelölt neve is felmerült, egyesek Juhász Nagy Sándort, a Berinkey-kormány volt igazságügyi miniszterét látták volna szívesen kormányfőként, mások a volt újvidéki főispánba, Balla Aladárba vetették bizalmukat, míg egy sokadik csoport Pattantyús-Ábrahám Dezsőt, a Károlyi-kormány igazságügyi államtitkárát kívánta vezető pozícióba helyezni. Megkezdődött a politikai harc: miközben Varjassy a helyi szociáldemokratákkal tárgyalt, a Gömbös vezette Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) gyűlést tartott, ahol a jelenlévők Horthyt éltették. Az egymás elleni küzdelmet csupán július 10-én sikerült felfüggeszteni egy Gömbös–Varjassy paktum jegyében, hiszen a legfontosabb céljuk, a kommunisták megbuktatása, azonos volt. A franciák számára továbbra is inkább Varjassy irányzata volt a szimpatikusabb, azonban még az ő javaslatait sem fogadták el elsőre, de legalább az már július hatodika körül kiderült, hogy P. Ábrahám Dezső lesz a miniszterelnök. 12-én este hét órakor – az előző napokban zajló egyeztetések után – a volt államtitkár bejelentette, hogy ő alakít kormányt, ezzel együtt pedig Károlyi Gyula kormánya lemondott.
P. Ábrahám Dezső kormányában csak két régi miniszter maradt: Teleki Pál továbbra is a külügyért (július 16-tól a földművelésügyért is), Varjassy Lajos pedig a kereskedelemügyért felelt. Balla Aladár lett a belügy-, Belitska Sándor a hadügy-, Dömötör Mihály a népjólétügyi miniszter (július 18-tól kultuszminiszter is). Nem sokkal később Horthyt kinevezték a Nemzeti Hadsereg fővezérének: ezt július 17-én bejelentették a Hivatalos Közlönyben, amelyből kiderült, hogy Pálmai Lajos lett a közélelmezési miniszter. A kormánynak nem volt pénzügyminisztere, csupán pénzügyi biztosa: Éber Antal.
Mivel Károlyiékat korábban túl reakciósnak tartották a franciák, ezért a miniszterelnök a kabinetjét forradalmi alakulatnak nevezte a Széchenyi téri alakuló ünnepségen, de egyben leszögezte, hogy kommunistaellenesek is. A kormány megalakulása után ünnepi istentiszteleteket tartottak – a miniszterek vallásuk szerint választották ki, hogy melyik templomba, vagy zsinagógába mennek. Azonban a P. Ábrahám Dezső-féle kabinet sem érte el soha a szegediek fő célját, a franciák elismerését, mivel Párizs egyre inkább a bécsi Antibolsevista Comitéban látta a kibontakozás zálogát, habár ennek látszólag ellentmond, hogy az eredetileg az ottani ABC-t képviselő Gömböst július végén a város elhagyására kényszerítették. 1919. július közepén a szerbül tudó belügymi-

niszter és a külügyminiszter Belgrádban tárgyaltak. Teleki szimpatizált a szerbekkel, és a délszláv királyság miniszterei részéről is nyitottságot tapasztaltak. Az ígéreteket, vagy inkább reményeket viszont nem sikerült diplomáciai, pénzbeli, vagy fegyveres támogatásra váltani.
A konzervatívabb erők végül a Gömbös elleni fellépés után „ellentámadásba mentek". Július végétől egy „fiókparlament" szervezésébe kezdtek: a 158 tagú Magyar Nemzeti Bizottmány első ülését augusztus 4-én tartotta, az utolsót, a negyediket 12-én. A törvényhozó szervnek szánt bizottság elnökévé gróf Zichy Aladárt választották. Képviseltették magukat többek között: az országgyűlés két házának korábbi tagjai, a földművesek, a kereskedelmi és iparkamara emberei, a keresztényszocialista szakszervezet, a politikai pártok, a városi törvényhatóság, de még a Dugonics Társaság is. Feltűnő volt a szociáldemokraták és a szakszervezetek hiánya, akik annak ellenére bojkottálták a gyűlést, hogy 18 helyet fenntartottak részükre. A bizottmány elutasította a tanácsköztársaság bukása utáni, szociáldemokrata Peidl-kormányt, amelyet a bolsevikok utódjának tartott.

A Nemzeti Hadsereg ismeretlen szegedi katonája.
(Forrás: Tóth Marcell gyűjteménye)

Amíg a román csapatok hídfőállást létesítettek a két nagy folyó között, s közeledtek a főváros felé, a P. Ábrahám-kormány a békekonferenciához intézett levelet, amelyben kérte, hogy egyrészt adják át az antant által a térségben őrzött magyar hadianyagot, másrészt engedjék szabadon mozogni a Nemzeti Hadsereget, hogy felszabadíthassák (a saját nézőpontjukból) az országot. Egyben úgy vélték, hogy gyorsan és (a románokhoz képest) kevésbé véres módon is meg tudnák szüntetni a kommunisták hatalmát. A támogatást azonban a kabinet továbbra sem kapta meg, hiába fenyegette P. Ábrahám és Teleki Charpy tábornokot a kormány és a hadsereg feloszlatásával. A franciák ugyan Peidl kormányát sem ismerték el, de ennek vajmi kevés köze volt a szegediek 4-én kiadott tiltakozó kiáltványának.
Eközben Horthy Miklós megalapozta saját felemelkedését, és egyben végleg jelentéktelenné tette a szegedi kabinetet: megszerezte a Nemzeti Kormány hozzájárulását a tőlük való függetlenedésre. Javította helyzetét az is, hogy a Nemzeti Hadsereg megkapta az engedélyt a franciáktól a Dunántúlra vonuláshoz, sőt a szegedi lefoglalt hadianyag nagy részét is visszaadták. Augusztus 4-től kezdve Horthy csapatai fokozatosan nyugatra tették át székhelyüket, majd a hónap közepén maga a fővezér is repülővel távozott, főhadiszállását Siófokon rendezte be. Augusztus 11-én a Friedrich Istvánnal együttműködő József főherceg „homo regius" (kormányzó) megerősítette az altengernagyot fővezéri tisztségében.
Augusztus 9-én a franciák átadták a P. Ábrahám-kormánynak a hatalmat Szegeden – ez azonban nem jelentette kivonulásukat. A 12-én tartott minisztertanácsi ülésen Varjassy a lemondás helyett azt javasolta, hogy a kabinet tagjai minél hamarabb menjenek a fővárosba, és tárgyaljanak egy átmeneti kormány megalakításáról. Talán számítottak a néhány nappal korábban Siófokra, majd Budapestre utazó Telekire, a külügyminiszter azonban ugyan kapcsolatot tartott velük még egy ideig, de közben gyakorlatilag elszakadt a szegediektől.
A szegedi kabinet reménytelen helyzete ekkorra már a külső szemlélők számára egyértelművé vált. A kormány az utolsó minisztertanácsát egy héttel később, augusztus 19-én Budapesten tartotta meg, ahol lemondtak Friedrichék javára. Egyetlen céljuk a miniszteri nyugdíjra való jogosultság elismerése maradt, ezt megkapták 1919. szeptember 10-én.

A Nemzeti Hadsereg elvonulásától a franciák távozásáig

A tanácsköztársaság bukásával megszűnt a francia csapatok itt létének utolsó indoka is, ezért Clemenceau francia miniszterelnök elrendelte a Magyarországi Hadsereg feloszlatását 1919. július végén. A Szegeden és környékén állomásozó csapatok kivonása is megkezdődött, miközben az augusztus 12-én kinevezett de Tournadre városkormányzó többször jelezte parancsnokainak annak veszélyét, hogy távozásuk esetén Szegedre a románok bevonulhatnak. Ezt nemcsak a magyarok, hanem a szerbek is sérelmezhették volna, így a kialakult helyzet miatt szeptember 7-én Franchet d'Espèrey megírta Párizsnak, hogy csökkentett létszámmal, de maradnak a francia katonák a városban. Miután ez csupán egy madagaszkári, majd egy ezt felváltó algériai zászlóaljat és néhány századot jelentett, az október elején a Magyarországi Hadsereg helyett létrehozott Szegedi Területi Hadosztály szegedi zónájában egyre nagyobb mértékben támaszkodtak a magyar alakulatokra. Ez utóbbi egységekben nyolcszáz csendőr és kétezer katona szolgált, de hamarosan engedélyezte de Tournadre, hogy négyezerre növeljék a honvédek számát.
A megszállók továbbra is korlátozták a politikai életet, a még az Ábrahám-kormány által kinevezett Dobay Gyula főispánságát de Tournadre is megerősítette, ahogy a városi rendőrparancsnokét is. Munkaügyekben, lakásbérleti kérdésekben is döntött, igyekezve mindegyik fél szempontjait figyelembe venni, hiszen a franciák érdeke az volt, hogy a termelésben ne legyen fennakadás. Habár az ellátási viszonyok koránt sem voltak kielégítőek, mégis a városkormányzó igyekezett tenni a nyomor enyhítéséért, így például megtiltotta az élelmiszer-kivitelt. Korlátozta a magyar kormány rendelete nyomán felállított igazolóbizottságok működését is. Ezek a testületek a tanárok, hivatalnokok, katonák „forradalmi időkben" (azaz Károlyi Mihály és Kun Béla idején) végzett tevékenységét vizsgálták, az eredmény pedig nem egy esetben elbocsájtás, vagy mellé büntetőeljárás indítása lett. A városkormányzó azonban előírta, hogy elbocsátások csak az ő engedélyével történhetnek, hiszen a francia megszállás miatt itt az ország más részeitől eltérő állapotok alakultak ki. A vita odáig fajult, hogy Dobay beadta lemondását, a főispánt de Tournadre csak úgy

jellemezte, mint olyan személyt, aki a „legelvakultabb fanatikus", és aki számára a „liberalizmus és a szemitizmus a bolsevizmussal azonos fogalmat jelentett". Dobay utóda Vasek Ernő lett, akit szintén korlátok közé szorított a város békéje érdekében a városparancsnok.
1919. december 5-től, a városkormányzó utasítására, nem kellett már útlevél a Szeged és az ország többi része közötti utazáshoz. Az új év elején, 1920 januárjában ismét a városban járt d'Espèrey. 3-án fogadta Kelemen Béla kerületi kormánybiztost, Somogyi Szilveszter polgármestert és Balogh Károly tanácsnokot. Az utóbbiaktól megkérdezte, hogy milyen a magyarság és a város lakosságának hangulata, valamint azt szerette volna tudni, hogy a szerbekkel, vagy a románokkal tudna-e jobb barátságban élni a magyarság. A két férfi erre azt válaszolta: „a románok nem adnak szenet, a szerbek nem adnak élelmet, s mi mindkét nemzet ily magatartásában barátságtalan szomszédi viszonyt látunk." Elterjedt az a hír is, hogy a főparancsnok látogatása után két héttel kivonják a francia csapatokat, de ez végül nem következett be.
Ebben a hónapban megtartották a nemzetgyűlési választásokat, valamint ismertté váltak a békefeltételek: a város kávéházai, mulatóhelyei bezártak, gyászistentiszteleteket tartottak, a polgármester nyolcnapos gyászt rendelt el. Szeged egyszerre siratta az országot és régi vonzáskörzetét, miközben egy része még mindig megszállás alatt állt.
De Tournadre 1920. február 23-án tájékoztatta a város vezetőit, majd 29-én a lakosságot is, hogy a franciák elhagyják a települést március 1-jén. A tábornok búcsúparancsában rámutatott, a franciák ittléte megvédte a várost mind a tanácsköztársaságtól, mind a szomszédos államok megszállásától. Óvva intett attól, hogy a fehérterror megtorlása itt folytatódjon, s inkább Deák szavait ajánlotta a szegediek figyelmébe a békéről. Habár összeütközések előfordultak a magyarok és a franciák között, az itt tartózkodásukról mégis inkább pozitív emlékek maradtak meg. Köszönhető ez De Tournadre nagyvonalúságának is, hiszen a kihágási bírságokból gyűjtött pénzt, nem elvitette, hanem azt szétosztotta a Siketnémák és a Vakok Intézete, a Katolikus Nővédő Egylet, a Vöröskereszt és a város között, valamint egy párizsi kiadóval közösen 87 francia kötetet ajándékozott a könyvtárnak.

Az egek Ura is Szegeddel gyászolt – így fogadta a város a békeszerződés aláírását

1920. május 7-én felhívással fordult Szeged lakóihoz Somogyi Szilveszter polgármester. Bejelentette, hogy május 10-én délelőtt 11 órára tiltakozó gyűlést hirdet meg a békeszerződés ellen. A dokumentumot az egyik helyi lap „egyszerűen gyilkos merényletnek" nevezte.
„Szegednek népe teljes erejéből tiltakozik a magyar nemzetet megbecstelenítő béke, annak aláírása ellen és hazánk épségéért minden áldozatra kész" – így kezdődött a negyvenezer tiltakozó szegedi nevében a kormányzónak szánt határozati javaslat, amelyet elfogadtak a demonstráción. A tüntetésen felszólalt Somogyi polgármester, Dobay Gyula korábbi főispán és a Területvédő Liga nevében Zsirkay János főtitkár (és lapszerkesztő), de a földműves lakosság nevében Vajas József, az iparosok képviselőjeként Körmendy Mátyás is tiltakozott a békediktátum ellen.
Ahogy közeledett június negyedike, úgy tartotta egyre jobban lázban Szeged lakosságát a békeszerződés aláírásának kérdése. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az ellenzéki Szegedi Napló címei, amelyek egy kivételével a címlapról származnak: „A viszonyok kényszerítő hatása alatt, de tiltakozva aláírjuk a békét" (1920. május 25.), „A béke aláírás előtt" (május 26.) „Apponyi Albert gróf a magyar békeszerződésről (május 27.), „Friedrich István a békeszerződés aláírása ellen" (május 28.), „Benárd írja alá a békét" (június 1.), „Pénteken írják alá a békét" (június 2.), „A magyar béke" (június 3.), „Nem kell gyászt ölteni" „A békeszerződés aláírása" (június 4.).
Megállt az élet Szegeden is 1920. június 4-én tíz órakor: az üzletek bezártak, a hivatalokban abbahagyták a munkát, a harangok fél órán át zúgtak. „S mintha az egek Ura is velünk gyászolna, egész napon át sötét az ég s testet, lelket dermesztő szomorú eső hull..." – írta a Szegedi Napló. Még aznap, 16 óra 32 perckor aláírták a Nagy-Trianon palotában a békeszerződést.
Közben rémhírek terjedtek el a szerbek kegyetlenkedéseiről, a Szegedi Friss Ujság azt állította, hogy a szabadkai munkások felét letartóztatták, háromszázan pedig bele is haltak a kínzásokba – a cikk szerzőjének valószínűleg erőteljesen meglódult a fantáziája, habár valóban érkeztek folyamatosan a kiutasítottak, a menekültek a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területéről. Azonban a szegedi mindennapok is magukban hordozták a gyászt. Mintegy ezer menekült család élt Szegeden, többségük tisztviselő volt korábban. Drága albérleteket fizettek, sok esetben pincékben laktak, sőt nyolcvan família vagonokban rendezkedett be. A menekültek nehéz sorsán lassan tudtak javítani, habár adományokkal, jótékonysági rendezvényeken való pénzgyűjtéssel igyekeztek nyomorukon enyhíteni a helyi polgárok. A békeszerződés aláírása azonban egyben szerény reményt is jelentett a szegedieknek, mert a dokumentum a szerbek megszállta Újszeged, Alsótanya kiürítését előírta. Erre azonban még várni kellett...

A szerbek kiürítik Újszegedet és Szeged-Alsótanya megszállt részeit

Mint korábban utaltunk rá, Újszeged 1918 novemberétől megszállás alatt állt, s ugyan már 1919 végén tudták a helyiek, hogy ki kell vonulniuk a szerbeknek, erre még a trianoni békeszerződés aláírása után egy évvel sem került sor. A kialakult helyzet jellemző illusztrációjának tekinthető az, hogy az önálló községgé szervezett település vezetői még 1921 júliusában is „Újszeged lakossága nevében táviratban üdvözölték „Petárt, a minden szerbek urát és parancsolóját". A következő hónap elején már az országos és a helyi sajtó is arról írt, hogy augusztus végén elhagyják a városrészt a megszállók. A békediktátummal Magyarországnak ítélt Dunántúli, Duna–Tisza- közi és Bánáti területeket augusztus 18-ig kellett volna kiüríteni a szerbeknek, azonban 48 órás haladékot kaptak, ami miatt a másnapi magyar bevonulás is elmaradt. Erről azonban azok az újszegediek, akik a közúti híd túloldalán magyar ünneplőruhába öltözve várták a Nemzeti Hadsereg katonáit, csak akkor értesültek, amikor a szerb csendőrök és katonák körbefogták a csoportosulókat, puskatussal ütlegelni kezdték őket. Azokat, akik nem tudtak elfutni, a Tisza felé hajtották, ahol egy kiszáradt, lyukas csónakban akarták átküldeni őket a folyó másik partjára – ez végül nem történt meg, mert nem tudtak az ártéren átvergődni.
Mintegy 150 főnyi szerb jelent meg szekereken augusztus 19-én reggel, hogy az itt állomásozó francia kapitánynál elérjék a megszállók itt maradását. A Délmagyarország szerint a deszki báró Gerlóczy győzte meg az antant tisztjét, hogy nem is helyiek érkeztek, hanem óbébaiak és kanizsaiak (más források szerint: dobrovoljácok és Linder Béla emberei). Végül augusztus 20-ról 21-re virradóra elhagyták a délszláv állam katonái és hivatalnokai mind Újszegedet, mind Szeged–Alsótanya megszállt részeit.
A Magyar-Bánságba és Szeged-Alsótanyára történő bevonulást a Szegedi Katonai Kerületnek kellett végrehajtani, a belügyminisztérium részéről Kószó István nemzetgyűlési képviselő felelt a Szeged környékéért – az 1921-es események hátteréről a Torontál vármegyei településekről szóló fejezetben írunk.

Reggel öt órakor a katonai kerület parancsnoka, Janky Kocsárd szólt a csapatokhoz: „Nem harcolni és nem megszállni mentek. Szeretetet és boldogságot vigyetek azoknak, akik a hároméves nyomorúság alatt mindvégig kitartottak mellettünk." Ezután a közúti hídon megindultak a Nemzeti Hadsereg katonái, valamint a csendőrök és a rendőrök Újszeged felé, ahol „Isten hozott" felirattal üdvözölték az érkezőket a túloldalt, a Torontál téren. A Himnusz elhangzását követően Kószó István a magyar királyi kormány nevében visszaadta Újszegedet, „mely közigazgatásilag és jogilag is Szeged városához tartozik". A pár órával korábban a szerbek huszonöt botütésétől éppen, hogy csak megmenekült Horváth János gimnáziumi tanár az újszegediek nevében üdvözölte a bevonulókat, majd Somogyi Szilvesztert szólította meg: „Polgármester Ur! Fogadja vissza Újszegedet népével együtt az anyavároshoz! […] Tegye Újszegedet ismét oly kedvessé és oly kellemessé, széppé, mint amilyen egykor volt, hogy ismét el lehessen mondani: Újszeged Szeged város gyöngye."
A beszédeket követően az egyenruhások Szőreg felé vonultak, az újszegedi pap pedig hálaadó misét celebrált, amelyen az újszegediek mellett Szeged vezetői is részt vettek. Ugyan a városrész nagy károkat szenvedett a közel három év alatt – ennek értékét 1921 őszén mintegy 80 millió koronára becsülték, de szerencse volt a szerencsétlenségben, hogy a középületek ugyan rossz állapotban kerültek vissza, viszont az újszegedi kenderfonógyárat nem szerelték le a szerbek.
Ugyanezen a napon vonultak be a rendőrök Szeged-Alsótanya megszállt részeire is – igaz, valójában még ezután is maradt szerb kézen szegedi terület. Kószó István azt hangsúlyozta a sajtónak, hogy a határmegállapító bizottságnál el kell érniük, hogy Horgos is visszakerülhessen.
A kormányzó meglátogatta az 1921 őszén magyar uralom alá került területeket. A Tisza–Maros-szögébe október 8-án jutott el. Útjának első állomása Újszeged volt, amelynek pályaudvarán fogadta Aigner Károly főispán és Somogyi Szilveszter köszöntését. A katonai szemlén való részvétel és a helyiekkel való találkozást követően Szőregre utazott, majd délután visszatért Szegedre.

Szeged álma valóra válik a tragédia árnyékában: a kolozsvári egyetem városba költözése

„A magyar királyi Ferenc József-Tudományegyetemet új székhelyén rendeltetének átadom […] Isten bőséges áldását kérem tudományos és nemzetnevelő munkájukra" – fogalmazott 1921. október 9-én, szegedi látogatásának második napján Horthy Miklós kormányzó. Közel másfél évszázada várt e szavakra a város: már a XVIII. század végén szerettek volna felsőoktatási intézményt, de hiába kértek I. Ferenctől jogakadémiát 1827-ben, a nagy árvíz után, 1879-ben, majd az 1900-as évek elején egyetemet Ferenc Józseftől, kívánságuk nem teljesült.
Ennek ellenére a szándék megmaradt. Még a világháború kellős közepén, 1916-ban is 250 ezer koronát adtak össze egy Balkán Akadémia létesítésére Szegeden, de a minisztérium ezt is megakadályozta. 1919 tavaszának zűrzavaros időszakában nem kevés kolozsvári hallgató ragadt Szegeden, akik a román megszállás miatt nem tudtak visszamenni Kolozsvárra. Érdekükben az erdélyi egyetemnek levelet írt Somogyi polgármester május 9-én: kérte, hogy küldjenek a jogi karról tanárokat, akik előtt vizsgázhatnak a diákok. Mire a levél egy hónappal később eljutott címzettekhez, már a kolozsvári román prefektus elfoglalta az intézmény épületeit, törvénytelenül eltávolította a hűségesküt letenni nem akaró professzorokat.
1919. november végén két egyetemi tanács működött: egy Kolozsváron, az elküldött tanárokkal és egy Budapesten az oda menekült oktatókkal. Az utóbbiak részéről merült fel a Szegedre költözés lehetősége: ezt támogatta Haller István kultuszminiszter, gróf Teleki Pál, valamint Vasek Ernő szegedi főispán, aki a város nevében 40 professzori lakást, több száz egyetemi hallgató internátusi elhelyezését ajánlotta fel, valamint élelmezést és fűtőanyagot. Az ötletet támogatta a szegedi tanyasi lakosság és a környékbeli vármegyék polgárai is, egyedül a szegedi orvosok nem akartak orvosi kart, de végül a közhangulattal ők sem tudtak szembeszállni. 1920-ban megszemlélte az egyetem részére szánt épületeket a professzorok küldöttsége, így megnézték többek között az ítélőtáblát (ma a Rektori Hivatal), a vasúti központi leszámoló hivatalt (ma az Ady téri épülete a BTK-nak és a TTIK-nak). Szeged jelentős anyagi áldozatokat vállalt, hiszen épületek átadása mellett azok átalakítását is ígérte, illetve a kiürített hivatalok elhelyezését is saját erőből hajtotta végre. Az ítélőtábla épületéért cserébe például évi 3000 korona pótdíjat, két öl, felaprított, kiszállított fát kért bíránkként az igazságügyi miniszter, a hivatali szolgáknak pedig fejenként 1000 korona pótdíjat – de még erre is rábólintott a polgármester.
Eközben azonban majdnem mégis elvesztette a vágyott egyetemet Szeged: 1920 végén Debrecen is hívta az átmenetileg Budapesten működő Ferenc József Tudományegyetem tanári karát, habár valójában csak az orvosi karra, s néhány hiányzó tanszéki oktatóra volt szükségük saját intézményük fejlesztése érdekében. A professzorok végül 1921 márciusában Szegedet választották, a kormányzó áprilisban elfogadta, hogy a Kolozsvárról menekült egyetem dél-alföldi városban, a Pozsonyból távozó pedig Pécsett működik ideiglenesen. Augusztusban megtörtént a beiratkozás egyelőre még a fővárosban: több mint ezer hallgató döntött úgy, hogy a Ferenc József Tudományegyetem hallgatója lesz. Szeptember végén megkezdődtek a vizsgáztatások Szegeden, majd október 9-én hivatalosan is megnyitották az egyetemet és a tanévet.
Szeged mint a középiskolák városa Trianonnal elvesztette korábbi felvevő területeit, a Bánátot és Bácskát, de egyben nyert egy felsőoktatási intézményt. 1940-ban pedig megvalósult Teleki Pál húsz évvel korábbi szándéka: az egyben tartott kolozsvári egyetem hazatérhetett, de a Szegeden is megmaradt a felsőoktatás, hiszen megalakult a Horthy Miklós Tudományegyetem, amelynek első rektor

Az utolsó utáni lehetőség. Hogyan maradt Szeged egésze az ország része?

1921 augusztusában kezdte meg működését a magyar–jugoszláv határmegállapító bizottság, amelynek működéséről röviden a Torontál vármegyéről szóló részben írtunk. Szeged vonzáskörzetét az E (a Duna és a Tisza közötti határszakasz) és az F szakasz (a Tiszától a román határig) érintette. A magyar fél célja az volt, hogy a Tiszán innen Horgos, Martonos és Magyarkanizsa, a Tiszán túl Rábé, Magyarmajdány, Gyála és Ókeresztúr községek ismét magyar fennhatóság alá kerüljenek.
A két szakasszal 1922. április 3-tól május 3-ig foglalkozott a bizottság. A szerbek azt javasolták, hogy Sárok, Katymár, Felsőcsikéria (ma: Csikéria) és Kelebia községeket adják át a magyarok a részükre, ezért cserébe pedig Madaras nekik ítélt fele, valamint Horgos visszakerülhetett volna az anyaországhoz. Habár Szeged számára a legfontosabb megtartandó területek egyike volt Horgos, a magyar fél ezt mégis elutasította, mert Szabadkánál könnyebbé vált volna a katonai erők összpontosítása Budapest ellen, valamint elvi alapon nem kívántak olyan területeket átadni, amelyeket a trianoni békeszerződés hazánknak ítélt. Ennek ellenére egyértelmű, hogy a kabinet fontosnak érezte a város érdekeinek képviseletét. Erről tanúskodik az is, hogy a magyar kormány

meghatalmazottja a határrendező bizottságban részletekbe menően látta el instrukciókkal Szeged polgármesterét a helyszíni szemlére való felkészüléshez: franciául jól beszélő képviselőket, szakembereket kért, felhívta a figyelmet, hogy az érintett területekről származó menekülteket is küldjenek, valamint olyan hivatalnokokat is osszanak be, akik ismerik a helyi lakosságot – hogy ha szükséges, lebuktassák a szerbek hamis tanúit.
A kért hét településből végül egy sem került vissza, bár Horgos, Martonos és Magyarkanizsa esetében szavazategyenlőség alakult ki. Viszont a teljes határszakaszt figyelembe véve, így is Szeged nyerte a legtöbbet: a szerbeknek ki kellett üríteniük Alsótanya általuk még mindig megszállt részeit, amelynek köszönhetően nyolcezer hektárral növekedett a város és egyben az ország területe. A bizottság döntésének értelmében 1922. május 25-én délután öt órakor az utolsó jugoszláv granicsár is elhagyta Szeged külterületét.

„Mindent vissza!” – Az utcáktól a Délvidéki Országzászlóig

Furcsa dolgot vehetünk észre, ha rápillantunk Szeged térképére. Újszegeden, a város keleti részén a busz végállomása az Erdélyi téren van, körülötte az Orsovai, a Tordai, a Karánsebesi utcák. Az alsóvárosi temetőtől délre Majdáni soron, a Kanizsai, a Csókai, a Rábéi, a Martonosi utcákat találjuk. A körtöltéstől belső felén, északi irányban, a panelrengeteg ölelésében megmaradt Fodorkert: közepén a Tátra tér, innen nyílnak a Homonnai, Rozsnyói, Ungvári, Iglói utcák, de a telep többi közterületét is felvidéki, kárpátaljai településekről nevezték el. Véletlen? Természetesen nem: a szegediek üzenni akartak e nevekkel az 1930-as években, amit, ha egyetlen szóval akarunk összefoglalni, akkor a revizionizmus, vagy az irredentizmus szavakat kell használnunk. Azonban elsősorban egy kétszavas mondatot kiabáltak ezrek a Széchenyi téren: „Mindent vissza!”
A revíziós tüntetések 1920 májusa után csupán az évtized második felében, a magyar–olasz barátsági szerződés és Lord Rothermere cikkének megjelenését követően szaporodtak meg – addig a kormányzat csak óvatosan folytatott határmódosítást követelő propagandát. E hosszas hallgatás után először 1927 őszén a Társadalmi Egyesületek Szövetségének szegedi rendezőbizottsága tartott tüntetést ez ügyben a városban. A hét szónok a társadalom különböző rétegeit képviselte, ezzel akarták bizonyítani, hogy minden lakos elutasítja a békediktátumot: két ügyvéd mellett egy egyetemi oktató és egy menekült, korábban a románok által letartóztatott erdélyi hallgató, valamint egy-egy gazdálkodó és iparos is beszédet mondott. 1928 májusában az apja díszdoktori címét átvevő Esmond Harmsworthöt, Lord Rothermere fiát 40–50 ezer ember fogadta – az előkészületekben részt vett mindenki a kormánypárti képviselőktől a szociáldemokraták vezetőjéig. A következő években ugyanígy ezreket mozgattak a békediktátum elleni tiltakozások. A szegediek nemcsak személyes jelenlétükkel demonstrálták, hogy elítélik a trianoni szerződést, hanem szükség esetén a pénztárcájukat is kinyitották: 3300 pengőt gyűjtöttek össze a Délvidéki Országzászlóra. Érdekesség, hogy a szegedi emlékmű kiemelkedett a több száz hasonló közül: az egyik területi országzászló volt. Az 1933. május 25-én az Árpád téren felavatott alkotás zászlaja mindig félárbocra volt eresztve, így kifejezve a békeszerződés miatti gyászt. Csupán egy-egy terület visszacsatolás idején húzták fel néhány napra, ezzel hirdették, hogy Nagy-Magyarország egy újabb része visszakerült az anyaországhoz. Azonban, ahogy ismét elvesztett világháború után elvesztek e területek, úgy lett a szovjet megszállást követően az országzászlóból felszabadulási emlékmű, végül 1960-ban lebontották.

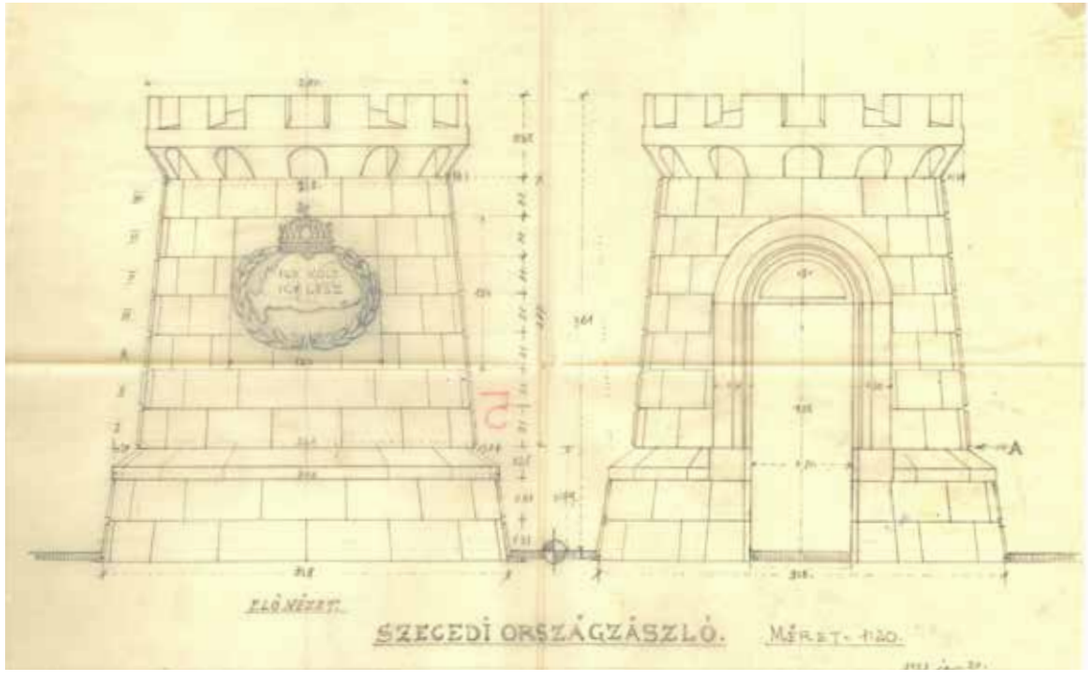

A Délvidéki Országzászló bástyájának tervrajza. (Forrás: MNL CML)

Források:

1.)
„Szegednek népe! A magyar Nemzeti Tanács megalakult és átvette a kormányhatalmat. Az egész budapesti helyőrség és államrendőrség mellé állott. Szeged város hatósága és egész tisztviselőkara nagy lelkesedéssel csatlakozik a Magyar Nemzeti Tanácshoz és annak minden a haza üdvét célzó intézkedését végre fogja hajtani. Arra kérlek benneteket, hogy őrizzétek meg hazafias lelkesedésteket, nyugalommal tekintsetek a jövő elébe, tartsátok meg a város rendjét és a személyi és vagyonbiztonságot. Hazafias üdvözlettel Somogyi Szilveszter”

(Délmagyarország, 1918. november 1.)

2.)
„A Magyar Nemzethez!
Ezeréves történelmünk legválságosabb napjait éljük. A józan polgári és munkás társadalom végveszélyben forog. A bolsevista pártnak és vezéreinek garázdálkodása anarchiát, pusztulást és felfordulást hozott az annyi megpróbáltatást látott országra. […]
Ily körülmények között nekünk, kik a megszálló csapatok támogatásával, rendben és nyugalomban éltünk és cselekvési szabadságunkat megőriztük, kötelességünkké vált, hogy különleges, az országban sehol nem található helyzetünkből kifolyólag, kezdeményezzük a rend és jog uralmának helyreállítását. E kötelességérzettől áthatva s bízva igaz ügyünk sikerében megalakítottuk a rend pártjában szent egységgé tömörült összes magyar politikai pártok kormányát. […]
1. Letörjük a bolsevizmust s helyreállítjuk a rendet, a személy és vagyonbiztonságot s a munka tiszteletét. E végből azonnal megszervezzük a pártpolitikától mentes, fegyelmezett karhatalmat. Politikai okokból megtorlást senkivel szemben alkalmazni nem fogunk. […]
3. A törvény uralmát, a jogfolytonosságot az állami életben helyreállítjuk s a végrehajtó hatalmat a

nemzeti hagyományokhoz híven, a müveit nyugati demokráciák szellemében gyakoroljuk.
4. Minden lehetőt meg fogunk tenni, hogy az ország közélelmezéséről gondoskodjunk és a munkanélkülieket munkához juttassuk.
5. Az entente összes államaival előkészítjük a baráti jó viszonyt és kiküszöböljük mindazon ellentéteket, melyek szomszédainkkal való jó egyetértésünket megzavarják. Gazdasági megállapodásokat is sürgősen létesíteni, fogunk, hogy a közellátás s a termelés folytonossága ezáltal biztosítva legyen.
A budapesti szovjet kormány összes rendeleteit érvényteleneknek tekintjük és működésünk minden terén a közszabadság, a demokrácia és a progresszív haladás zászlóvivői vagyunk."

(A Szegeden megalakult Magyar Nemzeti Kormány kiáltványa, 1919. május 31.)

3.)
„Szeged gyásza.
Budapest, jan. 20. Szegedről jelentik, hogy a békefeltételek publikálásának talán az egész országban legnagyobb mérvű lesújtó hatása volt Szegedre, mely a lelketlen feltételek változatlansága esetén, a volt ország szívében, az új magyar állam határvárosává süllyedt. Hatósági intézkedés nélkül a szomorú hír elterjedése után azonnal gyászlobogók jelentek meg a város köz- és magánépületein, a zene elhallgatott, színházak, kávéházak, mulatók kiürültek és bezárultak s a város egész lakossága a szó teljes értelmében gyászt öltött. 21-én az összes templomokban gyászistentiszteleteket tartanak, melyeken a hatóságok és a nemzeti hadsereg testületileg vesznek részt. Dr. Somogyi Szilveszter polgármester nyolc napos gyászt rendelt el."

(Budapesti Hírlap, 1920. január 21.)

4.)
„Parancs.
De Tournadre tábornok, szegedi városkormányzó, a város és annak területe fölötti impériumot 1920. évi március hó 1-i hatállyal a magyar polgári és katonai hatóságoknak adja át.
[…] Franciaország nem érdekelt fél Magyarországon. Sohasem kívánt egyebet, csak azt, hogy Szegedet a bolsevizmussal szemben megvédje. Ugyanúgy meg akarta kímélni a várost oly megszállástól, mely bizonyosan súlyosabb lett volna a francia megszállásnál, ha azt oly nemzetek hajtották volna végre, amelyeknek a magyar érdekekkel és aspirációkkal közvetlenebbül ellentétes érdekeik és aspirációik vannak.
Midőn a városkormányzó-tábornok elhagyja a várost, melyhez ragaszkodott, éppen Magyarország érdekében kívánja, hogy a franciák távozása ne szolgáltasson alkalmat a kecskemétiekhez vagy a budapestiekhez hasonló erőszakosságokra. […] A városkormányzó-tábornok igen őszintén szerencsét kíván Magyarország talpra állásához. Ez ország még túl szerencsétlen, semhogy hidegvérrel gondolkodhatnék, de majdan, idők múltán, rá fog jönni arra, hogy melyek voltak az elhibázott kezdő lépések és meg fogja szívlelni a nagy Deáknak Ferenc Józsefhez intézett e szavait:
– »Nem háborúskodásban, hanem alattvalóinak békés egyesülésében és megelégedettségében rejlik egy ország boldogulása.«
De Tournadre tábornok, s. k."

(De Tournadre tábornok, szegedi városkormányzó búcsúlevele a francia kivonulás idején)

5.
„Szeged város népéhez!
A békekonferencia nem fogadta el a magyar békeküldötteknek hazánk épségéért alaposan megokolt előterjesztéseit, jóllehet azok a tudomány, a szakértelem és mindenekfelett az igazság fegyvereivel voltak felszerelve. […] A történelem meg fogja állapítani, hogy nagyobb igazságtalanság még nem történt egy életerős, becsületes, derék nemzettel, mint mivelünk, de ezenfelül nekünk, ez ősmagyar város lakóinak is állást kell foglalnunk ez embertelen szerződés ellen. Felhívlak tehát benneteket,

hogy hétfőn, május 10-én délelőtt 11 órakor jelenjetek meg a városháza előtt, hogy impozáns népgyűlésen jelentsük ki felháborodásunkat e vérlázító igazságtalanság ellen. Az egyesületek, a népkörök lehetőleg csapatosan jöjjenek el. Hagyja el erre a kis időre a hivatalnok az ő hivatalát, az iparos az ő műhelyét, a kereskedő üzletét és a földmíves az ő mezejét. Mindnyájan egyek vagyunk a szenvedésben és adjuk tudtára a világnak, hogy van itt egy nép, a magyar, amelyről nem lehet nélküle ítélkezni, amely elkészült a legmakacsabb szenvedésre, de ősi hazájából nem hajlandó egy talpalattnyi földet sem elárulni.
Szeged, 1920. május 7-én.
Dr. Somogyi Szilveszter, polgármester."

(Somogyi Szilveszter polgármester felhívása a békeszerződés elleni városi tüntetésre)
(Szegedi Friss Ujság, 1920. május 9.)

6.)
„Szegeden imponálóan egyhangú volt a gyász megnyilvánulása. Délelőtt tíz órakor megszólaltak a harangok, s percben beszüntettek a hivatalokban minden munkát, lezárultak az üzletek redőnyei. A munka szünetelése tíz percig, a harangzúgás fél órán át tartott. S mintha az egek Ura is velünk gyászolna, egész napon át sötét az ég s testet, lelket dermesztő szomorú eső hull..."

(Szegedi Napló, 1920. június 5.)

7.)
„Megjegyezni kívánom, hogy […] úgy a vagyoni, mint a személyi biztonság fenntartása és megőrzése a magyar állam és a szerb állam becsületének védelme alá helyeztetett és ennek dacára a szerb állam szerződő megbízottja, Cettina [helyesen: Cetina – szerk.] törökkanizsai főszolgabíró a jegyzőkönyv aláírása után éjjel Szőregen a községi pénztár pénzét magához vette, az újszegedi járványkórház és az újszegedi vakok intézetének berendezését és bútorzatát elszállította, tehát a szerb állam becsülete nem védte meg ezen tulajdonunkat képező értékeket."

(Részlet Kószó István Kiszely Gyulának írt jelentéséből)
(MNL CSML XIV. Személyek 18. Dr. Kószó István belügyi államtitkár, nemzetgyűlési képviselő iratai)

8.)
„A szegedi katonai kerület az Alsótanya vidékét és a Tisza-Maros háromszöget szállja meg. […] A bevonulásra ki lett rendelve a 9/III. zászlóalj, egy huszárszakasz, csendőrök és vámőrök, rendőrség. Ezek 20-án este a Rudolf térnél gyülekeztek, s ott táboroztak. Egy francia összekötő tiszt – Quentin százados – jelent meg, akinek a kérésére egy huszárszázad is készenlétbe állt, hogyha sürgős beavatkozásra volna szükség. […] Reggel 5 órakor Janky tábornok rövid beszéde után megindultunk. Elől mi lóháton, egy kis éllel elől. A Torontál téren óriási tömeg, leírhatatlan lelkesedés, a lovak megbokrosodtak a sok felénk dobott virágtól. Kószó üdvözli Újszegedet, Horváth János tanár, majd Somogyi polgármester beszél."

(Részlet Shvoy Kálmán visszaemlékezéseiből)
(MNL CSML XIV. Személyek, 9. Shvoy Kálmán iratai.)

9.)
„1921. évi XXV. törvénycikk
a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudomány egyetem ideiglenes áthelyezéséről.
1. § Székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. törvénycikkel felállított kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, az 1912.

évi XXXVI. törvénycikkel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetem pedig ideiglenesen Pécsett nyer elhelyezést.
2. § Azt az időpontot, amelyben a két egyetem új székhelyén működését megkezdi, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg és ezt a nemzetgyűlésnek bejelenti.
3. § A szegedi állami szemkórház a Szegeden elhelyezett Ferenc József-tudományegyetem orvostudományi karának céljára és ez elhelyezési idejére a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcába vétetik át.
4. § Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe és azt a vallás- és közoktatásügyi, a pénzügyi és a munkaügyi és népjóléti miniszter hajtja végre."

(1921. évi XXV. törvénycikk)

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára XIV. Személyek, 9. Shvoy Kálmán iratai.
MNL CSML XIV. Személyek 18. Dr. Kószó István belügyi államtitkár, nemzetgyűlési képviselő iratai.

IRODALOM:

Ablonczy Balázs: A miniszterelnök élete és halála. Budapest, Jaffa, 2018.
Bokor Pál: Szegedországtól Magyarországig. Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra. Budapest, Stádium, 1939.
Bölöny József: Magyarország kormányai. 1848–1992. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.
Gaál Endre: Az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság időszaka. In: Gaál Endre (szerk.): Szeged története 3. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1991. 867–918.
Délmagyarország, 1918–1933.
Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1935.
Horthy Miklós: Emlékirataim. Toronto, Stephen Vörösváry-Weller Publishing CoLTD., 1974.
Kelemen Béla: Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. (1919.). Szeged, a szerző kiadása, 1923.
Kiss Ferenc–Tonelli Sándor–Sz. Szigethy Vilmos (szerk.): Szeged. Budapest, A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1927.
Nagymihály Sándor (1940): Egyszer nem volt Magyarország… Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom. Budapest, Halász Pál és Társa Könyvkiadóvállalata, 1940.
Nagy Miklós (2019): Francia megszállás Szegeden. Szeged, Areión, 2019.
Nyemcsok Attila: Egy rágalmazási per tanulságai: a Kelemen-Szakáts-vita. Aetas, 2007/1. szám. 160–169.
Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918–1920. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984.
Paál Jób: A száz napos szegedi kormány. Budapest, k. n., 1919.
Palló János (1921): Csapataink bevonulása a jugoszlávok által kiürített Délvidékre. Magyar Katonai Közlöny, 1921/10–11. szám. 739–758.
Prónay Pál: A határban a Halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Budapest Kossuth Könyvkiadó, 1963.
Püski Levente: A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947). Budapest – Pécs, Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, 2016.
Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1892–1925. 1. kötet. Budapest, Napvilág Kiadó, 2002.
Schmidt-Pauli, Edgar: Horthy Miklós. Tengernagy, népi hős és kormányzó. Budapest, Magánkiadás, 2019.
Száray Miklós: Térképtelen(?) Trianon. Budapest, Cartographia, 2020.
Tonelli Sándor: A franciák Szegeden 1918 december – 1920 március. Szeged, A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, 1939.
Tóth Marcell: A forradalom és az ellenforradalom városa. Szeged, 2019/5. szám. 30–38.
Tóth Marcell: 1919 Szegedje és a nemzeti kormányok. Szeged, 2019/6. szám. 25–34.
Vassel Gábor: A déli végek elhatárolása a trianoni szerződés szerint a magyar–jugoszláv határrendező bizottság által. Szeged, „Mars", 1922.
Ujlaki Antal: Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó R.-t, 1921.

Torontál vármegye

Csupán 271 km²-nyi terület maradt Magyarország része a Tisza–Maros szögéből (ebből 259 km² Torontál vármegye) a trianoni békeszerződést követően. Ennek ellenére nevezhetnénk ezt is kész csodának, hiszen mind Szerbia, mind Románia benyújtotta az egész Bánátra igényét. Végül nyolc Torontál vármegyei településen, azaz Kiszomboron, Klárafalván, Ferencszálláson, Kübekházán, Újszentivánon, Ószentivánon (ma: Tiszasziget), Deszken, Szőregen, 1921 után újra loboghatott a magyar zászló. Illetve megemlíthetünk egy kilencedik falut is, hiszen a folyószabályozás után a Tisza jobb partján maradt az elcsatolt Gyála Nagyrét nevű külterülete, amelyből a két világháború között hoztak létre önálló községet Gyálarét néven, később pedig Szegedhez csatolták. Az egykori Torontál vármegye az egész Bánáthoz hasonlóan vegyes lakosságú volt: csak a szerbek, a németek és a magyarok aránya haladta meg a húsz százalékot. Ha az 1910-es népszámlálás adatait megtekintjük, akkor láthatjuk, hogy mindhárom etnikai csoportot megtalálhatjuk a nyolc községben – ezért is izgalmas kérdés, hogy miként élte meg az itteni lakosság ezt az időszakot. A következő oldalakon a térség sorsát mutatjuk be a monarchia összeomlásától a magyar–jugoszláv határ végleges kitűzéséig.

A megszállás

A Bánátért való versenyfutást – a világháborúba újból bekapcsolódó Romániával szemben – a szerbek nyerték. 1918. november 5-én átlépték a magyar határt Péter szerb király csapatai, nyolc nappal később, a belgrádi egyezmény megkötésének napján pedig már Szabadka és Baja is a kezükbe került. A konkordátum szerint a magyar csapatoknak a Maros–Baja–Pécs–Dráva vonalig vissza kellett vonulniuk, ettől délre az antant megszállhatta a területeket, de a magyar közigazgatás ezeken a részeken megmaradhatott. A megszállók azonban – az utóbbi feltételt látványosan megszegve – véglegesen kívántak berendezkedni, azaz a magyar államhoz hű köztisztviselők, jegyzők, polgármesterek, tanítók, tanárok sorát üldözték el és a helyükre délszlávokat, elsősorban szerbeket neveztek ki. Nem volt ez másképp a terület észak-nyugati, Újszegedtől Kiszomborig terjedő részén sem, ahol már 1918 novemberében megjelentek a Szerb Királyság (egy hónappal később: a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) katonái, majd hivatalnokai.

November 19-én Szőreget, 21-én Deszket szállták meg a szerbek, és a hónap közepétől Kiszom-

boron is minden nap számítottak a bevonulásukra, amely végül 29-én következett be. Míg a magyar lakosság aggódva figyelte az eseményeket, a deszki szerbek templomi és nemzeti zászlókkal fogadták Péter katonáit. Eltérő létszámú katonaság állomásozott a különböző településeken, míg Szőregen mintegy ezer főt szállásoltak el, addig Kiszomboron csak harmincat, amely „helyőrség" apránként kétszázötvenre duzzadt a következő évben. A megszállók ellátásának feladatát a lakosságra és a térség uradalmaira terhelték, mindez már néhány hónap után felborította több község költségvetését. Más korlátozásokkal is meg kellett küzdeniük a térség lakóinak: 1919 januárjában a törökkanizsai járásban kijárási tilalmat vezettek be, cenzúrázták a naptárakat, a hónap 20-áig munkát nem találókat pedig Szerbiába vitték munkára. A helyi gazdagabb kereskedőktől, földbirtokosoktól elvárták, hogy hitelezzenek Belgrád részére. Még a tisztán magyarok lakta Kiszomboron is szerb nyelven folyt az oktatás. A belgrádi konkordátumot megszegve szabálytalanul rekviráltak a helyiek állatállományából, azok vételárát nem fizették ki: Újszentivánon például tizenhárom károsultból hat szerb és hat német volt és csak egy magyar, de Ószentiván lakói sem jártak jobban, sőt tőlük az egész évi dohánytermést is elszállították.

Kezdetben a megszállók még korlátozottan engedélyezték Szeged és a térség közötti szabad mozgást, majd 1919. január közepétől útlevelet kértek, a következő hónapban pedig a szegedi közúti hidat is lezárták. Mind a szegediek, mind a Tisza–Maros szögében élők a szerbek hosszabb idejű tartózkodására készültek fel. „Szerbül akarok tanulni. Kérem jó tanerők jelentkezését. Cím a kiadóhivatalban" – e szöveggel adta fel a hirdetését egy „új időkre" készülő szegedi polgár 1919 januárjában. Ugyanebben az évben egy háromtagú küldöttség – tagjai: egy képviselő, valamint a szőregi és a deszki pópa – Párizsba utazott, hogy a térség szerb lakossága nevében kérjék, hogy az új délszláv államhoz tartozhassanak. Az út költségeit a községek lakóin próbálták behajtani.

A területre bevonultak a franciák is 1919 tavaszán, amely pozitív irányban jelentett minőségi változást – például megakadályozták, hogy a szerbek a deszki uradalom állatállományát elhajtsák –, a megszállás viszont csak rövid ideig tartott és részleges volt: őszre újból csak a szerbek kezébe került teljes egészében a későbbi Magyar-Bánság. Miután 1919 decemberében kihirdették, hogy a térség Magyarországhoz fog tartozni, sokan reménykedtek abban, hogy a karácsonyt már a megszállók nélkül ünnepelhetik, azonban erre egészen 1921 nyaráig kellett várni.

„A szerbek megszállták Szőreget.
[…]
(Saját tudósítónktól.) Kedden este tíz órakor a Szegedtől tíz kilométernyire fekvő Szőreget mintegy ezerfőnyi szerb sorkatonaság szállta meg. A szerbek ágyúkat és százötven lovat is hoztak magukkal. A parancsnok utasítására megszállták a postát, a vasúti állomást, a községházát és a csendőrlaktanyát, ahonnan a csendőrök a nagykikindai csendőrkerület utasítására eltávoztak anélkül, hogy ellenállást fejtettek volna ki. Az utcákon szerbpatrulok járnak, úgyszintén szerb katonák ügyelnek föl arra, hogy a lakását senki el ne hagyja. A Temesvár–budapesti és az Arad–szegedi vonat a nyílt pályán vesztegel a szerbek őrizete alatt. Az utasok nem hagyhatják el a vonatot, de a szigorú felügyelet dacára többeknek sikerült megszökni. Ezek a feneketlen sárban gyalog Szeged felé tartanak. Az utasok a legnagyobb izgalomban várják, hogy mi fog velük történni. Éjjel két órakor, amikor e sorokat írjuk, azt az értesítést kaptuk, hogy a szerbek az utasoktól minden szerintük felesleges holmit elszednek. A község jobb módú lakossága már napok előtt elmenekült. A községi jegyző sincs a községben, még a múlt hét végén Szegedre menekült, mert több a harctérről hazatért katona meg akarta lincselni. […]
Sűrűn meg-megismétlődő puskaropogás reszketteti a levegőt, szerb vezényszavak, menetelő csapatok zaja hallatszik az éjszakában. A szegedi állomásparancsnokságot arról értesítették, hogy a szerbek,

dacára annak, hogy a megszálló csapat tagjai a rendes sorkatonasághoz tartoznak, fosztogatnak és állandó reszketésben tartják a község lakosságát."
(Délmagyarország, 1918. november 20.)

„Helyettes községi jegyző bejelenti, hogy a múlt évi december hó 16-án a községet kiürítő szerb katonaság Kiszombor község, mint erkölcsi testület tulajdonát képező 4 db tenyészbikát, s 4 db tenyészkant, valamint az összes irodai bútorzatot, s kályhákat, képeket és asztali telephon-készüléket (wertheim szekrények, különféle szekrények, íróasztalok, székek stb.) 2 db íróasztal, néhány szék kivételével az állami iskolai padokkal és bútorzatokkal együtt elszállított azzal, hogy parancsa volt minden állami s községi vagyon elvitelére. A községet magát ért kár a 160000 K érték körül van."
(Kiszombor község képviselőtestületének 1920. január 31-i ülésének jegyzőkönyvéből, idézi Halmágyi Pál)

Hogyan maradhatott Magyarország része a térség? Legendák és valóság

Egy elterjedt történet szerint egy banketten személyesen Somogyi Szilveszter szegedi polgármester győzte meg Franchet d'Espèrey-t, a Szövetséges Keleti Haderők főparancsnokát a nyolc település visszacsatolásáról. Egy másik változata szerint báró Gerliczy Félix és felesége kedvességén múlt a Tisza–Maros-szög sorsa, akik a francia tisztekkel olyan jó barátságba kerültek, hogy ennek eredményeképpen visszakapták a magyarok a területet. Habár tudjuk, hogy a báró kiválóan beszélt franciául és azt is, hogy Somogyi polgármester lelkesen próbálta meggyőzni a várost megszálló franciákat arról, hogy a határt délebbre húzzák meg, azonban mindkét történet a források alapján egyértelműen cáfolható. Ugyan a későbbi kisantant államai lelkesen nyomultak előre és próbálták kész tények elé állítani a döntéshozókat (ez sokszor sikerült is), de a magyaroknak nem volt erre lehetőségük.

A valóságban Versailles-ban, a béketárgyalásokon dőlt el a terület sorsa. A Román és Jugoszláv Ügyek Bizottsága 1919. február 28-án Csongrád vármegyéből a Maros-szög csúcsát Újszeged és Szőreg között Magyarországnak ítélte. Néhány üléssel később, március 18-án az amerikaiak azt javasolták, hogy Szeged gazdasági életét segítsék azzal, hogy a nyolc torontáli községet mégis meghagyják hazánknak: az indítványt elfogadta az angol, a francia és az olasz fél is.

Magyar bevonulás a Tisza–Maros-szögbe

1921. augusztus elején már egyre több hír utalt arra, hogy a hónap végén elhagyják a megszállók a területet. A Szegeden tartózkodó bádoki Soós Károly altábornagy, korábbi hadügyminiszter a sajtónak kijelentette: „Nézetem szerint a bevonulási akciót arra kell felhasználnunk, hogy megmutassuk úgy itthon, mint a külföldön, hogy a magyar állam szervei minden tekintetben a kultur nemzetek magaslatán állanak." Eredetileg augusztus 18-án ürítették volna ki a Dél-Dunántúl és Bánát észak-nyugati szegletét a szerbek, de I. Péter halála miatt kétnapnyi haladékot kaptak, ami miatt a másnapi magyar bevonulás is elmaradt.

Ugyan a térség szerbjei még 20-25 fős küldöttséget is indítottak 1921-ben Belgrádba, hogy elkerüljék a szerbek kivonulását, az 1921. augusztus 20-ról 21-re virradóra mégis bekövetkezett: elhagyták a délszláv állam katonái és hivatalnokai mind Újszegedet, mind a nyolc Torontál vármegyei települést.

A szerbektől átvett területeken kivételes hatalommal ruházták fel bádoki Soós Károly altábornagyot, a kaposvári körletparancsnokot, aki erre az időszakra a „Déli végeken vezénylő tábornok” címet kapta. Mivel ő a fontosabbnak tekintett Pécs megszállását irányította, ezért a Tisza–Maros-szögbe, valamint a Szeged-Alsótanyára történő bevonulás részleteiről a Szegedi katonai körletet képviselő Shvoy Kálmán ezredessel egyeztetett Kaposváron. Soós mellé, a polgári közigazgatással kapcsolatos ügyek intézésére a belügyminisztérium Kiszely Gyula királyi kamarást, miniszteri tanácsost kormánybiztossá nevezte ki. Ő alá tartozott további három miniszteri biztos, közülük Kószó István nemzetgyűlési képviselő felelt Szeged környékéért, azaz a visszakerült Torontál vármegyei területekért is.

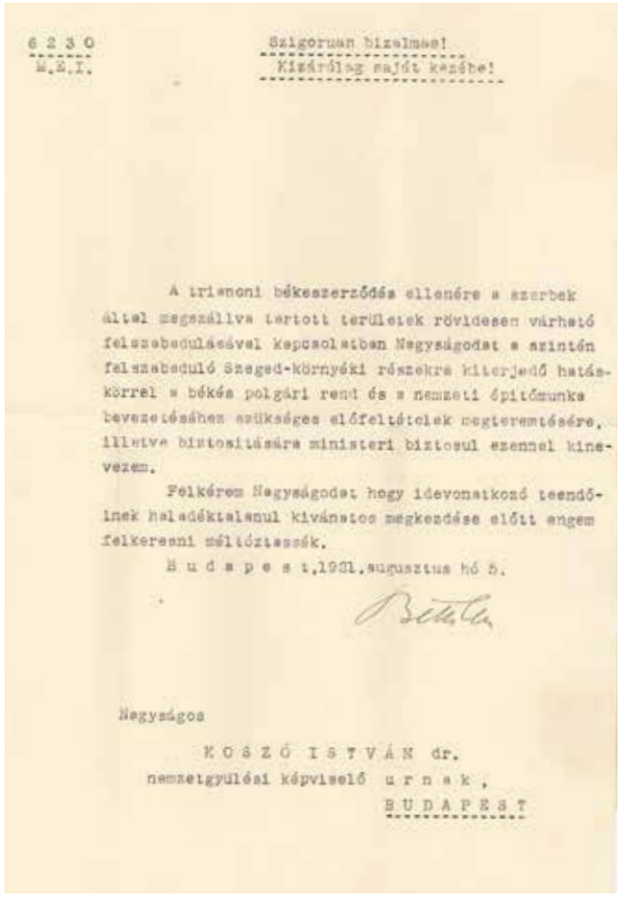

6 2 3 0
M.K.I.

Szigorúan bizalmas!
Kizárólag saját kezébe!

A trianoni békeszerződés ellenére a szerbek által megszállva tartott területek rövidesen várható felszabadulásával kapcsolatban Nagyságodat e szintén felszabaduló Szeged-környéki részekre kiterjedő hatáskörrel a béke polgári rend és a nemzeti építőmunka bevezetéséhez szükséges előfeltételek megteremtésére, illetve biztosítására miniszteri biztosul ezennel kinevezem.

Felkérem Nagyságodat hogy idevonatkozó teendőinek haladéktalanul kívánatos megkezdése előtt engem felkeresni méltóztassék.

B u d a p e s t,1921.augusztus hó 5.

Nagyságos

K O S Z Ó I S T V Á N dr.
nemzetgyülési képviselő u r n a k ,
B U D A P E S T

Kószó István kormánybiztos megbízó levele
(Forrás: MNL CSML Fotógyűjtemény)

Bulcsi Janky Kocsárd tábornok parancsnoksága alatt a Szegedi katonai kerület feladata volt az Alsótanya vidékét és a Tisza–Maros-szög, valamint Szeged-Alsótanya szerbek által megszállt részére való bevonulás. Az utóbbi területre a 9. honvéd gyalogezred III. zászlóalján kívül egy huszárszakasz, valamint csendőr rendőr és vámőr alakulatok indultak. Az augusztus 21-én reggel öt óra után az újszegedi közúti hídon átvonulókat a „Torontál téren óriási tömeg, leírhatatlan lelkesedés” várta Shvoy Kálmán visszaemlékezése szerint.

A legtöbb korabeli magyar forrásszöveget elolvasva arra a következtetésre juthatunk, hogy a nyolc Torontál vármegyei településen ugyanolyan örömmel fogadták a bevonuló magyar katonákat, mint Újszegeden. Azonban árnyalja ezt a képet a Szegedi Napló, amelynek a tudósítója megjegyezte, nem érezte őszintének a lelkesedést Szőregen még a helyi magyarok részéről sem. Beszámoltak arról is, hogy a görögkeleti templomról „tüntetőleg” hiányoztak a zászlók. Egy másik korabeli cikk szerint a helyiek látványosan leszedték, majd összetörték a cirill betűs feliratokat, a deszkiek és az újszentivániak pedig lovas bandériummal vonultak át, hogy ünnepeljenek. Egy magyar gazda a sajtónak arról panaszkodott, hogy „nincs a faluban egyetlen magyar férfi sem, akit meg ne botoztak volna” a szerbek. Ezzel állhatott összefüggésben, hogy délszláv lakosság egy része – a bosszútól tartva – a megszállókkal együtt távozott. Igaz, még aznap délelőtt előbújtak az itt maradt szerbek is a község magyar lakóinak hívására.

A szintén magyar–szerb vegyes lakosságú Deszken is hasonlóan zajlottak le az események: sok szerb elmenekült, virágeső, üdvözlő beszéd, ez esetben báró Gerlóczy Félix szólt a község nevében. Ezt követően Klárafalvára és Ferencszállásra vonultak be a katonák, az utóbbi községben Gaál Jenő szolgabíró köszöntötte Torontál vármegye nevében a magyar állam fegyveres és civil képviselőit. Újszentivánon és Őszentivánon egy Szőregről indult vámőr–csendőrkülönítmény tagjai jelentek meg Bodnár Zoltán főhadnagy parancsoksága alatt, Tóth Péter plébános tartott hálaadó istentiszteletet a ma már Tiszaszigetnek hívott községben. Kiszomboron Árpás Gyula esperes-plébános augusztus huszadikai szentbeszédében még csak burkoltan fejezhette ki örömét a magyar uralom visszatérése miatt, másnap reggel hat órakor azonban már nyíltan üdvözölhette a lakosság a Makóról érkező vámőrségi és csendőrségi különítményt. Délben értek ide Szegedről is a katonai csapatok, Jankó Ágoston, Torontál vármegye alispánja üdvözölte őket. A megszállt területeken statáriumot hirdetett ki Kószó István. A kiürítési parancs kései megérkezése miatt 40 órás haladékot kaptak azok, akik át akartak költözni a délszláv államba.

A térséget elhagyó szerbek jelentős károkat okoztak. Több településen romos vagy rossz állapotú épületek maradtak utánuk, de elvitték a vasútvonal melletti telefonvezetékeket, a telefonkészülékeket, egyes vágányokat, a községi pénztárakat, az iskolai és irodai bútorokat stb. 1921 őszén a szerb megszállás három éve alatt a torontáli településeket ért veszteséget legalább 100 millió koronára becsülték.

Jankó Ágoston töltötte be a csonka Torontál vármegye fő- és alispáni tisztét. A területet két járásra osztották, ezek központjai Kiszombor és Szőreg lettek, egyben az előbbi a vármegye székhelyeként is funkcionált, amíg 1923 őszén meg nem szüntették a megyét Csanád–Arad–Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye létrejöttével. A vasúti forgalom 1921. október elsejével állt helyre a térségben. Egy héttel később Horthy Miklós kormányzó is megérkezett különvonatával, a Turánnal. Útjának első állomása Újszeged volt, ezt követően Szőregre ment vasúton, majd Deszken is megállva Kiszomborig utazott. Innen indult vissza Szegedre, ahonnan másnap távozott.

A megszállás miatt Torontál vármegyében is utólag került sor a nemzetgyűlési választásokra, hiszen 1920-ban nem kaptak lehetőséget a voksolásra. 1921. október 30–31-én tíz választókerületben tartottak szavazást az országban. A törökszentmiklósi (ideiglenes székhelye: Kiszombor) kerületben a pártonkívüli, de az Ébredő Magyarok programjával induló Kiss Menyhértet választották meg, míg a törökkanizsai (ideiglenes székhelye: Szőreg) kerület a kisgazdapárti Bodó Jánost küldte a Parlamentbe.

3.) *„Magyarok! Eljöttem Szeged városából azért, hogy a magyar királyi kormány nevében elsőnek üdvözöljem a háromévi szerb megszállás alól felszabadult Szőreg népét, mely most újból visszakerül a megcsonkított Magyarországhoz. Arra kérem Szőreg lakosságát, hogy türtőztessék haragjukat, fojtsák magukba indulataikat, mutassák meg, hogy törvénytisztelő polgárai ennek a sokat szenvedett hazának. Ha vannak bűnösök, a törvényes jog által előírt felelősségre vonás elől úgy se menekülhetnek el. Rendet akarunk, feltétlen rendet, mert kultur népek vagyunk.”*
(Kószó István üdvözlő beszéde 1921. augusztus 21-én Szőregen)

„Egy trénkocsira kapaszkodom, ilyenkor a nagy igyekvésben nem igen tud más helyet kapni a laptudósító) és megindulunk az országúton. […] Szőregen. […] A falu alatt ijedt parasztasszonyok libafalkát terelnek nagy izgatottsággal, szaporán tekingetnek az országút felé. Benn a faluban hangos, de nem őszinte lelkesedés. A magyarok ugyan templomi zászlókkal vonulnak a csapatok elé, de mintha ők is tartózkodóbbak volnának. […] Szőregről mintegy 150 szerbcsalád távozott el. […] Akik itt maradtak, azok is kibújtak lassan és délelőtt már vígan járták a szerb legények a csárdást az országúton és a nagykorcsmában mulatozó magyarokkal […] – Ne félj Szvetykó, mondotta például az egyik magyar, esküdt vótál náluk, de jó embör vótál, nem lösz bántódásod.”
(Szegedi Napló, 1921. augusztus 22.)

Miként került vissza az utolsó Bánáti település? Egy elfeledett határkorrekció története

A közlekedés újraindításával, a kormányzói látogatással és a választások megtartásával látszólag lezárult a Tisza–Maros-szög térségének visszatérése Magyarországhoz, de valójában a végleges határ nem ekkor jött létre.

A magyar–jugoszláv határmegállapító bizottság 1921 augusztusában kezdte meg működését. Képviseltette magát a magyar és a jugoszláv fél is, céljuk a végleges határ hazájuk számára előnyös kijelölésének elérése volt, amely értelemszerűen komoly vitákhoz vezetett: a szerbek az egész Tisza–Maros szögét vissza akarták kapni, a magyarok Torontálban Rábé, Magyarmajdány, Gyála és Ókeresztúr visszacsatolását kívánták elérni. A határ „F" szakasza a Tiszától a román határig terjedt, ezzel 1922. április 3-tól május 3-ig foglalkoztak a bizottság ekkor Szegeden tartózkodó tagjai.

Összességében 34 ezer hold került vissza a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságtól, ebből 2600 hold Torontál vármegyéből. A határszakasz a Tiszától körülbelül a Kübekházától délre eső vonaláig tartó részén kisebb területeket kellett átadniuk a szerbeknek, ebbe esett bele a közigazgatásilag Újszentiványhoz tartozó Térvár is. Az 1920-as években 167 magyar lakossal bíró telepről 1922 májusában vonultak ki a szerbek, ezzel fejeződött be a Magyar-Bánságnak is nevezett térség végleges kialakulása.

M. kir. szegedi katonai körletparság.

Igazolvány.

A felszabaduló déli területekre bevonuló (hivatalosan közreműködő) katonai (polgári) személyek számára.

Név: Kosso Istvan

Rendf. (állás): miniszteri biztos

Beosztás:

VEZÉRKARI FŐNÖK

Yhvoyen

Kószó István kormánybiztos igazolványa a megszállt alól felszabadult területeken való mozgáshoz (Forrás: MNL CSML Fotógyűjtemény)

„Méltóságos Dr. Kószó István miniszteri biztos úrnak
Szeged, 1921. augusztus 23-án […]
Térvár lakosságának nagy része magyar, s földjeik magyar területre esnek. Azt kérik, hogy Új- és Ószentiván községek üresen álló házaiba beköltözhessenek, mert a szerbek most nem engedik őket át földjeik megművelésére, és a takarmány behozatalára."
(Kószó Istvánnak küldött levélből részlet)
(MNL CSML XIV. Személyek 18. Dr. Kószó István belügyi államtitkár, nemzetgyűlési képviselő iratai)

Felhasznált irodalom

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára XIV. Személyek, 9. Shvoy Kálmán iratai.

MNL CSML XIV. Személyek 18. Dr. Kószó István belügyi államtitkár, nemzetgyűlési képviselő iratai

Irodalom:

8 Órai Ujság, 1921.

Barna János (szerk.): Magyar városok monográfiája 6. Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek. A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala. Budapest, 1929.

Budapesti Hírlap, 1921.

Budapesti Közlöny, 1923.

Délmagyarország/Szeged, 1920–1921. évfolyamok.

Gergely Jenő: Titkos választás és ellenforradalom – 1920. In: Földes György–Hubai László szerk. (2010): Parlamenti választások Magyarországon (1920–2010). Budapest, Napvilág Kiadó. 46–82.

Gulyás László: A „végleges" javaslatok a határokra. In: Gulyás László (főszerk.): A trianoni békediktátum története hét kötetben. II/2. köt. A katonai megszállástól a magyar békedelegáció elutazásáig. A párizsi békekonferencia és Magyarország. Szeged, Egyesület Közép-Európa Kutatására, 2021. 179–181.

Halmágyi Pál: Az idegen megszállás. In: Marosvári Attila (szerk.): Kiszombor története I. Kiszombor, Kiszombor Község Önkormányzata, 2008. 340–350

Horváth János: Ujszeged szerb megszállása. In: Kiss Ferenc – Tonelli Sándor dr. – Sz. Szigethy Vilmos szerk. (1927): Szeged. Budapest, a Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala. 93–105.

Marjanucz László: Trianon szülötte. Fejezetek Gyálarét történelméből, különös tekintettel a két világháború közötti időszakra. Gyálaréti Civil Összefogás Közhasznú Egyesület. Szeged.

Rotár Krisztina: Klárafalva – Ahol 5000 éve él az ember. Klárafalva község településtörténete. Klárafalva, Klárafalva Község Önkormányzata, 2020.

Palló János: Csapataink bevonulása a jugoszlávok által kiürített Délvidékre. Magyar Katonai Közlöny, 1921/10–11. szám. 739–758.

Szegedi Napló, 1921. évfolyam.

Vassel Gábor: A déli végek elhatárolása a trianoni szerződés szerint a magyar–jugoszláv határrendező bizottság által. Szeged, „Mars", 1922.

Vecsernyés János: Újszentiván története. Újszentiván, Újszentiván Község Önkormányzata, 2006.

Tartalomjegyzék

Előszó 3.

Dr. Zeman Ferenc Csaba:
Csongrád-Csanád megye a történelem viharaiban 5.

Dr. Varsányi Attila:
Békevágy és revízió – Így élte meg Hódmezővásárhely Trianont 25.

Dr. Farkas Csaba:
Csongrád vármegye 55.

Rotár Krisztina:
A forradalmak, az idegen megszállások és Trianon lenyomatai Makón 75.

Tóth Marcell:
Szeged és környéke 89.